

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

ENGELLİLERİN YAŞADIĞI DENEYİMLER ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR ANALİZ: ORDU İLİ ÖRNEĞİ

YAZAR

HÜDANUR EYİGÜN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi MEHMET KOCA

ORDU- 2023

TEZ KABUL SAYFASI

Hüdanur EYİĞÜN tarafından hazırlanan “**ENGELLİLERİN YAŞADIĞI DENEYİMLER ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ANALİZ: ORDU İLİ ÖRNEĞİ**” başlıklı bu çalışma, **14.08.2023** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Dr. Öğr. Üyesi Nezihe Başak ERGİN Giresun Üniversitesi/ Fen-Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Doç. Dr. Murat YÜKSEL Ordu Üniversitesi/ Fen-Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOCA Ordu Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi	İmza

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Hüdanur EYİĞÜN

ÖZET

SOSYOLOJİ

ENGELLİLERİN YAŞADIĞI DENEYİMLER ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ANALİZ: ORDU İLİ ÖRNEĞİ

HÜDANUR EYİĞÜN

Dünya nüfusunun % 15'ini bir engeli olan bireyler oluşturmaktadır. Son zamanlarda ekonomide yaşanan krizlerle sağlıksız beslenmelerin, sanayileşmeye dayalı üretime geçişle de iş kazalarının ve sel, deprem gibi doğal afetlerin giderek artması bu oranı daha da yukarıya çıkarmaktadır. Bu nedenle toplumsal yaşamın her alanında birçok problemlerle karşılaşan çok sayıda engelli birey bulunmaktadır. Başta toplumun onlara karşı olumsuz bakış açıları olmak üzere, istihdam ve eğitim gibi pek çok alanda karşılaştıkları sorunlarla mücadele etmek durumunda kalmaktadır. Bu çerçevede bu çalışmada, Ordu'da engelli bireylerin deneyimlerinden yola çıkılarak toplumdaki engelli algısı, engellilerin istihdam ve eğitim durumları ile bu alanlardaki politikalar incelenmiştir. Ayrıca istihdamda eğitimin nasıl bir rol oynadığı da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Nitel yöntemin kullanıldığı araştırmada, katılımcılar, amaçlı ve kartopu örnekleme ile belirlenmiştir. Bu kapsamda Ordu'da yer alan engelli dernekleri ve sosyal medya aracılığı ile 21 engelli bireye ve 2 dernek başkanına yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara bakıldığında, toplumda engellilere yönelik olumsuz tanımlamaların ve bakış açılarının hâkim olduğu görülmüştür. Ayrıca engellilerin istihdama katılım durumları incelendiğinde de benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarından yola çıkılarak, engellilerin olumsuz yaklaşımlar nedeni ile çeşitli sorunlarla karşılaştıklarını ve istihdam dışına itildiklerini söylemek mümkündür. Diğer yandan araştırmada engellilerin eğitim ve meslek edinimleri de incelenmiştir. Sonuç olarak da engellilerin eğitime büyük önem verdikleri fakat bu konuda da çeşitli problemlerle karşılaştıkları tespit edilmiştir. Özellikle engellilerin istihdamında, eğitimin nasıl bir rol oynadığı incelendiğinde, iş bulmayı kolaylaştırdığı, performansı arttırdığı, bireyin kendine olan özgüvenini geliştirdiği, devlet kurumlarına atanabilme imkânı yarattığı ve yaşam koşullarını yükselttiği görülse de ancak bu alanda politikaların yetersiz kaldığı veya uygulamaya yansımalarında sorunlar olduğu belirlenmiştir. Böylece bu çalışma ile engellilere yönelik sosyal, ekonomik ve kültürel yetersizliklerin varlığı ortaya konulmuş ve bu alanda gerekli çözüm önerileri üretilmesi gerektiği görülmüştür. Eğitim ve istihdama gerekli önemin verilmesi, engelli bireylerin kendilerini geliştirmelerine ve onların toplumsal alana daha fazla dahil olmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Dezavantajlılık, İstihdam, Eğitim, Politika

ABSTRACT

SOCIOLOGY

A SOCIOLOGICAL ANALYSIS ON THE EXPERIENCES OF THE DISABLED: THE CASE OF ORDU

HÜDANUR EYİĞÜN

15% of the world's population are consists people with a disability. The recent increase in unhealthy foods due to the economic crises, work accidents with the transition to production due to industrialization, and the increasing in natural disasters such as floods and earthquakes increase this rate even higher. For this reason, there are many disabled people who face many problems in all areas of social life. They have to struggle with the problems they face in many areas such as employment and education, especially the negative approach of the society towards them. In this context and in this study, the perception of disabled people in the society, employment and education status of disabled people and policies in these areas were examined based on the experiences of disabled people in Ordu. In addition it has also been tried to reveal how education plays a role in employment in this study. In the research, where was the qualitative method used, the participants were determined by purposeful and snowball sampling. In this study, semi structured interview form is conducted with 21 disabled people and 2 president of disability associations in Ordu and social media. According to the analysis of the field study and interviews, it was seen that negative definitions and perspectives for people with disabilities dominate in the society. In addition, similar results were reached when the employment participation status of the disabled people were examined. Based on the results of the research, it is possible to say that people with disabilities face various problems due to negative approaches and they are excluded from employment. On the other hand, the education and getting a profession of the disabled people were also examined in the research. As a result, it has been determined that the disabled give a great importance to education, but they also face various problems on this subject. When examining the role of education, especially in the employment of the disabled people, it is seen that it makes it easier to find a job, increases the performance, improves the self confidence of the disabled people, creates the opportunity to be appointed to state institutions and raises the living conditions, but it has been determined that the policies in this area are insufficient or there are problems in their reflection on practice. Thus, with this study, the existence of social, economic and cultural inability for the disabled people obtained rand it has been seen that necessary solutions could be produced in this subject. It is thought that giving the necessary importance to education and employment will contribute to the improve of people with disabilities and their greater inclusion in the social sphere.

Key Words : Disadvantage, Disability, Employment, Education, Politics

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın konusu, saha alışmaların ynlendirilmesi, sonuların değerlendirilmesi ve yazımı aşamasında yapmış olduğu büyük katkılarında dolayı tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOCA' ya, araştırma ve yazım süresince yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Murat YÜKSEL' e ve Dr. Öğr. Üyesi Erol BULUT' a ve Dr. Öğr. Üyesi Nezihe Başak Ergin'e ve her konuda öneri ve eleştirileriyle yardımlarını gördüğüm hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Bu araştırma boyunca saha çalışmamı uygulamada yardımcı olan ve görüşmeyi kabul eden Ordu'da yer alan engelli derneklerine katkılarında dolayı teşekkür ederim. Bu araştırma boyunca maddi ve manevi desteklerinden dolayı aileme sonsuz teşekkür ederim.

Hüdanur EYİğN

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ KABUL SAYFASI	ii
ETİK BEYANI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	x
GÖRSELLER	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ..	4
1.1. Engellilik.....	4
1.2. Engel Türleri	6
1.3. Engelliliğin Tarihsel Süreçleri	7
1.4. Engelliliği Açıklayan Modeller.....	11
1.5. Engellilik Sosyolojisi ve Kuramsal Yaklaşımlar	14
1.5.1. Yapısal- İşlevselci Yaklaşım	15
1.5.2. Çatışmacı Yaklaşım.....	15
1.5.3. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım	16
1.5.4. Sosyal İnşacı Yaklaşım.....	17
1.5.5. Postyapısalcı ve Postmodern Yaklaşım.....	18
1.5.6. Feminist Yaklaşım.....	18
2. BÖLÜM: ENGELLİLERİN İSTİHDAMI VE EĞİTİMİ	20
2.1. Engellilerin İstihdamı ve Önemi	20
2.1.1. Engelli Bireyler Açısından İstihdamın Önemi	23
2.1.2. Toplumsal Açıdan Engelli İstihdamının Önemi	25
2.2. Engelli İstihdamına Yönelik Problemler	26
2.2.1. İşverenden ve İşyerinden Kaynaklı Engelli İstihdamı Sorunları.....	27
2.2.2. Engelli Bireyden ve Çevresinden Kaynaklanan İstihdam Sorunları	29
2.3. Engellilerin İstihdamına Yönelik Politikalar	30
2.4. Eğitim Kavramı ve Eğitime Yaklaşımlar.....	33
2.5. Engellilere Yönelik Özel Eğitim Hizmetleri	35

2.6. Engellilerin Eğitim Yaşamında Karşılaştıkları Problemler	36
2.7. İstihdam ve Eğitim İlişkisi	38
3. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	40
3.1. Araştırmanın Önemi ve Özgünlüğü	40
3.2. Araştırma Yaklaşımının Doğası.....	40
3.3. Araştırmanın Saha Tanıtımı ve Sahaya Erişim.....	41
3.4. Veri Toplama Teknikleri.....	42
3.5. Araştırmanın Veri Analizi.....	43
3.6. Araştırmanın Sınırlılıkları / Zorlukları.....	44
3.7. Araştırma Sürecinde Etik	45
4. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN BULGULARI	46
4.1. Dezavantajlı Bir Durum Olarak Engellilik	46
4.1.1. Engelliliğin Tanımlanma Biçimleri.....	46
4.1.2. Toplumun Engellilere Yaklaşımları	50
4.1.3. Engellilerin Karşılaştıkları Toplumsal Problemler.....	55
4.2. Engellilerin Çalışma Hayatına Katılımı.....	58
4.2.1. Engellilere Göre Çalışma Hayatının Anlamı.....	58
4.2.2. Engellilik Halinin Çalışma Hayatındaki Etkisi	62
4.2.3. Engellilerin Gözünden Toplumun Engelli İstihdamına Bakışı	65
4.2.4. Engellilerin Gözünden İşverenlerin Engelli İstihdamına Bakışı.....	68
4.2.5. Engellilerin İstihdamdaki Yeri ve İş Bulma Süreci.....	71
4.2.6. Engellilerin Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Problemler	76
4.3. Engellilerin Eğitimi ve Meslek Edinimi	80
4.3.1. Engellilerin Eğitiminin Anlamı	80
4.3.2. Engellilerin Eğitimdeki Yeri	83
4.3.3. Engellilerin Eğitimde Karşılaştıkları Problemler	86
4.3.4. Engellilerin Meslek Edinimi.....	89
4.4. Engellilerin İstihdamında Eğitimin Rolü.....	93
4.4.1. İstihdam ve Eğitim İlişkisi.....	93
4.4.2. Eğitimin İstihdam Alanında Etkileri	96
4.4.3. Eğitim Sorunlarının İstihdamdaki Rolü.....	99
4.4.4. Engellilerin Eğitimine Uygun İşe Yerleştirme	101
4.4.5. Kurs ve Meslek Okullarının Engelli İstihdamdaki Rolü.....	103
4.5. Engellilerin İstihdamı ve Eğitimine Yönelik Politikalar	107
4.5.1. Engellilerin Kendi Haklarına İlişkin Bilgileri	107

4.5.2. Engelli İstihdamına Yönelik Politikalar	108
4.5.3. Engellilerin Eğitime Yönelik Politikalar	110
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	112
KAYNAKLAR	118
EKLER	129
YASAL/ÖZEL İZİN BELGESİ	133
ÖZGEÇMİŞ	134

TABLÖLAR

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1 Araştırmaya Katılan Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri.....	131

GÖRSELLER

Sayfa

SİMGELER VE KISALTMALAR

BCODP	: British Council of Organizations of Disabled People
BM	: Birleşmiş Milletler
CRPD	: Birleşmiş Milletler Sözleşmesi
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
EKPSS	: Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı
ICIDH	: International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İŞKUR	: İş ve İşçi Bulma Kurumu
NAO	: İngiltere Sayıştayı
ÖZİDA	: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UPIAS	: Union of the Physically Impaired Against Segregation
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

Dünyaya gelen her birey doğar, büyür ve ölür. Bu bireyler; birbirinden farklı cinsiyete, ırka, etnik özelliklere ve bedenlere sahip olabilir. Bireylerin bu farklılıkları onların sosyal bir varlık olması ile birleşerek dünyaya çeşitlilik ve zenginlik katar. Böylece çok çeşitli fiziksel ve sosyokültürel özelliklere sahip bireylerle toplum oluşur. Bazı durumlarda da bireysel farklılık toplumlarda farklı konumlandırılmalarına sebep olabilir. Bu farklılıklar ve gruplar bireyler açısından avantajlar ve dezavantajlar yaratır. Toplumdan soyutlanan bireyler dezavantajlı gruplar olarak görülür. Dezavantajlı gruplar; bedensel veya biyolojik olarak farklılıklar, eksiklerle tanımlandığı gibi toplum tarafından soyutlanan bireylerin oluşturduğu gruplar olarak ifade edilebilir (Taş ve Arık, 2020: 12). Bu eksende engelliler, yoksullar, göçmenler, mahkumlar dezavantajlı konuma sahip bireylere örnek verilebilir. Bu bağlamda bu çalışmada dezavantajlı gruplardan engelliler üzerinde durulacak ve bir olgu olarak engelliğin toplumdaki yansımalarına, deneyimlerine odaklanılacaktır.

Engelli bireyler, fiziksel veya psikolojik bir yetersizliğe sahip olması nedeni ile toplumsal yaşamda kısıtlanan kişiler olarak tanımlanabilir (Burcu, 2002: 7; Gönülaçan, 2016: 1). Doğuştan veya sonradan meydana gelen engellilik dünya üzerinde her geçen gün artmaktadır. Örneğin ülkemizde 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezde meydana gelen 7.7 ve 7.6 şiddetindeki iki depremde binlerce kişi hayatını kaybetmiş binlerce kişi de ampute edilmiştir. Dünya Bankası verilerine göre dünya nüfusunun % 15'i bir engele sahiptir. Engelli bireyler daha çok gelişmiş ülkelerde yaşamaktadırlar. Engelli insanlar sağlam insanlara göre daha kötü koşullarda yaşamakta ve toplumsal sorunlarla karşılaşmaktadır. Eğitim, sağlık, ulaşım, yoksulluk gibi sorunlar nedeni ile zor koşullar altında yaşamaktadırlar. Burcu (2007: 246)'ya göre de sosyal yalnızlık, ötekileştirme, sosyal izolasyon, dışlanma gibi toplumsal etkinliği engelleyecek sosyal sorunlar yaşanabilmektedir. Bu doğrultuda Dünya'da büyük bir azınlığa sahip olan engelliliğin araştırılması ve engellilik üzerine çalışmaların yapılması, yaşam koşullarının iyileştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye Sağlık Araştırması 2019 verilerinde engellilerin işteki durumu, çalışma durumu ve cinsiyete göre dağılımları incelendiğinde çalışan engelli oranı % 19.9'dur (TUİK, 2019). Aynı araştırmaya göre, engellilerin eğitim seviyeleri incelendiğinde ise okuryazar olmayanların oranı % 25.9, ilköğretim oranı % 41.3, ortaokul oranı % 8.5, lise

ve dengi oranı %8.3 ve yükseköğretim mezunu oranları % 6.2 olduğu görülmüştür. Engellilere yönelik istatistiklerde ve araştırmalarda istihdama ve eğitime katılım oranlarının düşük olduğu ve bu alanda problemler olduğu görülmektedir. Yaşanan bu problemler engellilerin toplumsal alana yeteri kadar katılmadıkları ve toplumla yeteri kadar bütünleşmedikleri şeklinde bir düşünceye sevk etmektedir. Türkiye’de engelli bireylerin temel sorunları arasında işsizliğin yer almakta olduğu, engellilerin tam zamanlı istihdam edilebilme olasılıklarının oldukça düşük olduğu ve engeli bulunan çalışma yaşındaki nüfusun büyük bir bölümünün işgücü piyasasının dışında kaldığı belirtilmiştir (Aslan ve Karaalp-Orhan, 2021: 38). Bununla birlikte engellilerin çalışma hayatında yaşadıkları sorunlar çok çeşitli olmakla birlikte ana temelde dışlanma ve eğitimden kaynaklanan sebeplerin de yer aldığı görülmektedir. İşverenlerin engelli bireylere yönelik donanımsız, vasıfsız algılarının olması ve engelli bireylerin de eğitim düzeylerinin düşük olması istihdama katılımlarının önünde bir engeldir. Arslan ve Altıntaş (2014: 183)’ın çalışan engellilere uyguladığı araştırmasında engelli bireylerin iş yaşamındaki işinin kişinin yeterliliğine uygun olmadığı, çalışmanın gerektirdiği niteliğe sahip olmadığı için işveren ve diğer kişiler tarafından olumsuz bir tutumla karşılaştıklarını ortaya koymuştur. Engelli bireylerin eğitim ve istihdam alanlarında yer alamaması bireylerin yoksullaşması, toplumsal yaşamdan dışlanması gibi risklerle karşılaşmasına neden olmaktadır. Engelli bireylerin istihdam ve eğitim alanında problemler yaşamaları, toplumun ön yargısı ile karşılaşmaları bireyi toplumsal yaşamda kısıtlamaktadır. Araştırmanın amacı engellilerin deneyimlerinden yola çıkarak istihdam ve eğitime katılımlarını açıklamak ve bu alanlardaki devletin politikalarını ortaya koymaktır. Bu bağlamda istihdam konusunda eğitimin nasıl bir rol oynadığını da ortaya çıkarmak istenmektedir. Araştırmamızın amacı ve kapsamı altında yer verilen problemler şunlardır:

- 1) Dezavantajlı bir grup olarak engellilik nasıl algılanmaktadır?
- 2) Engelli bireylerin çalışma hayatına katılımları nasıldır?
- 3) Engellilerin eğitim ve meslek edinimi nasıldır?
- 4) Engelli bireylerinin istihdamında eğitimin rolü nedir?
- 5) Engellilere yönelik istihdam ve eğitim politikaların uygulamaya yansımaları nasıldır?

Engellilerin istihdama ve eğitime katılımları ve deneyimleri ortaya çıkarılarak çalışma hayatı ve eğitime katılımlarının artmasının sağlanması, bireylerin topluma kazandırılması, toplumsal bütünleşmenin sağlanması bakımından bu çalışma önemlidir. Engellerin ortadan kaldırılması ve toplumun bakış açısının değiştirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu çalışma ile sosyoloji alanında yeterince incelenmeyen engellilik konusu ele alınmış ve engelliliğin sosyal bir mesele olarak incelenmesi gerektiği gözler önüne serilmiştir. Bu çerçevede hem engellilerin istihdamı ve eğitimi sağlanarak topluma kazandırılması, yeni politikalar üretilerek toplumsal problemlerine çözüm bulunması hem de sosyoloji literatürüne katkıda bulunmak istenmiştir.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, engelliliğinin ne olduğu, toplumsal süreçte engelliliğin nasıl bir gelişim ve değişime uğradığı, engelliliğe yönelik kuram ve yaklaşımlara yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde engelli bireylerin istihdamı konusuna geçilerek engelli bireylerin istihdam edilmesinin önemi, yaşadıkları problemler, devletin engellilere yönelik uyguladığı istihdam politikalarının neler olduğu, engelli bireylerin eğitiminin gerekliliği, eğitim alanında yaşanan sorunların neler olduğu, engelli bireylere yönelik verilen eğitim hizmetleri, eğitim ve istihdam ilişkisi hakkında literatür bilgisi ele alınacaktır.

Çalışmanın üçüncü kısmında araştırmanın metodolojisi ele alınacaktır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi ve yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanacaktır. Bu çerçevede metodoloji bölümünde araştırmanın doğası, araştırmanın önemi ve özgünlüğü, sahaya erişim, araştırmanın veri toplama teknikleri, verilerin analizi, araştırmanın sınırlılıkları ve etik konular yer alacaktır. Dördüncü kısımda ise araştırma bulguları araştırmanın temaları ekseninde irdelenip, tartışılacaktır. Bu araştırmanın ana temaları dezavantajlı bir durum olarak engellilik, çalışma hayatına engellilerin katılımı, engellilerin eğitimi ve meslek edinimi, engellilerin istihdamında eğitimin rolü, engellilerin istihdamı ve eğitimine yönelik politikalar. Katılımcılardan edindiğimiz veriler ve yukarıda bahsettiğimiz problemler belirlenen temalarda detaylı bir şekilde analiz edilecektir.

1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Engellilik

Dünya’da her geçen gün artan engellilik oranları engelliliğin sorgulanmasına yol açmış ve bir kavram olarak engellilik farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Engellilik, en genel ifadesi ile fiziksel veya psikolojik birtakım eksikliklere, yetersizliklere sahip olma ve bu eksiklik hali sebebi ile toplumsal yaşamda kısıtlılıkla karşılaşma durumudur (Esen, 2018: 11; Burcu, 2002: 7; Gönülaçan, 2016: 1).

Literatürde engellilik; normallik-anormallik, bedensel eksiklik, sakatlık, özürlülük, yeti yitimi, sınırlılık, dezavantajlı konum ve kültürel söylemlerle tanımlanabilir (Samav ve Sallan- Gül, 2021: 20-25; Burcu-Sağlam, 2020: 12-21). Sakatlık, özürlülük, engellilik kavramları uzun yıllar tartışılan kavramlar olmuştur. Bu kavramlar literatürde birbirlerinin yerine kullanılmasına rağmen farklılıklar taşımaktadır (Samav ve Sallan- Gül, 2021: 20). Şişman (2012: 72)’a göre de özürlü, engelli ve sakat kavramları aynı şeyi ifade etmemektedir. Bu eksende Türk Dil Kurumu özürlülüğü kusuru olan, defolu, özürlü olan kişi olarak tanımlamaktadır (TDK, 2023). Engelli kavramı ise doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal veya sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimini karşılama güçlükleri çeken kimse olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023). Bu bağlamda özürlü ve sakatlık tanımlamaları eksikliğe vurgu yaparken engellilik kavramı eksiklik ve bu eksikliğin toplumda meydana getirdiği kısıtlılıklara vurgu yaparak kavramı daha geniş bir çerçevede tanımlamaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) özürlü ve sakat kavramının yarattığı olumsuz bakış açısını azaltmak, bedensel ve toplumsal yetersizliği, kısıtlamayı da tanımlamak için engelli kavramını kullanmayı kabul etmiştir (Samav ve Sallan- Gül, 2021: 20).

Türkiye’de de engelliliğin ifade edilmesine yönelik tartışmalar mevcuttur. ‘Özürlü’ terimi bir defoya işaret ettiğinden bürokrasi dışında terk edilmiştir. Sivil toplum kuruluşları tarafından ‘engelli’ teriminin kullanılması bir engellenmişlik durumunu da ifade ettiğinden kabul görmüştür (Yardımcı, 2015: 9). Engelli kavramının daha geniş bir anlam teşkil etmesi, diğer kavramlara nazaran daha olumlu olarak değerlendirilmesi ve kanunlarda da engelli kavramının tercih edilmeye başlanması nedenleri ile bu çalışma kapsamında da engelli kavramının kullanılmasının uygun olduğu görülmüştür.

Engellilik; ulusal ve uluslararası kaynaklarda, sözleşmelerde, farklı kurum ve kuruluşlar tarafından ele alınmış ve tanımlanmıştır. Uluslararası devletler ve kuruluşlar engelliliği tanımlarken ‘disability’, ‘handicap’ kelimelerini sıklıkla kullanmıştır. Bununla birlikte sakatlıkla ilişkilendirilen bir kavram olan yeti yitimi kavramı ile de ilişkilendirilmiştir. UPIAS’ın tanımına göre yeti yitimi, “Bir uzvun tamamının ya da bir parçasının olmaması ya da kusurlu bir uzva, organizmaya ya da bedene sahip olma” durumudur (Samav ve Sallan-Gül, 2021: 21). UPIAS (Union of the Physically Impaired Against Segregation) engelliliği ise, hiç dikkate alınmayan veya çok az dikkate alınan sosyal faaliyetlerden dışlanan, kısıtlanan dezavantajlı bir durum olarak tanımlamaktadır (Oliver, 1996: 22).

Tıbbi model çerçevesinde Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve onun uzantısı olan ICIDH (International Classification of Impairments, Disabilities And Handicaps)’ ise sakatlığı, anatomik yapıda ya da işlevdeki psikolojik, fizyolojik normal dışılık/anormallik ya da herhangi bir yoksunluk/kayıp olarak göstermekte engelliliği, sakatlık sonucu bir insanın normal kabul edilenleri yapabilmesinde ve belli bir tavırda beklenen aktivitelerini sergilemesinde gerekli olan performansını gösterme yeteneğindeki yoksunluk veya sınırlılık olarak tanımlamaktadır (Wood ‘dan akt. 1980, Burcu-Sağlam, 2020: 3). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 9 Aralık 1975’te yayımladığı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde engellilik, kişisel ve sosyal yaşantısında kendi kendine yapması gereken işleri bir eksiklik sonucu yapamaması durumu olarak tanımlanmıştır (Şişman, 2012: 75).

Türkiye’de ise engelli kavramı yerine daha çok özürlü kavramının kullanılmasına rağmen 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’un çıkarılması ile birlikte engelli kavramı kullanılmaya ağırlık verilmeye başlanmıştır (Samav ve Sallan-Gül, 2021: 24). Engelliler Hakkında Kanun’da engellilik; fiziksel, ruhsal, duyuşsal ve zihinsel yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplar nedeniyle diğer bireylerle birlikte eşit koşullarda etkin ve tam katılımın kısıtlanma durumudur (Engelliler Hakkında Kanun, md. 3/ c). Değişen ve gelişen şartlar altında engellilik sosyal boyutu ile de sorgulanmaya başlanmıştır. Bu eksende toplumsal sürecin bir parçası kabul edilen engellilik sosyo-kültürel yapı içerisinde sosyologlar tarafından tanımlanmıştır.

Burcu-Sağlam (2020: 14)’a göre engellilik normalin, normların dışında kalan kişidir. Normallik, bedenlerin tam olması ve işlev bozukluğu olmadan toplumda gerekli rolleri yerine getirebilen, toplumda kabul edilmiş bedenlerdir. Bu nedenle engellilik normal

olmaya çalışan, baskılanan bir kimlik edinimi sürecidir. Karataş (2002: 44)'a göre engellilik, günlük yaşama katılmayı engelleyen fiziksel durumlardaki kısıtlılık halidir. Diğer yandan Shakespeare (2004: 10-11) da engelliliği, sosyal model bağlamında ayrımcı konumsal durum olarak tanımlamıştır.

Barnes (1998: 78) göre ise engellilik; bedenin, zihnin biyolojik özelliklerine vurgu yaparak ana akım toplumdan dışlanan kişilerdir. Engellilik bu bağlamda sosyal anlamda bir engellenmişliği meydana getirmektedir. Barnes, toplumun engelliye kısıtladığına vurgu yaparak da engelliliği tanımlamaktadır. Abberley (1998: 79) göre ise engellilik, engelli insanlara dayatılan karmaşık bir sosyal kısıtlama biçimi ve engelli olmayan kişiler tarafından sosyal, ekonomik ve çevre tarafından baskılanma durumudur.

Sonuç olarak biyolojik ve sosyal anlamda engellilik tanımlamaları mevcuttur. Biyolojik olarak bireyin fiziksel, ruhsal bir eksikliğe sahip olması veya işlev kaybı yaşama olarak tanımlanabilir. Sosyal anlamda engellilik ise bireyin eksikliği, yetersizliği sonucunda toplumsal alandaki rollerini yerine getirememesi veya toplumsal alandan kısıtlanması olarak tanımlanabilir.

1.2. Engel Türleri

Engellilik durumu doğum öncesinde, doğum esnasında ve doğum sonrasında olmak üzere üç farklı biçimde ortaya çıkmaktadır (Köse, 2022: 17). Engelliliğe yol açan nedenlere bağlı olarak her bireyde farklı biçimlerde etkisini göstermesi farklı engel türlerini ortaya çıkarmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında bu engellilik türlerinin neler olduğu kısaca ele alınmaya çalışılacaktır.

Bireyin kas ve iskelet sisteminde eksiklik, yetersizlik veya işlev kaybı olması ortopedik engel türüdür (Şişman vd., 2011: 5). Kol, bacak ve omurgalarda fazlalık, eksiklik, kısalık, şekil bozukluğu, felç, kemik hastalıkları ortopedik engellilik içerisinde yer alır (TUİK, 2010: 13). Tek gözün görmesi, eksik görme ya da hiç görememe görme engelidir (Balcı, 2019: 8). Renk körlükleri, gece körlüğü gibi görme kayıpları da bu grubun içine dahil edilmektedir.

Konuşmasının hızında, akışında, seslerde bozukluk olması veya hiç konuşamama durumu dil ve konuşma engelli olarak tanımlanabilir. (Şişman, vd., 2011: 5). Dil ve konuşma engelinin nedenleri arasında beyin felci, yarım damak, otizm, zekâ geriliği, ağır hastalıklar ve çevrenin etkisi yer almaktadır (Samav ve Sallan-Gül, 2021: 28). Bu nedenle geç konuşma ya da hiç konuşamama ile sonuçlanabilir.

Bireyin zekâ fonksiyonlarının yetersiz kalması veya normalin altında zekaya sahip olmasına durumuna zihinsel engel denir. Zihinsel engel her bireyde farklı şekilde gerçekleşmekte ve üç alt kategoriye ayrılmaktadır. Hafif zekâ geriliği zekâ puanının 55-70, orta zekâ geriliği 35-55 arasında olmasıdır. Zekâ puanı 25'in altında olması ise ağır zekâ geriliği olarak tanımlanır (Üçüncü & Kütükçü, 2017). Down sendromu olanlar zekâ geriliği olan grup içerisinde yer almaktadır (TUİK, 2010: 13)

Tek veya iki kulağında kısmi ya da tam işitme kaybı olma durumu işitme engel türüdür (Öztürk, 2011: 19). Doğuştan, doğum anında ve doğum sonrasında işitme organının fonksiyonlarında kayıpların meydana gelmesidir (Samav ve Sallan-Gül, 2021: 27). Çeşitli hastalık durumları işitme kaybına yol açmaktadır. İşitme kaybının nedenleri arasında doğum öncesi alınan ilaçlar, kan uyuşmazlığı doğum sonrası ise kazalar ve hastalıklar, yüksek sesli gürültü etken olmaktadır (Özsoy vd.,1998: 52).

Kişinin çalışma kapasitesini, işlevini engelleyen bakım ve tedavi gerektiren bir hastalığın neden olduğu engel türü süreğen hastalıktır (Öztürk, 2011: 19). Kalp, sindirim ve solunum hastalıkları süreğen hastalığa örnek verilebilir. Akademik konularda ve öğrenmede zorluklar yaşayan ve diğer engel durumları ile açıklanamayan durumlar ise öğrenme güçlüğü olarak tanımlanır (Esen, 2018: 14).

1.3. Engelliliğin Tarihsel Süreçleri

Engellilik, insanlık tarihi kadar köklü bir olgu olarak her çağda farklı biçimlerde varlık göstermiştir. Toplumsal yapı ve sistemlerde meydana gelen gelişimler ve değişimler engelliliğin toplumsal algılanışını, sosyal inşa sürecini kısacası engellilik olgusunu dönemin şartları ışığında şekillenmiştir. İçinde bulunduğu dönemin şartlarına göre tanımlanan engellilik; insanların engelliliğe dair tutumlarına, kültürel söylemleri gibi sosyal bağlamlarına da yansımış ve engelliliğin sosyal inşa süreci içerisinde ele alınması gerekliliği düşüncesine evrilmiştir. Bu ekseninde engellilik Antik Çağ'dan günümüze kadar değişime uğramıştır.

Antik Çağ'da engellilik hali dönemin ahlak anlayışı olan beden ve ruhu bir kabul ederek doğa üstü güçler, mitoloji, hukuk, felsefe disiplinleri altında ortaya konmuştur. Engellilik; kötü ruhlar, cadıçılık, ceza gibi olumsuz konularla ilişkilendirilerek günahkâr kabul edilen kişilerin temsili olarak görülmüştür. Bu nedenle toplumda istenmeyen, soyutlanan ve kabul edilmeyen kişiler olarak kabul edilmişlerdir (Çetin, 2016: 170).

Antik Çağ'da belirlenen güzellik algısına uymayan bedenler çirkin olarak kabul edilmiş, çirkinlik ve ahlaki çirkinlik arasında sıkı bir ilişki kurulmuştur (Eco, 2009: 23). Antik Çağ'da ve Roma'da engellilik ahlaki bir sorun olarak görülmüş ve Tanrı tarafından bedenlerinin eksikliklerle cezalandırıldığı düşüncesi hâkim olmuştur (Samav ve Sallan-Gül, 2021: 49-50). Bu dönemin ünlü düşünürlerinden biri olan Platon da 'Devlet' adlı eserinde sağlıklı, ideal bir toplumu oluşturmak için hastaların, güçsüz kişilerin, engellilerin toplumda bir yük olarak görüldüğü ve iyileştirilemeyen kişiler olarak yaklaşıldığı için toplumun dışında tutulması gerektiğini ve hatta öldürülmesi gerektiğini belirtmektedir (Platon, 2019). Bir diğer önemli Yunan filozofu olan Aristo'da, 'Politika' adlı kitabında, fiziksel engelli çocukların büyümelerine izin verilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. (etin, 2016:171). Bunun dışında Hammurabi kanunlarında kısas ilkesi ile engelliliğe yer verilir (Kahraman-Güloğlu, 2021: 189).

Bu dönemde Tanrı tarafından lanetlenen, cezalandırılan veya zayıf kabul edilen bireylerin toplum tarafından dışlanması, yok sayılması normal karşılanan bir durum olarak kabul edilmiştir. Örneğin Klasik Yunan şehri olan Sparta'da engelli çocuklar dağlarda lme terk edilmiş ve bu durum kanunlaşmıştır (Kahraman-Güloğlu, 2021: 189). Görüldüğü gibi Antik Çağ'da engelliliğe yönelik olumsuz bir tutum söz konusu olmuştur. Fakat İlk Çağ'da Mısır Uygarlığında ise kr bireylere yönelik olumlu yaklaşımdan ötürü Batı tarafından Körler Diyarı şeklinde de anılması da söz konusudur (Kahraman- Güloğlu, 2021: 190). Olumsuz biçimde ele alınan engellilik bu dönemde toplumda dışlanmış, damgalanmış ve bunun sonucunda daha çok dilenci veya köle olarak kullanılmıştır (Samav ve Sallan-Gül, 2021: 49).

Orta Çağ'da dinin temel alındığı, geleneksel bakış açısının hâkim olduğu bir toplum düzeninin olması engellilik ve din arasındaki ilişkiyi daha da belirginleştirmiştir (Samav ve Sallan-Gül, 2021: 51). Kilisenin de etkisi ile zihinsel ve fiziksel eksiklikler bir günahın cezası, ilahi durum, uğursuzluk olarak kabul edilmiş ve beden bir bütün olarak değerlendirilmiştir (etin, 2016: 175). Antik Çağ'da olduğu gibi günahkâr kabul edilen engelli kişilerin ve çocukların ölmesi gerektiği vurgulanmıştır. Örneğin Orta Çağ Avrupası'nda engellilik hali kanıksanmış bir anormallik olup, ekonomik koşullarda çocukların öldürülmesini teşvik edilmiştir (Köse, 2014: 68). Günahkâr kabul edilen engellilik hali bu dönemde şeytanla, cadıcılıkla bir tutulmuş, cadı avları sonucunda rneğin Fransa'da akıl hastası kabul edilen binlerce kişi infaz edilmiştir (Samav ve Sallan-Gül, 2021: 52). şeytanla bir kabul edilen akıl hastalıkları, epilepsi gibi engel

türüne sahip kişilerin toplumun dışında tutulması için hapisane gibi yerlere kapatılması düşünülmüştür (Kahraman-Güloğlu, 2021: 190). Bir yandan da engelli bireyler kilise ve aile tarafından korunması gereken bireyler olarak görülmüştür (Çetin, 2016: 177). Görüldüğü gibi bu dönemde de engelliliğe dini anlayış çerçevesinde dışlayıcı bir şekilde yaklaşmıştır.

Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkışıyla dünyada büyük gelişmeler yaşanmıştır. Üretim ilişkileri değişmiş, endüstriyelleşme başlamış, kapitalizm ortaya çıkmıştır. Tüm bu gelişmeler insan ilişkileri ve sosyal hayatı da değişime uğratmıştır. Sanayi Devrimi sonrasında engelliliğe yönelik algılar değişime uğramıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte üretim biçimlerinin hızlı, aktif ve üretkenliğe dayalı olarak dizayn edilmesi engellileri çalışma yaşamının dışına itmiştir (Samav ve Sallan-Gül, 2021: 33). Üretime katkı yapabilecek olmalarına rağmen engelliler, emek piyasasından dışlanarak, uzak tutularak marjinalleştirilmiştir (Özgökçeler ve Alper, 2010: 36). Sanayi Devrimi ve sonrasında engelliler hem çalışması gereken kesimi oluştururken hem de üretimden dışlanan bir kesimi oluşturmuştur. Kapitalizmin gelişimi, engellilerin de işçi olarak algılanmasını sağlamıştır (Çarkçı, 2011: 18).

19. yüzyıl ve 20. yüzyılda salgın hastalıklar, savaşlar engellilerin bedensel yetersizliğini daha da arttırmış ve görünür kılmıştır. Örneğin Dünya Savaşlarının yaşandığı dönemlerde birçok kişi sakatlanmıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı sonucunda yüz yirmi üç binden fazla Amerikalı ülkesine fiziksel bir engelle dönmüştür (Çetin, 2017: 98). Bunun yanında Nazi Almanya'sının uyguladığı üstün ırk politikasında üstün ırk özelliklerine taşımayan engelli bireyler toplum tarafından izole edilmiş; epilepsi, görme engelliler, sağırklar gibi engelliler kontrol altına alınmak istenmiştir (Çetin, 2017: 99; Çarkçı, 2011: 23). Engelli bireylerin Tanrı'nın bir cezası olarak görülmesi fikri bir nebze de olsa azalmıştır. Dünya savaşları ile engelliliğin artması sonucunda engellilik incelenmeye başlamıştır. Özellikle Dünya Savaşları sonrası işgücü kayıplarının yaşanmasıyla engelliler de iş yaşamında yerini almıştır (Kılıç, 2019: 24).

1950'li yıllar itibari ile engellilere yönelik uluslararası düzenlemeler yapılmaya, engellilik hakları tartışılmaya ve sorunların giderilmesi için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Gökmen, 2007: 1093). Engellilik ilk kez, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde dile getirilmiştir (Çarkçı, 2011: 30). Engellilik alanında yaşanan problemler 1970'li yıllardan itibaren fark edilmeye başlanmıştır. Bu yıldan itibaren

engellilik çevresel etmenler ve toplumsal yüzü ön plana alınarak ele alınmıştır (Şen, 2017: 212).

Bu yıllar da kendi haklarını arayan engelliler sayesinde ilk kez İngiltere’de engellilik hareketleri doğmuştur. Engelli bireylerin sorunlarının ortaya çıkarılması, sorunlarını çözümler bulunması ve kendilerini ifade edebilmeleri için yapılan çalışmalar İngiltere’de şekillenmiştir (Burcu, 2015: 320). Williams (1998: 235)’ın da vurguladığı gibi engellilik hareketliliği, engelli insanlara yönelik baskılara karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Engelli hareketleri ile sosyal anlamla iyileştirmeler sağlanarak engellinin toplumsal yaşama katılımı artırılmak ve dışlanmasının, damgalanmasının önüne geçilmek istenmiştir.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Bildirgesi 9 Aralık 1975 tarihinde yayınlanmış, bu bildiride engellilik tanımlanarak engelli hakları konuları güvence altına alınmak istenmiştir (Çarkçı, 2011: 24). Birçok devlet ve uluslararası örgütler 1970-1990 yılları arasında engelliliğe yönelik çalışmalarda bulunmuştur. Engelli bireylerin kendi güçlerinin devreye girdiği diğer bir ifadeyle, sorunların tespitinde, dillendirilmesinde ve çözümlerin üretilmesinde engelli bireylerin kendilerinin söz sahibi olduğu önemli örgütlenmelerden biri 1981 yılında kurulan BCODP (British Council of Organizations of Disabled People) organizasyonudur (Burcu-Sağlam, 2020: 2). Böylece toplumsal bir olgu olarak engellilik sorunları dikkate alınmaya başlanmıştır. BM çerçevesinde on yıllık bir engelliler programı oluşturularak 1983-1992 yılları arası “Dünya Engelliler On Yılı” olarak ilan edilmiş, engelliler için fırsat eşitlikleri kılavuzu hazırlanmış ve tüm ülkelerin engelliler için eylem planı yapmaları ve uygulamaları istenmiştir (Gökmen, 2007: 1096). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 2006 tarihinde ‘Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’ kabul edilmiştir. (Ünlü, vd., 2022: 103). 21. yüzyılda da engelliği dair algılar değişmeye ve dönüşmeye devam etmektedir.

Türkiye’de ise engellilik benzer süreçlerden geçmiştir. İlk dönemlerde geleneksel bakış açısı hâkim olmuş ve engellilik dini yaklaşımlarla tanımlanmıştır. Türkiye’de engelli bireyler korunması gereken kişiler olarak görünmesinin yanı sıra dışlanan, ötekileştirilen kesim olarak da ele alınmıştır. İslam dini engellilere hoşgörü ile yaklaşmış, ayrımcılıktan bahsetmemiştir. Engelliliği kadercilik ve imtihan olarak anlamlandırmışlardır (Ünlü, vd., 2022: 120-123).

Osmanlı döneminde de sağırlara, dilsizlere ve körlere yönelik okullar açılmış, bu bireyler hem saraylarda eğitim görmüş hem de padişaha hizmet etmekle görevlendirilmişlerdir. Özellikle sağırlar ve dilsizler padişahın yanında gizli konuşmalarda güvenilir kişiler olarak hizmet etmekteyken cüceler ise padişahı eğlendirmekle görevlendirilmiştir (Şimşek, 2020: 385-386).

Türkiye’de engelliliğe dair farkındalıklar 1960’lı yıllarla birlikte başlamıştır. Fakat 1990’lı yıllardan itibaren sistemli bir şekilde sosyal perspektifleri ile canlandırma çabalarına geçilmiştir (Burcu-Sağlam ve Eker, 2020: 110). 1990’lı yıllarda Özürlüler İdaresi Başkanlığı kurulmuş, bu başkanlığa bağlı olarak 1999 yılında ilk defa ‘Özürlüler Şuarası’ toplanmıştır. Özürlüler Şuarasının amacı engellilerin sorunları politik düzeyde çözüm aramak ve kanunların çıkmasını sağlamaktır (I. Özürlüler Şuarası, 1999). Engelli çocuk hakları bağlamında uluslararası sözleşme niteliği taşıyan Cenevre Sözleşmesi kabul edilmiş ve engelli dernekleri açılmaya başlanmıştır (Burcu-Sağlam, 2020: 184). 2000’li yıllardan itibaren engelli istatistikleri tutulmaya başlanmıştır. Türkiye Özürlüler Araştırması ile engelli nüfusun Türkiye’de toplum nüfusa oranı % 12.29 olarak çıkması engellilik olgusu üzerindeki çalışmaları hızlandırmıştır (TUİK, 2002).

Özürlüler İdaresi Başkanlığı 2011 yılında kapatılarak Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 2000’li yıllardan itibaren uluslararası alanlarda engellilere dair yapılan çalışmalar ve kanunlar Türkiye’de de etkinliğini hissettirmiştir. Engellilere dair birçok kanun hazırlanmıştır. Sağlık, sosyal ve diğer alanlarda engellilik sorunlarının giderilmesi ve engelli bireylerin toplumda etkin bir şekilde yer almasının sağlanması istenmektedir. Örneğin ‘Engelliler Hakkında Kanun’ 2005 tarihinde çıkarılmış, bu kanun ‘Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması’ olarak 2014 tarihinde değiştirilmiştir (Burcu-Sağlam, 2020: 185- 187).

Görüldüğü gibi Dünya’da ve Türkiye’de engellilik anlayışının değiştirilmesi ve engelliliğin toplumsal bir mesele olarak önemli olması sağlanmıştır. Tüm bu çalışmalar engelli bireylerin insan onuruna yakışır şekilde eşit haklarını kullanabilmesini sağlamak, sorunlarına çözüm bulmak ve toplumsal yaşam kalitesini arttırmak için yapılmıştır.

1.4. Engelliliği Açıklayan Modeller

Engellilik modelleri engelliliğe farklı açılardan bakarak engelliliğin zamanla nereye evrildiğini anlamamıza katkı sağlar. Örneğin engellilik başlarda kötü bir hastalık olarak

algılanırken zamanla sosyal bir kısıtlanma alanı olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Beden ve engellilik olgusunun farklı şekillerde ele alınış biçimleri toplumsal yaşamda da kendini göstermiş kurumsal hizmetlerden, politikalara kadar engelliliğin sosyal etkileşimini biçimlendirmiştir. Bu ekseninde engelliliği açıklayan üç model mevcuttur (Samav ve Sallan-Gül, 2021: 49).

Engelliliği açıklayan ilk ve eski model geleneksel/ ahlaki model kabul edilir. Geleneksel modelin engelliliğe yaklaşımı din, geleneksel kalıplar, ceza, imtihan, günahkâr kavramları altında şekillenmiştir. Geleneksel/ahlaki modelde bedensel sakatlık veya şekil bozuklukları, insanın içerisindeki şeytan ya da ahlaksızlığın adeta bir dışa vurumu olarak değerlendirilmekte, ahlaki çöküntülerden kaynaklanan bir sorun olarak görülmektedir (Eco, 2009: 23; Arıkan, 2002: 14). Bu düşünce ağırlığını zamanla kaybederek bedensel eksikliklerin hastalık durumu olduğu anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Tıbbi modelin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bir yandan tıbbi imkanların gelişmeye başlaması engellilik halini fiziksel, bedensel durumları ile açıklamaya başlamıştır. Tıbbi model bireyin engeline odaklanmakta ve eksik, kusurlu bedenler dikkate alınmaktadır. Bu noktada bedenlerin eksik olarak algılanması patolojik bir durum, sapma olarak değerlendirilip bireyin kendisini değersiz kategorileştirmesine yol açabilmektedir (Burcu-Sağlam, 2020: 29).

Bu modelde patolojik bir durum olan engellilik, bedenlerin iyileştirilmesine odaklanarak normal olunabileceğini ortaya koyar. Cerrahi müdahaleler, rehabilitasyonlar, sağlık hizmetleri ile iyileştirme çalışmaları yapılması hastalık olarak görünen engelliliği tedavi ederek topluma faydalı bireyler yaratma ve normallik algısına uydurma düşüncesiyle hareket etmektedir. Bu bağlamda bireylerin iyileşebilmeleri için profesyonel tedavi imkanlarından yararlanmayı şart koşturmaktadır (Samav ve Sallan-Gül, 2021: 55-56). Longmore (1995) göre ise tıbbi model farklı görünen insanların toplumsal kaygılarının kurumsallaşmış ifadesi olmuştur. Tıbbi modelde sorun bireyin bedeni kabul edilir ve iyileştirilir. Ona göre bu bireyler kendi hayatlarını yönetmekte yetersiz, denetime ihtiyaç duyan hatta toplum için tehlike olabilecek kişiler olarak görülmektedir.

Tıbbi modelde engellilere yönelik iyileştirme çalışmalarının artmasının yanı sıra normale dönme durumu olarak görülmesi birtakım sorunlar yaratmaktadır. Engelliliği normal-anormal kavramları ile ayrılması, toplum içinde engelliliğe yönelik

dışlanmaları, soyutlamaları, kısıtlanmaları arttırarak toplum içine etkin katılımı sınırlandırmaktadır (Arıkan, 2002: 15).

Bir diğer model olan sosyal model, tıbbi modeli eleştirerek ortaya çıkmıştır. Sosyal model engelliliği bireysel bir sorun olmasının yanı sıra sosyal bağlamıyla da incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda sosyal model engelliliğe neden olabilecek fiziksel bütünlükle beraber dış etmenlere de odaklanmaktadır (Kılıç, 2019: 14). Dünya savaşları sonrası engellilerin hak arayışlarının başlaması, bu alanda uluslararası ve ulusal sözleşmelerde engellilere yer verilmesi sosyal modeli geliştirmiştir. (Arıkan, 2002: 16). Özellikle İngiltere’de başlayan engelli hareketleri sosyal modele zemin hazırlamıştır. İngiltere’de yaşayan engelli bireylerin sosyal yaşam alanlarından dışlanmaları ve emek piyasasından uzaklaştırılmaları toplumsal bir örgütlenmeyi alevlemiştir (Ercan, 2018: 17). UPIAS’ın 1974 yılında kurulması, İngiltere’de engelli hareketlerinin doğması sonucunda sosyal model tartışılmaya başlanmıştır.

Abberley (1998: 79)’e göre sosyal model engelliliği, toplumun engelli ihtiyaçlarına uyum sağlayamamasının bir sonucu olarak ele alır. Bu bağlamda engelliliğin toplumsal süreçlerinin varlığına odaklanır. Barnes ise sosyal modelin engelli algılanan insanların toplumdan dışlayan çevresel ve sosyal engellere odaklandığından bahseder (Barnes, 1998: 78).

Burcu (2020: 31-33)’ya göre sosyal model; engelin ya da bozukluğun engeli olmayan bireylerin yaptığı şeyleri yapmakta sıkıntıya neden olduğuna dair inançla mücadele etmektedir. Sosyal model, toplumun yarattığı sınırlamaların bireyin günlük yaşama katılımını engellediği ve sosyal bir bariyer olarak yer aldığını üzerine yoğunlaşmıştır.

Samav ve Gül (2021: 58-60)’e göre ise sosyal model, engelliliğin patolojik bir durum olarak görülmesinin reddedildiğini ve engelliliğin bir farklılık olduğunu vurgulamaktadır. Engelli bireylerin toplumsal yaşamda normal kişiler gibi hakları bulunmaktadır. Bu temel hakları kullanma konusundaki engellerin kaldırılması gerekmekte ve fırsat eşitliği sağlanmalıdır.

Özetle ahlaki model dini temel alarak engelliliği açıklamaktadır. Tıbbi model engelliliği normallik, anormallik kavramları üzerinden hastalık olarak görür ve iyileştirilmesi gereken kişiler olarak algılar. Bu nedenle iyileşemediği, tedavi olmadığı zaman engellilerinin daha görünür kılınarak toplumdan uzaklaştıklarına vurgu yapar. Sosyal model ise engelliliğin çok boyutlu bir kavram olduğuna vurgu yaparak bedensel

eksiklerden daha çok sosyal bariyerlerin ve eksiklerin ortadan kaldırılmasına veya iyileştirilmesine odaklanır. Sosyal konumları üzerinden engelliliğe odaklanır.

1.5. Engellilik Sosyolojisi ve Kuramsal Yaklaşımlar

Sosyolojinin bir alt disiplini olan engellilik sosyolojisi son zamanlarda gelişmeye başlayan yeni bir alandır. İlk olarak Batı'da inceleme alanı olarak ortaya çıkmıştır. Batı ile kıyaslandığında Türkiye'de daha geç incelenmeye başlayan bir alan olmuştur. Türkiye'de engellilik sosyolojisi çalışmalarının geç ortaya çıkmasının nedeni ise bu alanda yeterli sayıda çalışma yapılmaması ve engellilere dair verilerin yetersiz olmasından da kaynaklanmaktadır (Burcu Sağlam, 2020). Türkiye'de engellilik sosyolojisinin gelişimi 1990'lı yılların sonuna doğru kuramsal yaklaşımlar ve metodolojilerle ele alınmaya başlanmıştır (Burcu, 2015: 323).

Türkiye'de kaç engelli birey olduğu, demografik özelliklerinin neler olduğuna dair veriler kısıtlıdır. Dezavantajlılık sosyolojisi içerisinde de yer alan engellilik olgusu son zamanlarda engellilik sosyolojisi olarak da ayrı bir alt disiplin olarak ele alınabilmektedir. Toplum tarafından görmezden gelinen, dışlanan, teşhir edilen, ayrımcılığa uğrayan kısacası sosyal bağlamda kısıtlanan, kategorileştirilen engellilik durumu sosyolojik olarak tartışılmaktadır. Engellilik sosyolojisi genel anlamda sosyal organizasyonlarda kısıtlanan bireyleri ve bu kısıtlılıkların yarattığı durumları sosyal ilişkiler içerisinde incelenmektedir. Engellilik sosyolojisi, engelli olan bireyin sosyal yaşamdaki engellenmiş hallerini dezavantajlı bir durum olarak görür. Toplum içerisinde engelli bireyler sosyal, kültürel, ekonomik gibi tüm alanlarda sosyal ilişki ağlarının dışında bırakılmakta, ötekileştirilmektedir. Bu bağlamda engellilik sosyolojisi de bu ilişkiler ağını incelemektedir (Burcu-Sağlam ve Eker, 2020: 85-107).

Dezavantajlılık konumları, kimlik edinimi ve sosyal inşa süreci, toplumsal kısıtlanma, statü, ön yargı, dışlanma, etiketlenme, sosyo-kültürel, ekonomik, siyasi gibi konularda kısaca engelliliğin toplumsal arka planı engellilik sosyolojisinde yer almaktadır. Sosyal bir varlık olan engellilik, sosyolojik kuramlar ve yapılar arasındaki ilişkiler sosyologlar tarafından açıklanmaya başlanmıştır. Örneğin Goffman (2014) engelliliğin kimlik edinim süreçleri bağlamında açıklamalarda bulunurken Burcu (2020) ise engelliler ve engelli olmayanlar arasındaki eşitsiz güç ilişkileri yaratan ve devam ettiren sosyal yapıları ve süreçleri açıklamak için engellilik sosyolojini ele almıştır.

Barton (1998: 54-57)'a göre, kişilerin itibar düzeyi ve sosyal konumları toplum içerisinde belirlendiğinden engellilik bir sosyal farklılaşma aracı olarak kabul edilir. O, engelliliğin farklı tarihsel zamanlarda nasıl ele alındığı ve nasıl sonuçlar doğurduğunu açıklaması bakımından sosyolojik olarak incelemektedir.

Engellilik, sosyolojik kuramlar ve yaklaşımlar tarafından farklı şekillerde ele alınıp incelenmektedir. Her bir kuram engelliliğin farklı bir boyutuna odaklanarak açıklamalarda bulunmaktadır. Bu ekseninde çalışmanın bu kısmında bu kuram ve yaklaşımlara yer verilecektir.

1.5.1. Yapısal- İşlevselci Yaklaşım

Yapısal işlevselci yaklaşım, toplumun parçalardan meydana geldiğini ve her parçanın bir işlevinin olduğunu açıklar. Toplumun her bir sisteminin görevi farklılaşmakta ve birbirine uyumlu çalışması gerekmektedir. Toplumun her bir sistemi birbiri ile ilişkili, kendine özgü ve devamlıdır. Toplumun parçalarında yaşanan bir aksaklık tüm sistemi etkileyebilecek bir durum olarak kabul edilir (Samav ve Sallan-Gül, 2021: 29). Bu bağlamda yapısal-işlevselci yaklaşım engelliliği sisteme dahil olup olmama ve rolleri yerine getirip getirememeye durumu üzerinden açıklamaktadır.

Yapısal-işlevselcilerin önemli bir ismi olan Parsons engelliliği 'hastalık' kavramı üzerinden açıklamaktadır. Parsons'a göre engelliler ve hastalıklı bireyler, modern endüstriyel toplumların işleyen, oryante olan normlarına itaat etmeyen ya da uyum gösteremeyen bireyler olarak sosyal sistemin işlevini tehdit edici kişilerdir (Burcu-Sağlam, 2020: 47).

Parsons'a göre hastalık durumu sosyal kontrol gerektiren bir sapkın davranış biçimidir. Hastalık durumu sapmaları meşrulaştırırken iyileştirme çabaları ile eski toplumsal rollerine geri dönmesi amaçlanır (Turner, 2011: 51). Yapısal işlevselci yaklaşımda toplumda hasta kabul edilen engellilerin topluma katılma anlamında da sorunlar yaşadığı, toplumsal sistemin dışında tutulduğu görülmektedir. Engellilik türü, engellilik derecesine göre değişerek engellilerin topluma katılımında ayrımcılıkların olduğu ileri sürülür (Topliss, 1982: 111-112 akt. Abberley, 1998: 66).

1.5.2. Çatışmacı Yaklaşım

Çatışmacı yaklaşım engelliliği toplumsal eşitsizlik, üretim, tüketim ilişkileri, istihdam, güç ilişkileri gibi kavramlar üzerinden açıklamakta ve özellikle kapitalist süreçlerin

yarattığı durumlar üzerinden engelliliğe yaklaşmaktadır (Burcu-Sağlam, 2020: 50). Çatışmacı yaklaşımın ana temeli Marx'a dayanmaktadır. Marx, toplumsal eşitsizliklerin çatışmalara neden olduğunu açıklamaktadır. Ona göre toplum alt ve üst yapı olarak ayrılmakta ekonomik ve üretim sınıflarına göre sınıflanmaktadır. Sanayi Devrimi endüstriyelleşmeyi arttırmıştır. Bunun sonucunda toplumda işçi sınıfı ve burjuvazi sınıfları oluşmuştur. Bu durum eşitsizlikleri ve çatışmaları belirginleştirmektedir (Turner, vd., 2013: 163-165).

Engels 'Condition of the Working Class in England' adlı çalışmasında Sanayi Devrimi ile fabrika sisteminin fizyolojik sonuçları ihmal ettiğini ve uzun çalışma saatlerinin engelliliğe sebep olduğunu ifade eder. Fabrikalaşmanın insan bedeni üzerinde deformasyonlara neden olduğu açıklar (Engels, 1969: 115-116). Bu bağlamda kapitalist dünya düzeninin ve fabrikalaşmanın normal bedenlere uygun olarak dizayn edilmesi durumu engellilerin fabrika düzeninde yapamayacağı düşüncesine zemin hazırlamıştır.

Finkelstein (akt. Barnes, 1998: 74-75) ise engelliliğin tarihsel sürecinde üç farklı aşamalarla ele alındığını ve engelliliğin Batı endüstriyel toplumunun bir sonucu olduğunu açıklar. Birinci aşamada feodal düzenin üretim anlayışının hâkim olması engellilerin üretime katılımını sınırlandırmaktadır. İkinci aşama sanayileşmenin hız kazandığı döneme denk gelmektedir. Bu dönemde engelliler yeni fabrika düzenine ayak uyduramadıkları düşüncesi ile istihdam alanından dışlanmaktadır. Son aşamada ise teknolojinin gelişimi ile engellilerin istihdam alanına tekrar katılımı sağlanmasıyla baskılar azalmaktadır.

1.5.3. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım

Sembolik etkileşim eylemlerimizi ve iletişimimizi toplumsal bir ağ olarak görür. Sembollerimiz, söylemlerimiz, eylemlerimiz toplumsal etkileşimin bir parçası ve yaratıcısıdır. Kültürel sistem içerisinde kurduğumuz etkileşimlerle bireyleri anlamlandırırız. Engellilik de bu eylemler ve davranışlar sürecinde anlamlandırılır. Engellilik; birey, engel durumu ve çevre arasındaki etkileşimlerle ele alınarak açıklanır (Burcu-Sağlam, 2020: 53-54).

Sembolik etkileşimci kuram, engellilerin toplumda etiketlenmesi ve damgalanması üzerinde durur. Bu konuda özellikle Goffman'ın açıklamaları ön plana çıkmaktadır. Goffman 'Damga' adlı eserinde üç tür damga biçiminin olduğunu ifade eder. Bunlar fiziki deformasyonlar, bireysel kişilik bozuklukları (eşcinsellik, alkolizm, zayıf irade)

ve etnolojik damgalardır. Goffman'a göre söylemler gibi sosyal ağ etkileşimlerinde engelliliğin olumsuz bir kimlik edinme sürecine neden olmasından kaynaklı engelliliğin toplumsal yaşamdan dışlanmış bir kimlik oluşturabileceğini vurgular. Damga, bireyin hem topluma yabancı olması hem de toplumsal normallere sahip olmamayı içeren bir trajedi taşımaktadır. Toplum damgalanmış kişiye bir yandan herkes gibi olduğunu söylerken diğer taraftan da mış/miş' gibi yaparak toplumda kabul görmek için kimlik karıştırıcılar kullanabileceğinden bahseder. Buna bağlı sosyal etkileşim ağlarında damgalı olarak görünen engellilerin toplum tarafından itibar edilmeyen, ikincil sınıf bir konum özelliği yaratıldığına dikkat çeker (Goffman, 2014: 21-80).

Toplumda fiziksel engelliliğin yanında toplumsal engellerin varlığı bireyin toplum içinde etiketlenmesine, olumsuz bakış açısına neden olmaktadır. Bu etiketlemeler ve olumsuz bakış açıları bireyin toplum dışına itilmesini ve yalnızlaşmasını hızlandırmaktadır. Bunun dışında Goffman, bireylerin engel durumunun daha görünür halde olmasının onların damgalanma tepkilerine daha sık maruz kalabileceklerine dikkat çeker (Burcu-Sağlam, 2020: 54).

1.5.4. Sosyal İnşacı Yaklaşım

Sosyal inşa kuramı, sosyal olguların, problemlerin inşa edilme ve anlaşılma süreci ile ilgilidir. Bu bağlamda sosyal inşa kuramı, engelliliğin nasıl inşa edildiğini açıklar. Bedenimiz sosyal, kültürel temsillerle etkileşimlerde bulunarak inşa edilmektedir (Burcu-Sağlam, 2020: 58-60).

Giddens, Siebers gibi sosyologlar tarafından engelliliğin inşa süreci açıklanmıştır. Kuramın öne çıkan isimlerden Giddens, toplumları ve bireyleri madalyonun yüzlerine benzeterik ikisi arasında etkileşimle sağlıklı toplumların oluşabileceğine dikkat çeker. (Samav ve Sallan-Gül, 2021: 43-44). Bu bağlamda bedenlerimiz toplumun bir parçası, temsili kabul edildiğinden sosyal inşa sürecinde yer alırlar. Siebers ise sosyal inşa kuramında, engelli bedenleri kusurlu vatandaş olarak temsil edilmesini reddetmekte ve inşa edilen sosyal çevrelere odaklanılması gerektiğini ileri sürmektedir (Siebers, 2008: 73).

Özetle, engelli bireyler kendi bedenleri ile toplumda var olmak ister. Fakat toplum olumsuz inşa süreciyle engelliliği baskılar ve sosyal anlamda bir engellilik yaratır. Asıl engelliliği yaratan bedenler değil sosyal anlamda var olan engeller sosyal inşa sonucunda oluşmaktadır.

1.5.5. Postyapısalcı ve Postmodern Yaklaşım

Postmodern ve postyapısalcı yaklaşımlar, engelliliği toplumsal etkileşim içinde ve iktidarla ilişkisi bağlamında değerlendirir. Engelliliği; dil, söylemler, beden, iktidar, küresel etmenler ve beden üzerinden açıklanır (Burcu-Sağlam, 2020: 65-68; Samav ve Sallan- Gül, 2021: 41).

Foucault 'Hapishanenin Doğuşu' adlı eserinde uysal beden (askerler), biyoiktidar ve güç ilişkileri bağlamında bedenleri açıklar. Bedenler, iktidarın nesnesi olarak ele alınır. Bedenler her toplumda baskılanan bir denetim nesnesidir. Disiplin edebilme ile toplumun her alanında bedenlerimiz baskılanmış ve kontrol edilmiştir. Foucault askerler üzerinden bedenlerin nasıl disiplin altına alınıp kontrol edildiğini ve dönüştürüldüğünü ortaya koymuştur (Foucault, 1992: 168-172). Uysal beden (askerler) engelliliği temsil etmekte ve boyun eğdirilen, kontrol edilen, dönüştürülen, değiştirilen kötü bir buluş olarak kabul edilmektedir (Burcu-Sağlam, 2020: 60). Bu ekseninde bedenlerimiz güç ilişkilerinin temelinde etkilidir.

Foucault 'Cinselliğin Tarihi 'adlı eserinde biyoiktidar kavramı ile engelliliği açıklar. O cinselliği yargılanıp yönetilebilen bir durum olarak ele almakta ve bedenler üzerine baskı uygulayarak cinselliğin iktidar tarafından kontrol edildiğini açıklamaktadır. Cinsellik biyolojik bir gücü temsil etmekte ve bedeni disipline sokma amacı taşımaktadır. Bu amaçla nüfus, doğum kontrolleri, tıbbileştirme ve sağlığı koruma anlamında bedenler iktidarın merkezi haline gelmiştir (Foucault, 2007: 26-108). Kısaca Foucault postyapısalcı ve postmodern anlayışlarla engelliliği güç ilişkileri anlamında tanımlama eğilimindedir.

1.5.6. Feminist Yaklaşım

Feminist yaklaşımda cinsiyet rollerinin ataerkil hegemonya altında şekillendiği ve eşitsizlik yarattığı düşüncesi hakimdir. Feminizm, kadının toplumdaki konumunu anlamaya çalışan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Engellilik ve cinsiyet, cinsiyet rolleri ilişkisinde daha fazla eşitsizliklerin ortaya çıktığı ve çifte dezavantajlılık konularına neden olduğu araştırmalarda saptanmıştır. Hem kadın olmanın hem de engelli olmanın yarattığı çifte dezavantajlılık ve bunun toplumda yarattığı baskılar üzerinde durmuştur (Burcu-Sağlam, 2020: 85-99; Samav ve Sallan-Gül, 2021: 46).

Feminist kuram, engelli kadınların sahip olduğu bedeni ve bedensel rollerini analiz etmektedir (Alaca, 2021: 14). Bu ekseninde engelli kadın olma deneyimleri üzerinde

durmuşlardır. Örneğin engelli kadınlar, engelli olmayanlara ve engelli erkeklere göre toplumsal hayatta daha fazla sorunla mücadele eden kesimi oluşturmuş, evlenmeleri, çocuk sahibi olmaları gibi konularda daha da baskılanmışlardır (Duman ve Doğanay, 2017: 7). Engelli kadınlar toplumsal hayatta birtakım sorunlarla mücadele ettikleri çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur. Örneğin bir araştırmada engelli kadınların kadınlık görevini yerine getiremedikleri, şiddete uğradıkları, istismar edildikleri, eğitime devam edemedikleri gibi çeşitli sorunlarla mücadele ederek toplum tarafından ayrımcılığa uğradıkları görülmüştür (Karataş ve Çiftçi, 2010: 149-151).

2. BÖLÜM: ENGELLİLERİN İSTİHDAMI VE EĞİTİMİ

2.1. Engellilerin İstihdamı ve Önemi

İstihdam, bir ülkede mevcut olan işgücünün ekonomik faaliyette sürekli olarak kullanılması anlamına gelir (Özdil, 2021: 59). Bir başka tanıma göre istihdam çalışma, iş sahibi yapma anlamına gelirken iktisadi anlamda emeğini gelir elde etmek için kullanma ya da ürün elde etmek amacı ile ücret karşılığında işgücünün kullanılması durumudur (Odabaşı, 2009: 25). Görüldüğü gibi istihdam bireylerin ekonomik faaliyetlere ve işgücüne katılımda bulunması anlamlarına gelmektedirler.

Çalışma, sosyal varlık olan insanın toplumda ihtiyaçlarını giderdiği, emeğinin karşılığında gelir elde ettiği zorunlu faaliyetlerdir. Çalışma sadece maddi kaynak amacı değil toplumda bir statü, kimlik kazanmaya yarayan ve sosyalleşmeyi sağlayan bir araçtır. Bu eksende çalışma her insanın en temel haklarından biridir. Anayasamızın 49/I maddesinde de “Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir” ifadesi yer almıştır (Erdiken, 2005: 378). Bu ifade ile genç, yaşlı, engelli, kadın ayırım yapmadan çalışmanın her vatandaş için temel bir hak olduğu anlaşılmaktadır.

Günümüzde dezavantajlı kabul edilen engellilerin istihdam alanındaki konumları, sorunları ve çözüm önerileri sürekli olarak tartışılan konular arasında yer almaktadır. Ülkemizde engelliler bireysel ve psikolojik kayıplarından ötürü istihdam, çalışma hayatı ve işsizlik alanında en çok zorlanan kesimler arasında yer alır. Engelliler Konfederasyonu raporlarına göre ülkemizde genel işsizlik oranları % 13 iken bu durum engelli bireyler arasında % 78'e çıkmaktadır (Engelliler Konfederasyonu, 2020).

Engelli bireyler, geçmişten bugüne istihdama katılma anlamında mücadele etmektedir. Farklı sebeplerle istihdam dışına itilen kesimi oluşturmuş ve engelli işsizliği ortaya çıkmıştır. İstihdam dışında tutulan engelli bireyler ekonomik anlamda zorlanmakta, gerekli ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çekmektedir. Ekonomik anlamda sıkıntı çeken engelli bireyler yetersiz sağlık hizmetleri, eğitime erişememe, özel sağlık sigortasında ayrımcılık gibi ek maliyetleri karşılayamadıklarından zayıf ve savunmasız konuma düşmekte ve yoksullukla mücadele etmektedirler (Burcu-Sağlam ve Eker, 2020: 96).

Tarihsel süreçler içerisinde gelişen olaylar çalışmanın anlamını, biçimini de değişime uğratmıştır. Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkışı, teknoloji ve küreselleşme süreçleri, üretim ilişkileri gibi faktörler engelli bireylerin istihdam sürecinde yer alma durumlarını

da etkilemiş ve dönüştürmüştür. Engelli bireylerin istihdamda yer alma konuları, engelli istihdamına bakış açısı, işverenlerin ve kurumların tutumu, değişen ve gelişen toplumsal olaylar gibi durumlar engellinin çalışma hayatını şekillendirmiş ve istihdamda nasıl yer aldıklarını, nasıl sonuçlar doğurduğunu belirlemiştir. Bunun yanı sıra sosyal modelle birlikte istihdama katılmayı arttırma, bireyi topluma kazandırma ve bireyin bağımsız olmasını sağlama sosyal devletin görevi olarak görülmüş, bu konularda politikalar üretilmeye başlanmıştır.

Antik Çağ'dan Sanayi Devrimi'ne kadar üretim ilişkilerine bağlı olarak çalışma zorunlu bir faaliyet olarak değerlendirilmiştir. Basit el aletlerine ve insan gücü emeğine dayanan üretim ilişkileri var olmuştur. Aristo ve Platon yaşayabilmek için gerekli olan şeyleri çalışarak sağlayan köylüleri, köle ve düşkün olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda çalışma kavramı 17. yüzyıla kadar serfler ve gündelik işçilerin yaptıkları tüketim maddeleri ve yaşamak için ertesi güne bir şey bırakmadan her gün yenilen mal ve hizmetlerin üretilmesi olarak görülmektedir (Şiriner-Önver, 2017: 33).

Engelli bireyler toplumsal yaşamın, istihdam ilişkilerinin dışına itilmeleri nedeni ile dilencilik ve hırsızlıkla beraber düşünölmüş ya da eğlence nesnesi olarak kabul görmüştür (Eco, 2009: 148). Bunun yanı sıra sanayi öncesi dönemde engelliler küçük işletmelerde veya aile işlerine dayanan çalışma koşullarında yer almışlardır. Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkmasıyla çalışma ve istihdam tüm yönleriyle değişime uğramıştır. Sanayi Devrimi ile fordist üretim biçimine geçilmiş, üretim hızlı ve makinelere dayanmıştır. Küçük işletmeler yerine fabrika düzenleri oluşturulmuştur. Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan kapitalist dünya ekonomisi ve düzeni çalışmayı zorunlu kılmıştır. Ortaya çıkan fabrika düzeni, üretim süreçlerinin normal bedenleri tahakküm altına alarak inşa edilmesi hızlı ve verimli olması, daha çok üretim yapmayı amaçlamıştır (Samav ve Sallan-Gül, 2021: 33).

Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan fordist sistemde fabrikada seri banda bağlı üretimin hem daha hızlı hem de sadece normal insan bedenine göre kurgulanması engellileri sistemin dışına itmiştir (Finkelstein, French & Oliver, 1993 akt. Samav ve Sallan-Gül, 2021: 33). Kentlerin büyümesi, çalışma saatlerindeki değişiklikler ve verimlilik üzerine kurulan yeni düzen engellileri çalışma yaşamının ve kent merkezinin dışında tutmuştur (Yardımcı, 2015: 14). Üretime katkı yapabilecek olmalarına rağmen engelliler, emek piyasasından uzak tutularak kategorileştirilmiştir (Özgökçeler ve Alper, 2010: 36). Foucault'un da belirttiği gibi sanayi toplumunda işe yaramayanlar; aylaklar, hastalar,

deliler, engelliler olarak sınıflandırılmış, iktidarı elinde bulunduranlar tarafından çalışmaya yatkın olmadıkları ve kapitalist sisteme katkı sağlamadıkları gerekçesiyle kapatılmışlardır (Foucault, 1992: 259). Bu ekseninde Sanayi Devrimi ile istihdam dışında tutulan engelliler bir yandan işsizlik nedeniyle yoksullaşmış bir yandan da topluma katılımları sınırlandırılmıştır. Hem üretim süreçlerine hem de topluma yabancılaşmışlardır.

Engellilik alanında çalışma yapan birçok sosyolog da engellilik ve Sanayi Devrimi arasında ilişkileri ortaya koymuştur. Finkelstein; engelliliğin tarihsel sürecinde üç farklı aşamalarla ele alındığını ve engelliliğin Batı endüstriyel toplumunun bir sonucu olduğunu açıklar. Birinci aşamada feodal düzenin üretim anlayışının hâkim olması engellilerin üretime katılımını sınırlı tutmaktadır. İkinci aşama sanayileşmenin hız kazandığı döneme denk gelmektedir. Bu dönemde engelliler yeni fabrika düzenine ayak uyduramadıkları düşüncesi ile istihdam alanından dışlanmaktadır. Son aşamada ise teknolojinin gelişimi ile engelliler istihdam alanına tekrar katılımı sağlanmasıyla baskılar azalmaktadır (akt. Barnes, 1998: 74-75). Engels ise ‘Condition of the Working Class in England’ adlı çalışmasında Sanayi Devrimi ile fabrika sisteminin bireylerin fizyolojik sonuçları ihmal ettiğini ve uzun çalışma saatlerinin engelliliğe sebep olduğunu ifade eder (Engels, 1969: 115-116).

Birinci ve İkinci Dünya savaşlarında çok fazla kayıpların verilmesi, erkek nüfusunun azalması, üretimde çalışacak kişilerin kalmaması ve engellilerin sayısında artışların yaşanması engelli bireylerin tekrar istihdam edilmesini gündeme taşımıştır. Savaşlar sonucunda işgücü kayıplarının yaşanması engellilerin işgücü açığını kapatmak için istihdama katılması sağlanmıştır (Kılıç, 2019: 24) Bu nedenle özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra engelli bireyleri sosyal yaşama katma ve işlerine geri döndürebilme konularında sosyal politikalar geliştirilmiştir (Altan, 2007: 194). 19. yüzyılda engelli bireyler çalışma yaşamında yer alsa da çok basit işlerde ucuz ücretler karşılığında çalıştırılmış, düşük bir yaşam kalitesine mahkûm edilmiş, yoksullukla mücadele etmişlerdir (Karamercan, 2021: 13). İstihdam alanında engelli bireyler toplumsal eşitsizliklere maruz kalmıştır.

Osmanlı döneminde engelli bireylerin istihdamını incelediğimizde daha çok sağır ve dilsizlerin istihdam edildiği görülmektedir. Sağır ve dilsizlerin, Osmanlı saraylarında istihdam edilmesindeki en büyük etken güvenlik gerekçesi olmuştur. Sarayda istihdam edilen sağır ve dilsizler duymadıkları ve konuşamadıkları için güvenilir kişiler olarak

görülmüştür. Bu bağlamda padişahın yanında görüşmelere katılmakta veya kapıda görevlendirilmektedir. Böylece bilgilerin dışarı sızdırılmasına karşı önlemler alınmıştır. Saraydaki sağır ve dilsizlere özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda verilen görevlerden birisi de padişahın ölüm fermanını verdiği şehzade ve paşaları öldürmek olduğu görülmektedir (Şimşek, 2017: 49-55).

Engelli hareketlerinin ortaya çıkması ve engellilere yönelik farkındalıkların artırılması sonucu engelli bireyler günümüzde istihdam olanakları geliştirilmesine karşın kısıtlamalarla karşılaşır. Engellilerin istihdam alanındaki kısıtlamalarına çözümler bulabilmek adına ulusal ve uluslararası antlaşmalarda, engelli istihdamı hakkında kanunlara, politikalara yer verilmiştir. Örneğin Engelli Hakları Bildirgesi'nde ayırım yapmaksızın bütün engellilerin hakları garanti altına alınmış, topluma üretken bireyler olarak katılmalarını sağlamak hedeflenmiştir (Şişman, vd., 2011: 11-12). Sosyal politikalar aracılığı ile engellilerin istihdam alanında fırsat eşitliği ilkesinde aktif yer alabilmesinin önünün açılması hedeflenmiştir. 21.yüzyılda istihdam alanına katılımın önündeki engeller kaldırılmaya çalışılsa da halen istihdam alanında engelli bireyler kısıtlanma hali nedenleri ile sıcak bakılmayan dezavantajlı konumlarını sürdürmektedirler. Engelli istihdamının farkındalığının geliştirilmesi, işgücüne katılımın artırılması hem bireyi hem de toplumu geliştiren ve bütünleştiren bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Engellilerin istihdama katılmasının bireysel ve toplumsal birçok önemli sonuçlar doğurduğu görülmektedir.

2.1.1. Engelli Bireyler Açısından İstihdamın Önemi

Toplumda engelli bireylere yönelik olumsuz algılar onların toplum içindeki konumlarını ve topluma katılımlarını belirlemede etkilidir. Örneğin 'Toplum Engelliliği Nasıl Algılıyor?' araştırmasında engellilerin en fazla 'yardıma muhtaç kişiler' olarak tanımlandığı sonucuna ulaşılmıştır (ASPB, 2013: 69). Engelli bireylerin toplumda olumsuz etiketlenmeleri sosyal bariyerlere maruz kalmasına neden olur. Toplumsal yaşama katılımları azalır, istihdamda yer alamazlar. Kısacası eğitim, sağlık gibi hizmetlerden yararlanmalarında kısıtlayıcı engellerle mücadele ederler. Bu nedenle istihdam ve eğitimden uzak tutulma ve dışlanma durumu yoksulluğu da oluşturmaktadır (Köten ve Erdoğan, 2014: 26). Oysaki her engellinin bir yeteneği, becerisi ve yapabileceği bir iş alanı mevcuttur. Fakat var olan sosyal bariyerler ve kısıtlamalar bireyi istihdam alanının dışına iter.

İstihdam engelli bireye sadece maddi gelir sağlamaz. Engellinin ekonomik ve sosyal anlamda başkasına muhtaç olmamasını ve üretime katılarak kendini sosyal alanda var olduğunu hissetmesini sağlar. Bu bağlamda engelli olmayan insanlara kıyasla engellilerin istihdamda yer edinmeye daha fazla ihtiyacı olduğu söylenebilir (Meşhur, 2011: 75). Örneğin medikal hizmetlerin maliyetli olması ve devlet desteklerinin yetersiz kaldığı durumlarda bireyin kendi ihtiyaçlarını karşılaması için gelir elde etmesi gerekir. Dünya Sağlık Örgütü, düşük gelirli ülkelerdeki tüm engelli insanların yarısından fazlasının uygun sağlık hizmetini karşılayamadığını, hatta sağlık hizmetine erişebilmek için gereken ulaşım masraflarını ve ilaç maliyetlerini bile karşılamakta zorluk çektiklerini ortaya koymaktadır (Dünya Sağlık Örgütü, 2011). Çalışan engelli birey ise gereken hizmetleri kendisi rahatça karşılayabilme imkanına sahip olacaktır.

Engelli bireyin istihdam alanında yer alması aynı zamanda kişinin yeteneklerinin açığa çıkması, duygusal, bedensel, zihinsel anlamda kendini iyi hissetmesi ve kendini geliştirmesini sağlaması açısından önem teşkil etmektedir. Çünkü istihdam engelli bireyin sosyal çevreye katılımını arttırmakta, prestij, kimlik ve çevre imkânı sağlamaktadır (Şiriner-Önver, 2017: 33).

Genç ve Çat (2013: 389)'a göre engellilerin gelir getirici bir şekilde istihdamda yer almaları ekonomik açıdan başkalarına bağımlı olmanın önüne geçerken sosyal anlamda ise yalnızlıktan kurtulmasına, sosyal çevre edinerek hayata bağlanmasına ve bağımsızlık kazanmasına katkı sağlar. Engelli bir birey için bir işe sahip olma ya da çalışma toplumdaki soyutlanmasını önlemekte, psikolojik ve sosyal olarak tedavi bir etki görevi görmekte, gelir sahibi olması ile de sosyal ilişkilerini kuvvetlendirmekte, üretime katıldığı için tatmin olmaktadır (Meşhur, 2011: 75-76; Ergün, 2005: 377). Kapitalizmde, çalışma, yapılan iş bireyin sahip olduğu meslek kişinin statüsünü belirler (Lordoğlu ve Kaplan, 2003: 5). Engellinin istihdam edilmesi kendine ait özgüvenli bir kimlik edinimini sağlayarak sosyal konumunun yükselmesine katkı sağlar. Engelli bireylerin çalışması, sosyalleşmesine katkı sağlayarak dışlanmanın önüne geçilmesine etki eder.

Özetle, engelli birey çalışarak işe yaramanın mutluluğuna erişecek, topluma bir faydası dokunduğunu hissederek üretken bireyler haline dönüşecektir. Psikolojik bir tedavi aracı olarak çalışma, engelli bireyin önemli hissetmesine teşvik ederek kendine olan özgüvenini ve saygısını kazanmasını sağlayacaktır. Bu ekseninde toplumda aktif, üretken ve kendi bağımsızlığını kazanan bireyler ortaya çıkacaktır.

2.1.2. Toplumsal Açıdan Engelli İstihdamının Önemi

Modern dünya; küreselleşmeyi, teknolojik gelişmeleri, ülkeler arasındaki rekabeti, ekonomik ilişkileri etkilemiştir. Modern dünyada her insan ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bir meslek sahibi olmak ve istihdam içerisinde yer almak zorundadır. Kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmenin yanında her insanın istihdamda aktif yer alması toplumsal açıdan da önem teşkil etmektedir.

Engelli bireylerin de istihdamda yer edinmesinin toplumsal anlamda birçok kazanımı bulunmaktadır. Özellikle engelli bireylerin ekonomik olarak kendine bakabilecek konuma gelmeleri sosyal devletin bir yükümlülüğüdür. Yaşlılık, hastalık, kazalar sonucu sayıları sürekli artan engelli nüfusunun çalışmayacak durumda olması hem engellilere hem de ailesine devletin bakması anlamına gelmektedir. Her geçen gün artan engellerin hiç üretmeden tüketmesi nüfus ile kaynak dengesini olumsuz etkiler (Aydın, 1991: 31).

Devletin ekonomik kaynaklarını kullanımının ülke ekonomisine yük olabilmesi ve bu durumda kaybedilen üretim değerleri olduğu düşüncesi hakimdir. Engelliler istihdam edilmedikleri için üretime katılmamakta, buna karşın ulusal gelirden bir vatandaş olarak pay almaktadır (Özürlüler Şurası, 1999: 112). Bu durumda da engellilik sosyal devlet üzerinde ekonomik anlamda kayıp olarak görülmektedir.

Engellilerin istihdamda yer edinebilmesi toplumun refahını kolaylaştırmakta, üretken bireylerin sayısını arttırmaktadır. Engelli bireylerin istihdam edilmesi toplumlara da büyük yararlar sağlamaktadır. Üretken olmaları ile topluma bir yatırım olarak geri döndüğü görülmektedir. Bu eksende ülkenin refah seviyesini artırmada yol oynamaktadır. (Bilgin, 2000: 3).

Bir sosyalleşme aracı olan istihdam aynı zamanda engelli bireyin topluma aktif katılımını sağlayarak sosyal dışlanmalarının önüne geçilmesinde önemlidir (Genç ve Çat, 2013: 389). İstihdam bireyin topluma katılmasını sağlaması ile topluma olan bağlılığını güçlendirmekte, bireylere saygınlık kazandırmakta ve onların ikincil sınıf vatandaşı olarak görülmeğe alıkoymaktadır (Meşhur, 2004: 22).

Özetle engelli bireylerin istihdamda yer edinmesi toplumun engellilere yönelik olumsuz bakış açısının değiştirmesinde rol oynar. Engelli bireylerin istihdam edilmesi olumsuz etiketlenmelerin, dışlanmaların, yabancılaşmalarının önüne geçer. Ülkelerin refah seviyesini arttırarak topluma aktif katılımını sağlar. Ayrıca toplumsal ilişkileri

güçlendiren, bütünleştiren, ayrımcılık ve dışlanmalardan uzak durulan bir sağlıklı toplum oluşmasına katkıda bulunur. Sosyalleşme aracı olan çalışma ile engelli bireyler topluma karışarak toplumsal ilişkilerini arttırırlar.

2.2. Engelli İstihdamına Yönelik Problemler

Engelli bireyler isteklerinin, çıkarlarının dışlandığı ve toplumsal alanda sadece sorun olarak görüldükleri kültürel, politik ve entelektüel dünyaya yerleştirilmişlerdir. Bu toplumsal düzende dezavantajlıları nedeni ile toplumunun her alanında sorunlarla mücadele etmektedirler. Engelli bireylerin sorunları başlıca ayrımcılık, dışlanma, etiketlenme, olumsuz tutum ve kültürel söylemler, eğitim yetersizliği, erişebilirlik, ulaşılabilirlik ve istihdamdan kaynaklanabilmektedir (Burcu-Sağlam ve Eker, 2020: 88-94).

Karataş ise engelli bireylerin yoksulluk, eğitim, istihdam, ulaşım, çevre, aile gibi toplumsal konularda problemlerle karşılaştıklarını belirtmiştir. Örneğin engelli bireyler yaşadıkları çevrede fiziksel yetersizlikleri nedeni ile sınırlanmaktadır. Kamusal binalar, bahçeler, parklar gibi mekanların engellilere göre dizayn edilmemesi topluma katılım konusunda engel teşkil etmektedir (Karataş, 2002: 46-51). Bu çerçevede geçmişten bugüne kadar engelli bireyler toplumda istedikleri konumlarda yeterince yer bulamamıştır. Engelli haklarının ortaya çıkışı, yasalarla korunma altına alınması engellilerin sorunlarını azaltıcı etkisi olmasına rağmen gizil veya açık bir şekilde devam etmektedir. Bu tezin amacına uygun olarak engelli bireylerin istihdam sorunları daha ayrıntılı olarak değerlendirilmektedir.

İstihdam bireylerin gelişmesini sağlayan, sosyalleştiren, ekonomik olarak özgür kılan kısaca toplumsal yaşama entegrasyonunu sağlayan en önemli faktördür. Fakat engelli bireylerin istihdamda yer edinebilmesinde birtakım problemler mevcuttur. Engelli bireyler üzerine yapılan birçok araştırma sonuçlarında ve istatistiki verilerde engelli bireylerin istihdam oranlarının düşük olduğu belirtilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre engellilerin işsiz kalma ihtimalinin daha yüksek olduğu ve daha az kazanç elde ettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Dünya Sağlık Örgütü, 2011). 2011 yılı Nüfus Konut Araştırması'nda engellilerin işgücüne katılım oranları % 22.1'dir (TUİK, 2011).

Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2015 yılında yayınlamış olduğu raporlarda ise Türkiye'de engelli bireylerin temel sorunları arasında işsizliğin yer almakta olduğu, engellilerin istihdam edilebilme olasılıklarının düşük olduğu ve engeli

bulunan çalışma yaşındaki nüfusun büyük bir bölümünün işgücü piyasasının dışında kaldığı belirtilmiştir (Aslan ve Karaalp-Orhan, 2021: 38). Engelli işsizlik oranlarının düşük olması istihdam alanında yaşanan problemlerin varlığının göstergesidir. Engelli istihdamında yaşanan sorunlar incelediğinde bunları iki temel başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar: İşverenlerin ve işyerinden kaynaklı sorunlar ve engelli bireyden kaynaklanan sorunlardır.

2.2.1. İşverenden ve İşyerinden Kaynaklı Engelli İstihdamı Sorunları

Sosyoloji ve diğer disiplinlerde yapılan araştırmalar neticesinde engelli bireylerin istihdama katılmasında işverenlerin, yöneticilerin etkin bir rol oynadığı görülmüştür. İşverenler, şirketlerini ileriye taşıyabilmek ve kar elde edebilmek için donanımlı, pratik, yeteneklerini kullanabilen kişileri istihdam etmek isterler. Engelli bireylerin istihdam alanına ve şirketin amaçlarına ayak uyduramayacağı düşüncesi sebebiyle işverenler engelli bireylere karşı olumsuz tutum ve değer yargılarına sahiptirler. Bu bağlamda işverenler yasal zorunluluk harici engelli bireyleri istihdam etmek istememektedir (Şen, 2017: 259). ÖZİDA'nın 'Toplum Özürüllüğü Nasıl Algılıyor' araştırmasında katılımcıların % 61'i yardım almaktansa çalışmayı tercih ettikleri sonucuna ulaşılırken % 19'u ise toplumun engelli bireylerin çalışmasına yönelik olumsuz bir tutuma sahip olduğunu ve çalışmaktansa devletin sunduğu imkanlarla yaşamına devam etmesi gerektiği düşündükleri % 19 ise bu konuda kararsız olduklarını ifade etmiştir. (ÖZİDA, 2009: 91).

Ülkemizde engelli istihdamının düşük oranlarda seyretmesi büyük ölçüde işverenlerin olumsuz tutumları ile ele alınmıştır. Gönülaçan'ın Trabzon'da 208 işverene uyguladığı işverenlerin engelli bireylere yönelik tutumları ölçeğinde işverenlerin engelli istihdamına karşı olumsuz tutumlar sergilediği belirtilmiştir. Engellilerin verimsiz olacağı korkusu, bilgi ve beceriye sahip olmadığı düşüncesi, ek maliyet getireceği düşüncesi gibi olumsuz tutumlara sahip oldukları görülmüştür (Gönülaçan, 2016: 107-109). Baybora ise engellilerin işverenler tarafından istenmeme nedenlerinin çok çeşitli olduğunu ve ön yargılara dayalı olduğu açıklamıştır. İşverenlerin engellilerin vasıfsız olduğu, üretken olmadıkları, işe uyum sağlayamadıkları gibi ön yargılar nedeni ile iş yaşamında istenmedikleri ve ayrımcılığa uğradıkları söylenebilir (Baybora, 2006: 229).

İş bulma sürecinde engelliler istihdam alanında ilk olarak ön yargı ile karşılaşır. Engelli bireyler İşkur, internet tabanlı başvurular, tanıdıklar aracılığı ile iş aramaya

başlarlar. İş arama süreçlerinde yayınlanan ilanlarda sağlıklı ve bir engele sahip olmaması kriter nitelikleri arasında yer almaktadır. Bu nitelik engellilerin iş başvurmasını engelleyen bir yandan da küçük düşüren bir unsurdur. Çoğu engelli iş ilanlarında işin niteliğinin tam açıklanmadığından ve belki de yapabilecekleri bir iş olmasına karşın başvuramadıklarını belirtmişlerdir (Kızıltaş, 2017).

Yöneticiler ve işverenler açısından engelli bireyler deneyimsiz, kariyer açısından işe uygun olmadıkları için genellikle hukuki bir zorunluluk ya da özel bir nedenleri olmadıkça çalıştırma eğiliminde olmadıkları kişiler olarak kabul edilmişlerdir (Bilgin, 2000: 27). Aydınolat, işverenlerin engelli çalıştırmama gerekçelerini incelediğinde kotanın altında işçi çalıştırdıkları için kotanın uygulanmadığı durumları incelemiştir (Aydınolat, 2012: 4). Bazı işverenler ise yasal zorunluluğa uymakta fakat engelli bireyleri iş ortamı içerisinde istemediklerinden sadece maaşını yatırmaktadırlar. Örneğin Öztürk'ün yapmış olduğu araştırmada işverenlerin kota sistemine yasalarda yer aldığı için uyduğu ve bu nedenle işyeri içerisinde engelli çalıştırmadığı sadece engellinin maaşını ödedikleri sonucuna ulaşılmıştır (Öztürk, 2011: 34). Bu bağlamda engelli bireylere yönelik işverenlerin algıları iş yaşamları önünde bir set kurmaktadır. Çoğu işveren yasal zorunluluk nedeni ile engellileri işe aldıklarından engelli bireylerin ne iş yapabileceği konusunda bilgisizlerdir (Arslan ve Altıntaş, 2014: 166). İşverenlerin buradaki asıl amacı belirlenmiş olan yasal zorunluluğa uymaktır.

Engelli bireyler istihdam alanındaki sorunları iş bulmakla bitmez. İşe girdiği anda çalışma yaşamında da sorunlarla mücadele ederler. İşyerlerinin fiziki ortamının engellinin erişebileceği şekilde tasarlanmaması ve hareket etmesini kısıtlayacak ölçütlere sahip olması engelli bireyin işe girmesini kısıtlar. İş yerlerinin fiziksel özelliklerinin engelliye uygun şartlar taşımadığı ve bu uygun şartları sağlamanın ek maliyet getirdiği düşüncesi hakimdir (Bilgin, 2000: 7; Orhan, 2013: 57). İş ortamından kaynaklı durumlar incelendiğinde rampaların, asansörlerin olmayışı erişebilirlik anlamında sorunları beraberinde getirmektedir. İş yaşamının ergonomik koşullarının yetersiz olması engellilerin veriminin düşmesine de neden olmaktadır (Şahan, 2018: 54). Karamercan (2021)'ın Ankara ilinde ortopedik engellilere yaptığı çalışmasında katılımcılar iş ortamının engelliye uygun koşulları sağlamaması nedeni ile zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

Bir başka sorun ise engellilerin, iş ortamında verimsiz olduğu, iş güvenliğine dikkat etmedikleri ve diğer çalışanlar tarafından benimsenmesi zor kişiler olarak

görülmeleridir (Şener ve Tanrısever, 2017: 382). İşyerlerinde çalışanların temposunu düşürdüğü, diğer çalışanların onlara yardım etmek zorunda kalmaları sebebi ile kabul görmeyebilirler. Toplumun engellilik hakkında bilgilerinin yetersizliği, işe yaramaz olarak algılamaları başarılı olamayacağı düşüncelerini pekiştirir.

Bu konuda yapılan diğer araştırma sonuçları da gösteriyor ki engelliler işverenler tarafından ve iş yerinin koşulları nedeni ile çok çeşitli ön yargılara maruz kalmaktadır. Çalışan verimliliğinin düşük olması, vasıflarının olmaması, eğitim seviyelerin yetersiz olması ve çalışma ortamına uyum sağlayamayacağı, sosyal ilişkilerin zayıf olduğu düşünceleri işverenin engelli istihdam etmeme nedenleri arasında görülmektedir. Mamatoğlu'nun yaptığı çalışmasında da bu etkenler sonucu engellilerin daha çok nitelik gerektirmeyen işlerde çalıştırıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Mamatoğlu, 2015: 553).

2.2.2. Engelli Bireyden ve Çevresinden Kaynaklanan İstihdam Sorunları

Engelli bireylerin istihdamda karşılaştıkları sorunlar engelli bireyin kendisinden kaynaklı da meydana gelebilir. Engelli bireylerin kendilerini toplumda eksik hissetmesi, kendilerine güvenlerinin olmaması, teşvik edilmemesi, toplum tarafından olumsuz bakış açıları ile karşılaşmaları gibi nedenlerle istihdamın dışında yer alırlar. Çoğu engelli bireyin bu nedenlerle iş yaşamına girmek için iş aramadıkları ve çalışma isteklerinin olmadığı görülmüştür (Barnes ve Mercer, 2005: 537 akt. Burcu-Sağlam ve Eker, 2020: 97). Emek piyasasında var olan eşitsizlikler, vasıfsız ve düşük ücret alma çalışabilir durumdaki engelli bireylerin iş aramamasını pekiştirmektedir. Orhan (2013: 156)'ın yapmış olduğu çalışmasında da işverenlerin % 30.4'ü engellilerin iş başvurusunda bulunmadıklarını ve bu yüzden işverenler istihdam edecek engelli bulamadıklarını belirtmişlerdir.

Engelli bireyin engellilik derecesi ve engellilik türü de istihdamda yer edinmesini belirleyen bir faktördür. Yapılan araştırmalarda yüksek engel oranına ve ağır bir engele sahip olan bireyler ya istihdamın dışında tutulmuş ya da vasıfsız işlerde yer almışlardır. Eren'in Kocaeli'nde yaptığı çalışmasında işverenlerin bilgili ve tecrübeli engellileri istihdam etmesinin yanı sıra en çok bedensel engellileri ve işitme engellileri istihdam etmeyi tercih ettikleri görülmüştür (Eren, 2010: 107). Bir diğer yandan Hasırcıoğlu'nun Sakarya'da yaptığı araştırmasında engel oranı düşük kişilerin iş yaşamında tercih edildiği sonucuna ulaşmıştır. (Hasırcıoğlu, 2006: 89-90). Güneş ve Akçamete'nin

Çorum’da yaptığı araştırmasında ise bedensel engelli bireylerin istihdamda daha fazla yer aldığı belirtilmiştir (Güneş ve Akçamete, 2014: 7).

Engelli bireylerin aileleri de istihdama katılma konusunda problem oluşturabilir. Engelli bireylerin ailelerin çocukları hakkında bir beklentisinin olmaması, bu konuda yeterli bilgi, donanıma sahip olamayışları ve kendi çocuklarını bakıma muhtaç olarak görmeleri söz konusudur (Bilgin, 2000: 9). Bu durumda ailelerin tutumları engellilerin istihdamda yer edinmemesini pekiştirmektedir. Engellilerin mevcut yaşamlarını sürdürdükleri mekanlar toplumsal ilişkilerini ve hizmetlere erişebilirliklerini belirlerleyen bir ölçüttür. Özellikle eğitim, istihdam, ekonomik katılım, bağımsız yaşam gibi konularda kırsal alanda yaşayan engelliler daha az dikkate alınmaktadır. İş ve meslek edinme fırsatları açısından kentler daha avantajlı bir konumdadır. Engellilere uygun iş olanaklarının ve meslek edinme fırsatlarının kırsal alanda az olması gerek engelli işsizliğini gerek istihdam problemlerini beraberinde getirmektedir (Burcu-Sağlam, 2020: 144-145).

Engelli bireyin kendisinden kaynaklı bir diğer sorun ise eğitim yetersizliğidir. Yukarıda bahsedilen çoğu araştırmada da olduğu gibi engelli bireylerin donanımlı ve yeterli eğitimlerin olmayışı nedeni ile istihdamda istenmediği ve bu durumun iş yaşamında sorun yaratacağı üzerinde durmuşlardır. Örneğin Alvar’ın yaptığı araştırmasında engellilerin yaptıkları işlere uygun eğitim alma durumu incelendiğinde % 58’inin herhangi bir eğitim almadığı görülmektedir (Alvar, 2014: 68). Bu çerçevede eğitim, engelli bireylerin yeteneklerinin ortaya çıkarılması, becerilerinin öğretilmesi ve istihdamda yer alabilmesi için anahtar rol görevi üstlenir.

2.3. Engellilerin İstihdamına Yönelik Politikalar

Engelli bireylerin istihdamını sağlayabilmek, sorunlarına çözüm bulabilmek için birtakım politikalar geliştirilmiştir. Özellikle gelişmiş olan ülkelerde aktif istihdam politikaları aracılığı ile engellilerin işgücüne katılımı artırılmıştır. Örneğin İngiltere Sayıştayında (NAO) engelli çalışanlarla ilgili politikalar, “Farklılıkların Yönetimi (Diversity Management)” adı altında ele alınmıştır (Uzun, 2010: 23). Sosyal bir devlet anlayışıyla ülkemizde de engellilere dair istihdam politikalar hazırlanmış, kanunlarla uygulama yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda engellilere yönelik istihdam politikaları kısaca incelenmektedir.

Kota sistemi; belli sayıda çalışana sahip olan işletmelerin yasal bir zorunluluk olarak belli bir oranda engelli çalışan istihdam etmesidir. Yasaların zorunlu kılması ve cezaların veya teşviklerin olması nedeni ile kota sistemi uygulaması en çok kullanılan istihdam yöntemi kabul edilir (Orhan, 2013: 37-39). Kota sistemi ilk olarak savaş malullerinin istihdamını kolaylaştırmak için ortaya çıkmış, daha sonrasında tüm engellileri kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Seyyar, 2000). Türkiye’ de ise kota sistemi Deniz İş Kanun’unda yürürlüğe girmiştir. 4857 sayılı İş Kanunu’na göre, 50 kişi ve üzerinde işçi çalıştıran özel işyerleri % 3 ve kamuya ait işyerleri için % 4 oranında engelli istihdam etmekle yükümlüdür (İş Kanunu, md. 30).

Korumalı işyeri istihdamı da ağırlıklı olarak normal işgücüne kazandırılması zor olan bireylerin istihdamını kolaylaştırmayı amaçlayan bir politikadır. Korumalı işyeri, düşük eğitim düzeyindeki engellilere mesleki eğitimler verilmesi, iyileştirmelerin yapılması bunun sonucunda ise engellilerin çalışma ortamının devlet tarafından düzenlenerek istihdama katmaya yönelik bir sistemdir (Engelliler ve İstihdam, 2009: 33). Korumalı işyeri istihdamı engelli bireylere iş imkânının sunmasının yanı sıra bir sosyalleşme aracı olarak kabul edilir. Engelliler burada hem bir iş, meslek eğitimi alma imkânı bulurken hem de sosyalleşmesi, topluma kazandırılması sağlanır (Çavuş ve Tekin, 2015: 149).

Bir diğer politika ise evden çalışma yöntemidir. Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve bilişim hizmetlerinin önem kazanmaya başlaması ile evden çalışmaya yönelik meslekler ortaya çıkmıştır. Engellerinden kaynaklı uygun çalışma ortamına giremeyen bireyler için istihdam olanağını artıran evden çalışma uygulamaları devreye girmiştir. Bir diğer politika olan kooperatif istihdam yöntemi ülkemizde pek fazla kullanılmayan bir yöntemdir. Bu yöntem engellilerin kendi çabalarıyla ya da devlet desteği ile kurdukları kooperatif örgütlenmeler yoluyla çeşitli alanlarda kendilerine çalışma imkanları oluşturmalarını amaçlar (Çavuş ve Tekin, 2015: 149).

Kişisel çalışma yöntemi ise engelli bireylerin kendilerine bir işyeri satın alıp onu işletmesidir. Engelli bireylerin kendi işini kurması açısından olumlu gözükse de bu yöntem ülkemizde çok fazla tercih edilmez. Engellilerin temel eğitim eksiklikleri, kaynaklarda eksiklikler, verimsizlik faktörü ile bu yöntem sınırlı bir politika olarak kabul edilir (Çoşkun vd., 2009: 37).

Engelli bireylere yönelik yeteneklerine uygun meslek alanlarını sadece veya öncelikli olarak engelli bireylerin istihdam edildiği alanlar oluşturulmaktadır. Örneğin İtalya,

Danimarka ve Yunanistan'da telefon santral operatörlüklerinde görme engelliler istihdam edilmektedir. Bu yöntem bir yandan engellilere yönelik meslek analizlerinin ortaya çıkarılmasını sağlarken bir yandan da engellilerin mesleklerini sınırlandırıcı bir yöntem olarak ele alınır (Orhan, 2013: 45).

Engellilerin istihdamı sağlamaya yönelik politikaların yanı sıra kanunlarda da engellilerin istihdamını koruma altına alınmaktadır. Türkiye'de dezavantajlı grupların istihdam alanında korunmasını öngören birçok kanuna yer verilmiştir. Anayasamızın 10. Maddesinde "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir" ifadesi yer almıştır. 1982 Anayasasının 50/I, II maddesinde "Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar" hükmünün olduğu görülmektedir (Çınarlı, 2010: 38).

İş Kanunlarında ve Deniz İş Kanunlarında, Engelliler Hakkında Kanunda, Özürlüler Şuarası gibi pek çok mevzuatta engellilerin istihdamına yer verilmiştir. Örneğin Türkiye'de 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda da kamu kurum ve kuruluşlarında engellilerin nasıl istihdam edilecekleri, ne şekilde işe alınıp, koşullarının neler olduğu gibi hususlar kanunla belirlenmiştir (Tınar, 2020: 440). 5378 sayılı Engelliler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 14. maddesinde istihdamda engellilerin aleyhine bir ayrımcılık ve farklı bir muamelenin bulunamayacağı, istihdam sürecinde işverenler tarafından gerekli önlemlerin alınması gerektiği konularına yer verilmiştir (Gönülaçan, 2016: 44).

Uluslararası yapılan sözleşmelerde Birleşmiş Milletler'in hazırladığı kanunlar ön plana çıkmaktadır. Bunun dışında Uluslararası Çalışma Örgütü dikkat çekmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 159 sayılı "Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında Sözleşmesi'nin 1. maddesi sakat terimini "uygun iş bulması, bulduğu işi elinde tutması ve işinde ilerleme beklentisi, kabul edilmiş fiziksel veya zihinsel bir özür sonucu önemli ölçüde azalmış olan bireyi ifade eder" (ILO mad.159). Ülkemizde 1999 yılında kabul edilen bu sözleşme ile engelli istihdamı sağlanmak istenmiştir.

2.4. Eğitim Kavramı ve Eğitime Yaklaşımlar

Bilgi çağı olarak adlandırılan 21. yüzyılda eğitim toplumun temel kurumudur. Tüm insanları ilgilendiren, yaşamın her alanına yansıyan geniş kapsamlı bir olgu olan eğitim bireyde istendik davranışları ortaya çıkarmadır. Eğitim, zaman ve mekân fark etmeksizin formal veya informal olarak gerçekleşen bireylerin yaş, cinsiyet gibi özelliklerine uygun olarak çeşitlenen geniş kapsamlı bir süreçtir. Eğitim ve öğretimde temel hedef, toplumun ihtiyaç duyduğu beceri ve birikime sahip bireyler yetiştirmektir (Arslan ve Sözer, 2016: 240).

Eğitim; bireylerin fiziksel, psikolojik ve ruhsal olarak gelişimini tamamlayarak topluma kazandırmayı, geleceğini ve toplumu şekillendirmeyi amaç edinir. Bu amaç doğrultusunda eğitim toplumsal değişimlere ayak uydurarak topluma faydalı, donanımlı ve sağlıklı bireyler yetiştirmeyi ve toplumsal bütünleşmeyi sağlar. Eğitim ülkelerin kalkınmışlık seviyelerine artırmada rol oynayan bir anahtar görevi üstlenir. Eğitimin üzerinde durulan önemli bir işlevi ise kültürün bir taşıyıcısı ve değiştiricisi konumunda olmasıdır. Sosyalleşme işlevi ile hem kültürel değerleri, normları koruyarak gelecek nesillere aktarmayı sağlarken hem de kültürü değiştirme özelliği sahiptir (Arslan ve Sözer, 2016: 242).

Eğitim her zaman önemli bir konumda yer almış ve farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Eğitimin farklı işlevleri ortaya koyulmuş ve her geçen gün önemi daha da artmıştır. Örneğin Platon 'Devlet ve Yasalar' eserlerinde eğitimin amacını 'insanın gözünü yeryüzüne, bayağı şeylere çeviren isteklere karşı aklın egemenliğini kurmak' olarak belirler. Ona göre eğitim insanlara belli tutum, davranış, yatkınlık kazandıran bir süreçtir (Ünder, 1993: 197-199).

Eğitim sosyolojisinin kurucusu olarak kabul edilen Durkheim ise eğitimi toplumsal bir fonksiyon olarak açıklar. Eğitimin bireyi toplumsallaştırdığına, dayanışmayı ve toplumsal düzeni sağladığına dikkat çekmiştir. Parsons'a göre ise eğitim toplumsallaşma aracı olmasının yanı sıra iyi yetişen bireyler meydana getirmektedir. Ona göre okul, sınıf, öğretmen, öğrenci gibi aktörler toplumsal sistemde etkileşim içerisindedir. Çatışmacı kuramlar ise eğitimi tüketim ve üretim süreçleriyle ele almaktadırlar. Bir diğer yandan Bourdieu eğitimi kültürel sermaye kavramı ile tanımlayarak toplumun ve kültürün yeniden üretilen bir alan olduğunu düşüncesini savunur. Okulların kültürel eşitsizlikleri diğer kuşaklara aktarması konusu ile ilgilenmiştir (Tezcan, 1993: 11-30).

Bu çerçevede sosyologların yaklaşımlarıyla eğitimin toplumun vazgeçilmez, sürekli bir olgu olarak herkesi ilgilendirdiği görülmektedir. Özellikle dezavantajlı konumda bulunan engellilerin, kadınların, çocukların eğitimden yararlanmalarının birçok önemli kazanımı vardır. Engelli bireyler eğitim hakkını kullanarak topluma etkin katılımı sağlama, bir meslek sahibi olma, toplumu ve kendisini geliştirme imkânı yakalamaktadırlar (Demirtaş, 2019: 47).

Eğitimin önemli işlevlerinin bulunması, ülkenin refah seviyesini yükseltmesi, ülkenin kalkınmışlığına katkı sağlayan bir unsur olması gibi sebepler engellilerin de eğitime katılması gerektiğini gündeme getirmiştir. Engellilerin eğitime katılımı 19. yüzyılda daha görünür hale gelmiş ve çeşitli kurum, kuruluşlar açılmıştır (Kul-Parlak, 2023: 141).

Türkiye’de engellilerin eğitimi Osmanlı Dönemi’nde de mevcuttur. Osmanlı Dönemi’nde engelli bireylere gereken önem verilmiş ve sağır, dilsizler çeşitli kademelerde görev almışlardır. İlk kez Sultan II. Abdülhamid Dönemi’nde engellilere yönelik eğitim kurumları açılmıştır. Hamidiye Ticaret Mektebi’nin kurucusu olan Ferdinand Grati Maarif Nazırı Münif Paşa’ya başvurmuş, 1889 yılında Sağır ve Dilsiz Mektebi açılmıştır. Daha sonra ise Körler Okulu açılmıştır (Şişman, 2020: 385).

Günümüze geldiğinde engelli bireyin eğitime yönelik çok çeşitli eğitim kurumları açılmıştır. 20. yüzyıl itibari ile Türkiye’de engellilere yönelik özel eğitim hizmetleri yaygınlaşmıştır. Bu ekseninde engellilere yönelik toplumun algısı değişmeye başlamıştır. Engelli eğitime yönelik kanunlar 1940 yılından itibaren hazırlanmaya başlanmıştır. 573 Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve 2005 yılında 5378 Engelliler Hakkında Kanun engellilerin eğitime yönelik hazırlanmıştır (Çitil, 2020: 35-40).

Engellilere yönelik hazırlanan kanunlarda özel eğitimin temel amaçları ve ilkeleri belirlenmiştir. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nde temel ilkeler belirlenmiştir. Buna göre bireysel farklılıklar, gelişim düzeyleri dikkate alınarak bireylerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda eğitim hizmetlerinden yararlanabilmesi, sosyal, fiziki çevreden ayrılmadan özel eğitimin planlanması gerektiği ve erken yaşta başlanması gibi temel ilkelere yer verilmiştir (MEB, 2018).

Engelliler normal eğitim hizmetlerinden yararlanabildiği gibi özel eğitim hizmetlerinden, rehabilitasyon merkezleri, kurslar ve meslek kazandıran meslek okulları

gibi kurumlarda eğitim almaktadırlar. Bu çerçevede engellilere yönelik eğitim hizmetleri incelenmektedir.

2.5. Engellilere Yönelik Özel Eğitim Hizmetleri

Engelliler, sağlam bireyler gibi örgün ve yaygın eğitim hizmetlerinden yararlanma hakkına sahiptirler. Özel eğitim, farklı ve özel gereksinimi bulunan çocuklara sunulan yetenekleri doğrultusunda kapasitelerini en üst düzeye çıkarmayı amaçlayan, topluma katılımını artırmasının yanı sıra engellilerin bağımsız, üreten bireyler olmasını sağlar. Daha çok görme, işitme ve zihinsel engellilere verilen bir eğitim hizmetidir. Bireyin gelişim düzeyi ve engeli göz önüne alınarak uzman öğretmenler, psikologlar ve diğer meslek elemanları tarafından ihtiyaçları doğrultusunda eğitim planlamaları hazırlanarak verilir (Besiri, 2009: 364-365).

Özel eğitimin amacı, özel eğitim gerektiren bireylere yapabildikleri şeyler doğrultusunda bağımsız yaşama becerilerini kazandırarak topluma katmaktır. Özel eğitim bireysel veya grupta gerçekleştirilmektedir (Berbercioğlu, 2012: 164-167). Engelli bireylerin eğitime katılmasında kaynaştırma eğitimleri de rol oynamaktadır. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne göre kaynaştırma eğitimi, özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin her tür ve kademedeki diğer bireylerle etkileşim içinde eğitim ihtiyaçlarını en üst düzeyde karşılaması amacıyla akranları ile tam zamanlı ya da özel eğitim sınıflarında yarı zamanlı olarak verilen eğitimlerdir (MEB, 2018). Ülkemizde üç farklı kaynaştırma eğitimi modeli uygulanmaktadır. Tam zamanlı kaynaştırma modelinde öğrenciler normal öğrencilerle birlikte eğitim alırlar. Yarı zamanlı kaynaştırma modelinde özel gereksinimli öğrenciler eğitimleri ya normal öğrencilerle alırlar ya da ders dışı etkinliklere katılarak yer alırlar. Tersine kaynaştırma modelinde ise özel gereksinimi olmayan öğrenciler özel gereksinimi olan öğrencilerle birlikte eğitim alırlar (Yazıcıoğlu, 2018: 100).

Engelli bireyler rahatsızlıkları nedeni ile hastane kuruluşlarında da eğitimlerine devam edebilirler. Sağlık kuruluşlarında yatarak tedavi görmeleri nedeni ile eğitime katılamayan özel gereksinimli bireylerin eğitimleri hastane sınıflarında sürdürmeleridir (Özbey, 2018: 45). Evden eğitim hizmetleri ise zorunlu eğitim çağındaki öğrencilerin sağlık sorunları nedeni ile en az on iki hafta süreyle örgün eğitiminden yararlanamaması ya da sağlığı için risk oluşturması nedeni ile ders yılı içerisinde evde eğitim almasıdır (MEB, 2018).

Bir diğerk eğitim hizmeti olan özel eğitim sınıfları ise okul ortamında farklı bir sınıfta eğitim görmeleri gerekli olan zihinsel engelli bireyler için açılan sınıflardır. Bu sınıfta engellilerin eğitim ihtiyaçları, yetersizlikleri dikkate alınarak eğitimler gerçekleştirilmektedir. Destek eğitim odaları/ programları ise kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin farklı eğitim desteğine ihtiyacı olduğunda verilen eğitim hizmetidir (Özbey, 2018: 43-44).

Engellilere verilen özel eğitim hizmetlerinin çok çeşitli olduğu görülmektedir. Yukarıdaki eğitim hizmetlerinin yanı sıra engellilerin bir meslek sahibi olmasının sağlanması adına mesleki eğitim hizmetleri de verilmektedir. Mesleki eğitim hizmetleri merkezi, özel eğitim iş uygulama merkezleri, özel eğitim meslek liseleri, meslek kursları, mesleki eğitim projeleri, işbaşı eğitim gibi hizmetlerle bir meslek sahibi olmaları amaçlanmaktadır (Özbey, 2018: 52-55). Özel eğitim meslek liseleri, engellilere mesleğe yönelik eğitim vermek amaçlanırken meslek kurslarında ise İŞKUR gibi kurumlar aracılığı ile engellilere mesleki kursların verilmesidir (Özbey, 2015).

2.6. Engellilerin Eğitim Yaşamında Karşılaştıkları Problemler

Engellilerin topluma kazandırılması ve kendini geliştirebilmesi adına eğitim önemli bir yer teşkil eder. Engellilerin eğitime katılımını gerçekleştirmek üzere yukarıda da görüldüğü gibi çeşitli eğitim hizmeti hazırlanmış ve engellilerin eğitim hakkı yasalarla koruma altına alınmıştır. Fakat engelli bireylerin eğitim durumları incelendiğinde Türkiye Sağlık Araştırması 2019 verilerine göre okuryazar olmayanların oranı % 25.9, ilkokul oranı % 41.3, ortaokul % 8.5, lise ve dengi % 8.3 ve yükseköğretim mezunu oranları % 6.2'dir (TUİK, 2019). Bu verilere bakıldığında engellilerin eğitim durumlarının farklılaştığı ve eğitim düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir.

Bu durumun temel nedeni engellilerin eğitim süreci içerisinde birtakım problemlerle mücadele etmesidir. Karataş (2001: 47), engellilerin eğitiminde yeterli sayıda mesleki elemanların olması gerektiğine, eğitim kurumlarının fiziksel koşullarının engellilere uygun hazırlanması ve eğitim kurumlarına ulaşımının kolay olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Engellilerin eğitim sorunlarına dair çalışmalar genellikle üniversitede öğrenim gören engelli öğrenciler üzerine yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur.

Mengi'nin Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde gerçekleştirdiği araştırmasında engellilerin üniversitedeki sorunları incelenmiştir. Buna göre üniversitede eğitim gören engelli bireyler barınma, erişebilirlik, ekonomik durum, ulaşılabilirlik ve akademik

personel gibi konularda sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar erişebilirlik anlamında okullarda engelli lavabolarının olmamasının sorun oluşturduğunu dile getirmişlerdir. Kampüs içinde ve dışında ortopedik ve görme engelli bireyler rampaların uygun olmadığını, merdivenlerin ve asansörlerin engelliye uygun olmadığını ortaya koymuşlardır (Mengi, 2019: 159-163).

Esra Burcu'nun Hacettepe Üniversitesi'nde yaptığı araştırmasında engellilerin kaynaklara ulaşma anlamında, okuldaki yeterli donanımın olmaması ve merdivenlerin fiziksel engellilere uygun olmaması gibi konularda sorun yaşadıklarını ifade ederken akademik personeller ve öğretmenler tarafından hiçbir sorun yaşamadıkları sonucuna ulaşmışlardır (Burcu, 2002: 92-97). Partici'nin Kırıkkale Üniversitesi'nde gerçekleştirdiği araştırmasında akademik anlamda idarecilerin engelli bireylere karşı anlayışsız olduğunu, kütüphane gibi ortamların görme engellilere uygun olmayışı nedeni ile eğitim hayatında zorlandıkları ifade edilmiştir (Partici, 2018: 77).

Sevinç ve Çay, Akdeniz Üniversitesi'nde fiziksel engelli bireylerin eğitim sırasında karşılaştıkları sorunları tespit etmiştir. Engel derecesi yüksek olan engelli bireylerin üniversite yerleşkesine ulaşmada sorun yaşadıkları görülmüştür. Kütüphane erişim anlamında kitapların yüksek raflarda yer alması durumunda ulaşamadıklarını, ders ve sınav esnasında bazen sorunlar yaşadıklarını, fiziksel engellerinden dolayı da okul içerisinde gereksinimleri karşılama da zorluk çekmelerinin eğitimlerini etkilediğini belirtirken danışmanlık hizmeti anlamında okul idarecileri ve akademik personellerle sorun yaşanmadığı daha çok destek olduklarını belirtmişlerdir (Sevinç ve Çay, 2017: 231-238). Dökmen ve Kışlak engelli olmayan ve engelli olanların eğitimde yaşadıkları sorunlar üzerine yaptığı araştırmasında engellilerin sınavlarda ve akademik personelle sorun yaşamaları konusunda engelli olmayanlardan ayrıldıkları görülmektedir (Dökmen ve Kışlak, 2004: 40).

Engelli bireylerin kaynaştırma eğitiminde de çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Nayır ve Kepenekçi'nin sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimi hakkındaki görüşlerini içeren araştırmasında katılımcıların % 50'si okulların fiziki koşullarının engellilere uygun olmadığı, % 13'ü engelli öğrencilere yeteri kadar vakit ayrılmadığı % 13'ü ise kaynaştırma öğrencilerin diğer çocuklarla eşit standartlara sahip olduklarını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra kaynaştırma öğrencilerinin diğer öğrenciler tarafından dışlandığı sonucuna ulaşılmıştır (Nayır ve Kepenekçi, 2013: 73-74).

Goffman 'Damga' adlı eserinde okulların damgalanmada etkin rol oynadığı ortaya koyar. Ona göre engellilerin kendi gibiler arasında okuduğunda dış dünya tarafından olumsuz bakış açısı ile yüzleşmek zorundadırlar. Kendi gibiler arasında olmanın engelli bireye asıl yerinin orasıymış gibi hissetmesine neden olduğu üzerinde durmuştur (Goffman, 2014: 67).

Yukarıda bahsedilen araştırmalarda da görüldüğü gibi engelli bireyler eğitim yaşamında çok çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar. Genel olarak eğitim hizmetlerinin yetersizliği, öğretmenlerin ve idarecilerin engellilere yönelik tutumları, eğitim kurumlarının fiziki koşulları ve erişebilirliği, materyal eksiklikleri, akranlarının tutumları yaşadıkları eğitim problemleri arasında yer almaktadır.

2.7. İstihdam ve Eğitim İlişkisi

Eğitim ve istihdam arasındaki ilişki yaşamın her döneminde var olagelmıştır. Eğitim kişilerin sosyalleşmesi, iş bulmasını, meslek edinerek kariyer yapmasını, geleceğe ilişkin planlar hazırlamasını, çeşitli roller edinerek kendini ispatlamasında etkilidir (Burcu-Sağlam, 2020: 114).

Modern dünyada teknolojik gelişmelerin artması, küreselleşme, bilginin giderek artan önemi toplumun her alanını etkilemiştir. Enformasyon çağının gelişmesi ile eğitim daha önemli bir konuma yerleşmiştir. Tüm bu gelişmeler ışığında bilginin ve teknolojinin artması ile istihdam alanında da köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Tarıma dayalı ve el işçiliği gereken üretim biçiminden teknolojinin gelişmesi ile fabrika düzenine geçilmiştir. El işçiliğine dayanan üretim biçimlerinden nitelikli işgücüne ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. Sanayiye ve hizmet sektörüne dayalı üretim ve istihdam biçimleri ağırlık kazanmıştır. Nitelikli işgücüne erişebilmek ve yetiştirmek adına bilgiye gereken önem git gide artmış ve her bireyin eğitim alması gerekliliği gündeme gelmiştir (Bedir, 2002: 59-61).

Günümüzde istihdamda nitelikli işgücüne ihtiyacın duyulması eğitimin önemi arttırmış ve bilgi, yeteneklerle donatılmış bireyler işgücüne katılmada önemli hale gelmiştir (Yergin ve Günsan, 2022: 87). İşgücüne katılımın artması ülkenin kalkınmışlık seviyelerine katkı sunma anlamına da gelmektedir. Nüfusun eğitim düzeyleri yükseldikçe daha fazla insanın işgücüne katıldığı görülmektedir (Kavak, 1997: 23).

İstihdamda düşük düzeyde eğitime sahip olan bireyler günümüzde istihdamın dışında kalmaktadır. Vasıflı, nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulması niteliksiz elemanların işsiz

kalmasına neden olmaktadır. Firmalar, işverenler eğitim seviyesi, bilgi ve donanımı yüksek bireyler tercih etmektedir. Eğitim aracılığı ile bilgi ve beceri gerektiren yeni meslek alanları oluşmuş ve bu mesleklere uygun işgücü yetiştirilmesi önem kazanmıştır. Bu bağlamda da işsizlik oranları azaltılmakta ve bireylerin gelir seviyelerinde artışlar meydana gelmektedir. Yeni bilgi ve beceriler bireye donanım kazandırarak verimliliği yükseltmekte, yüksek kazançlar sağlamakta, toplumdaki konumunu belirlemekte ve topluma uyumunu hızlandırmaktadır. Bu bağlamda hem topluma yarar sağlanmakta hem de bireylerin toplumsal yaşamını iyileştirmektedir (Çalışkan, 2007: 288- 294).

Eğitim, verimlilik ve istihdam arasında sıkı ilişkiler gelişmiştir. Eğitim ile birlikte bireyin işi kavrama gücü gelişir, performansı artar, iş kazalarını ve hatalarını en aza indirir. Özgüvenini geliştirir, iş yaşamında kariyer imkânı sağlar ve verimliliğini artırır (Doğan, 1997: 233).

Eğitim bireylerin bilgi becerileriyle verimliliği arttırdığı için bir yatırım aracı olarak görülür. Vasıfsızlara göre daha fazla üretkenlik sağlaması, performansı geliştirmesi ücret farklılıklarına da sebep olmaktadır. Bireylerin daha iyi bir şekilde istihdama katılım oranları toplumdaki diğer alanlarına da yansımaktadır. Eğitim; ekonomik büyüme, kazanç, istihdam, verimlilik, teknoloji, yoksulluk, refah gibi yönleri ile bireylerin ve toplumun kalkınmasında role sahip olmaktadır. Türkiye’de yüksekokul ve üstü eğitim derecesine sahip olan kesim en yüksek kazançları elde eden bireylere oluşturmaktadır (Durkaya ve Hüsnüoğlu, 2018: 55-67).

Özetle; eğitim ve istihdam arasında sıkı bir bağ kurulmaktadır. Birey gerekli eğitimleri aldıça işgücüne katılım oranları yükselmekte daha rahat bir hayat sürmektedir. İş yaşamında ise verimli, donanımlı, bilgisi ile kariyer imkânı sağlamakta, toplumsal statüsü belirlenmektedir. Toplumdaki her birey için eğitim gerekli ve şart olan bir durumdur. Bu çerçevede değerlendirildiğinde eğitim hizmetlerine erişemeyen veya eğitim almayan kişilerin istihdamda yer edinebilme imkanları olmamaktadır. Özellikle dezavantajlı grupta yer alan engellilerin eğitim oranlarının düşük olması, vasıfsız olmaları işsiz kalmasına sebebiyet vermektedir. Örneğin Çarkçı (2011: 4)’ya göre mesleki eğitimin istenilen kalitede olmamasının engellileri kötü çalışma şartlarına, toplumdan soyutlamaya ve yoksulluğa itmektir. Bolu ilinde yapılan bir araştırmada da engellilerin eğitim düzeylerinin düşük olması ile işverenlerin engelli bireyi işe almaması arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Eratay ve Eldeniz, 2013: 1689).

3. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Önemi ve Özgünlüğü

Engelli istihdamı ve eğitimi ile ilgili sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde yüksek lisans ve doktora tezlerinin genelde insan kaynakları, çalışma ekonomisi, sosyal hizmet alanlarında ağırlık kazandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra eğitim bilimleri, özel eğitim alanlarında engelli eğitimi ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Engellilik sosyolojisi alanına baktığımızda çalışmaların çoğunluğu engelli bireylerin toplumdaki konumu, dışlanma, damgalanma, etiketlenme gibi kısacası toplumdaki dezavantajlı konumuna odaklanmaktadır. Hatta engellilik sosyolojisi ile ilgili çalışmalar daha çok dezavantajlılık sosyolojisi disiplini altında da yer bulmaktadır. Engelli istihdamı ve eğitimi alanlarındaki sosyolojik çalışmaları incelediğimizde benzer şekilde toplumun, işverenlerin engelli çalıştırmaya yönelik tutumları, bu alandaki yaşanan sorunların ağırlık kazandığı görülmektedir. Eğitim alanında yapılan sorunlar da benzer bir şekilde seyretmektedir. Fakat istihdam ve eğitim birleştirilerek yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Engelli istihdamında eğitimin toplumun bakış açısı kadar önemli bir faktör olması bakımından ve istihdamda eğitimin rolleri ortaya çıkararak engelli bireylerin istihdama ve eğitime katılımını artırmaya da etki etmesini bakımından önem teşkil etmektedir. Bu araştırmayı özgün kılan başka bir nokta ise engellilerin kendi kimlik ve öznelliklerini ifade etmeleri ve başkalarının kendileri hakkında neler düşündüklerini ifade edebilmeleri bakımından önemlidir. Hem makro boyutları hem de mikro boyutları ile konularının ele alınması özneliğin nasıl kurulduğunu da içermesi bakımından araştırmayı özgün kılmaktadır. Bunun yanı sıra engellilerin istihdama ve eğitimi katılımının artması bireylerin topluma kazandırılması, toplumsal bütünleşmenin sağlanması bakımından önemlidir.

3.2. Araştırma Yaklaşımının Doğası

Bu araştırmada engelli bireylerin istihdam ve eğitim deneyimlerine yer vermek, istihdamda eğitimin nasıl bir rol oynadığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu deneyimleri, rolleri ortaya koymanın en iyi yolu da nitel araştırma tekniğidir. Nitel araştırma yöntemi, farklı sosyal ortamları, grupları, bireyleri inceleyerek insanların anlayış ve algıları, gündelik yaşamlarını yapılandırma biçimlerini incelemek için kullanılır (Berg ve Lune, 2019: 20). Neuman (2012)'a göre ise nitel araştırmalar, birçok

bakış açısı benimsemekle birlikte insanların kimliklerini nasıl kurdukları açıklamaktadır. Nitel araştırma yöntemi sosyodrama, görüşme, doküman ve metin analizleri, etnografik araştırma, gözlem gibi teknikleri içermektedir (Berg ve Lune, 2019: 19). Araştırmamızda nitel veri yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada engellilerin istihdam ve eğitim deneyimleri ve istihdamda eğitimin rolleri konusunda derinlemesine sonuçlar elde edebilmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanılması uygun görülmüştür. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği katılımcılara önceden belirlenmiş birtakım soruların hazırlanması fakat görüşme anında farklı soruların da yöneltilebildiği bir tekniktir (Berg ve Lune, 2019: 122).

3.3. Araştırmanın Saha Tanıtımı ve Sahaya Erişim

Bu araştırma nitel araştırma yöntemine uygun olarak Ordu İlinde yaşayan engelli bireylere uygulanmıştır. Araştırmanın örneklemini Ordu'da yaşayan 18 ile 30 yaş arasında engelli bireyler oluşturmaktadır. Seçtiğimiz örneklem çerçevesinde nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin uygulanmasına karar verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu literatür taranarak araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken araştırmanın amacına uygun olarak toplumda engelliliğin anlaşılabilmesi açısından engellilere yönelik kuramsal yaklaşımlar, istihdam, eğitim ve politikalara yönelik literatür taramaları dikkate alınarak görüşme soruları hazırlanmıştır. Kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formuna ekler bölümünde yer verilmiştir.

Araştırmanın saha kısmını gerçekleştirmek için Ordu'da yaşayan 18 ile 30 yaş arasındaki engelli bireylere ulaşılmak ve görüşme formu uygulanmak istemektedir. Bu amaçla Ordu'da bulunan engelli dernekleri araştırılmış ve üç engelli derneği ile iletişime geçilmiştir. İletişime geçtiğimiz engelli derneklerine araştırmamızın amacı anlatılmıştır. İletişime geçtiğimiz dernekler araştırmamıza ılımlı bir şekilde yaklaşmış ve destek vermek için katılımcılara ulaşmamızda kolaylık sağlamıştır. Görüşme yaptığımız derneklerden gerekli izinler alınmış ve katılımcılarla iletişime geçilmiştir. Daha fazla katılımcıya ulaşmak adına ulaştığımız derneklerin yanı sıra Ordu'da aktif engelli sosyal medya platformu aracılığıyla da katılımcılara ulaşılmıştır.

Dernekler bu konudaki ilgimiz için memnun olmuşlar ve desteklerini sunmuşlardır. Katılımcılara erişilmesi, konunun derinleştirilmesi ve Ordu'da engellilerin konumları hakkında geniş bilgiler sunmuşlardır. Katılımcılarla yaptığımız uygulamalarda

görüşmeler farklı ortamlarda gerçekleşmiştir. Engelli katılımcılarla derneklerin aktivite günlerinde uyguladığımız görüşmeler rahat ve çekinmeden gerçekleşmiştir. Yüz yüze görüşme gerçekleştirdiğimiz farklı araştırmalarda da engellilerin kendilerini rahat hissettikleri mekanlarda araştırmanın gerçekleştirilmesi konu ile ilgili cevapların alınmasını kolaylaştırmıştır. Fakat bazı konularda çekingen yaklaşımlar olmuş bazen de katılımcılar cevaplamak istememişlerdir. Telefonla yaptığımız görüşmelerde ise katılımcılar yüz yüze görüşmelere göre daha rahat kendini ifade etmiş ve araştırma sorularımız ile ilgili deneyimlerini çekinmeden ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra katılımcılar da böyle bir araştırma yaptığımız için memnun olduklarını sıklıkla ifade etmişlerdir. Bu bağlamda araştırmanın sahaya erişim kısmı herhangi bir sorun olmadan tamamlanmıştır.

3.4. Veri Toplama Teknikleri

Bu çalışma Ordu ilinde yaşayan 18-30 yaş arası engelli bireylerle gerçekleşmiştir. Araştırmada Ordu ilinin seçilme nedeni hem burada ikamet ediyor olmak hem de yaşadığım kenttin engelli bireylere nasıl yaklaştığını, eğitim ve istihdam alanında ne ölçüde yer edinebildiklerini ortaya çıkarabilmek, yaşadığım kentte engelli bireylerin bu alandaki problemlerini görünür kılmak istenmiştir. Engellilerin Ordu'daki durumlarını ifade edebilecek en iyi yöntemin nitel yöntem olduğuna karar verilmiştir. Bu çerçevede yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanmış ve dernekler aracılığı ile ulaştığımız katılımcılara uygulanmıştır. Araştırmamıza veri oluşturacak katılımcılara amaçlı örneklem ve kartopu örneklem teknikleri ile ulaşılmış ve görüşmeler gerçekleşmiştir. Görüşmeye katılan katılımcılarla onların belirlediği tarih, saat ve mekânda görüşmeler tamamlanmıştır. Katılımcılarla görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmesinin yanı sıra telefonla görüşmeler de yapılmıştır. Yüz yüze yaptığımız görüşmelerde katılımcılarla daha çok üye oldukları derneğin çatısında, daha çok engelli derneklerinin etkinlik günlerinde veya onların belirlediği bir zaman diliminde görüşmeler gerçekleşmiştir. Telefonla görüşme yapılmasının nedeni katılımcılarının yüz yüze istememesi veya yeterli vakitlerinin olmamasıdır. Ordu'da yaşayan 18 ile 30 yaş arasında 21 katılımcıya ve 2 dernek başkanına ulaşılarak araştırma tamamlanmıştır. Görüşme başlangıcında katılımcılara araştırma ve görüşme hakkında gerekli bilgiler verilmiş ve soruların cevaplanması sağlanmıştır. Katılımcılarla görüşmeler 18 ile 60 dakika arasında değişiklik göstermiştir. Ortalama 30 dakika sürmüştür. Araştırmamız kapsamında gerekli ve yeterli veriler sağlandığında araştırmaya son verilmiştir. Araştırmaya katılan

çalışma grubumuzun sosyo-demografik özelliklerinin tablosuna ekler bölümünde yer verilmiştir.

Ordu ilinde engellilerle yapılan görüşmelerde 21 engelli bireyle ve 2 engelli dernek başkanı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Engelli dernek başkanları ile görüşme nedenimiz hem dernek başkanlarının bir engele sahip olması hem de Ordu ilinde engelli bireylerin eğitim ve çalışma durumları hakkında daha fazla bilgiye sahip olmasıdır.

Araştırmaya katılan görüşmecileri cinsiyet bakımından incelediğimizde 8 engelli kadın ve 15 engelli erkek görüşmeciden oluşmuştur. Araştırmaya katılan engelli bireylerin engel türleri bakımından incelendiğinde 8 görme engelli, 10 bedensel engelli, 2 işitme engelli ve 3 süreğen hastalığa sahip engelli bireyden oluşmaktadır. Görüşülen kişilerin eğitim düzeyi incelendiğinde 1'inin eğitim almadığı, 3'ünün ilkökul, 1'inin ortaokul, 8'inin lise, 9'unun lisans ve 1'nin yüksek lisans mezunu olduğunu belirtmiştir. Görüşmecilerin çalışma durumu bakımından 11'inin çalışmadığı ve 12'sinin çalıştığını ifade etmiştir. Görüşmeye katılan engellilerin engel oranları ise % 40 ile % 100 arasında değişkenlik göstermektedir.

3.5. Araştırmanın Veri Analizi

Araştırmaya katılan katılımcılara nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmanın amacına uygun olarak engellilerin istihdamı, eğitimi, bu alanlardaki politikaların neler olduğuna yönelik konuların yanı sıra toplumsal konumunu da anlayabilmek adına kuramsal yaklaşımlar da dikkate alınarak literatür taranmıştır. Yapılan literatür taraması dikkate alınarak görüşme soruları hazırlanmış ve katılımcılara uygulanmıştır. Görüşme sorularında yeterli verilere ulaştığımızda görüşmelere son verilmiş ve verilerin analiz kısmına geçilmiştir. Nitel verilerin analizinde değişkenler kavramlaştırılır, yeni kavramlar oluşturulur, düzenlenir ve anlamlar çıkarılır (Neuman, 2012: 662). Bu amaçla verilerin analizinin yapılabilmesi için katılımcılarla görüşmelerimiz izinleri dahilinde bilgi kaybı olmaması ve sonradan yazıya aktarılması için ses kaydı alınmıştır. Görüşmeler tamamlandığında her bir görüşmenin ses kaydı detaylı bir biçimde yazılı bir doküman haline getirilmiştir. Yazılı doküman haline getirdiğimiz görüşmelerin analizi yapılmıştır.

Görüşme verilerinin analizi sürecinde tematik analizler yapılmıştır. Braun ve Clarke (2006)'a göre veri analizinin altı aşaması bulunmaktadır. İlk olarak veriler kodlanmış ve temalara ayrılmıştır. Temalara ilişkin veriler gözden geçirilmiş ve tanımlanmıştır. Son olarak da temalar doğrultusunda raporlar hazırlanmıştır. Bu doğrultuda araştırma verilerimizin cevapları kodlanarak kategorilere ayrılmıştır. Nitel verilerin kodlanması veri analizin ayrılmaz parçası ve ham verileri ayrıntıdan kurtaran bir yöntem olarak kabul edilir (Neuman, 2012: 663). Ayrılan kategoriler beş ana temaya ayrılmıştır. Bu temalar şunlardır:

- 1) Dezavantajlı bir durum olarak engellilik
- 2) Engellilerin çalışma hayatına katılımı
- 3) Engellilerin eğitimi ve meslek edinimi
- 4) Engellilerin istihdamında eğitimin rolü
- 5) Engellilerin istihdamı ve eğitimine yönelik politikalar

Bu amaçla beş ana temaya ayrılan veriler alt başlıklara ayrılarak bulgular elde edilmiştir. Görüşme verilerinin analizi kodlandıktan ve kategorilere ayrıldıktan sonra literatürle değerlendirilmeleri yapılmıştır. Katılımcılar görüşlerini rahat bildirmeleri için gizlilik ilkesi dahilinde bilgileri gizli tutulmuştur. Görüşmecilerin isimlerine yer verilmemiş ve kodlanmıştır. Görüşmelere katılan engelli bireyler K, dernek başkanları DB şeklinde isimlendirilmiştir.

3.6. Araştırmanın Sınırlılıkları / Zorlukları

Araştırma, Ordu ilinde 18 ile 30 yaş aralığındaki engelli bireylere uygulanarak gerçekleştirilmek istenmiştir. Araştırma Ordu ilinde bulunan engelli katılımcılarla yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Ancak bazı engelli katılımcılarla telefonla görüşme tekniği uygulanmıştır. Bunun nedeni engelli katılımcıların yüz yüze görüşmeye karşı çekimser kalmaları, yeterli vakitlerinin olmamaları ve ulaşımdan kaynaklanmaktadır. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise Ordu ilinde yaşayan 18 ile 30 yaş arasında engelli bireylere ulaşılırken her engel türünün araştırmaya dahil edilmesi planlanmıştır. Ancak zihinsel engelli bireyler ve ağır engele sahip bireyler araştırmanın çalışma grubuna dahil edilmemiştir. Bunun yanı sıra işitme engelli bireylerle görüşme yapılabilmesi için işitme cihazı kullanan engelli bireylerin seçilmesine gerek duyulmuştur.

3.7. Araştırma Sürecinde Etik

Bu araştırmanın uygulama kısmına geçilmeden önce hazırlanan görüşme formu Ordu Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'na sunulmuş ve görüşme formunun etik yönden uygun olduğuna karar verilmiştir. Araştırma sürecine başlamadan önce Ordu ve ilçelerinde yer alan engelli derneklerinin neler olduğu araştırılmış ve araştırmanın saha kısmının gerçekleştirilmesi için Ordu'da yer alan engelli derneklerine ulaşılmıştır. Bu doğrultuda Ordu'da bulunan engelli dernekleri ile iletişime geçilmiş ve araştırmamız hakkında gerekli bilgiler verilmiştir. Derneklerden araştırmanın uygulama kısmının gerçekleştirilmesi için gerekli izinler alındıktan sonra dernekler aracılığı ile katılımcılara ulaşılmıştır. 18 ile 30 yaş arasındaki engelli katılımcıları bulmanın zorlukları veya katılmaya çekimser kalmaları nedeni ile dernekler haricinde Ordu'da bilinen sosyal medya kanalları üzerinden de katılımcılara ulaşılmış ve benzer bir şekilde anlatılmış ve izinler alınmıştır. Araştırmanın uygulama kısmında öncelikle katılımcılara çalışmanın amacından ve öneminden bahsedilmiş ve çalışmaya katılıp katılmak istemedikleri sorulmuştur. Katılımcılara araştırmanın gönüllülük esasına dayandığı, istemedikleri takdirde herhangi bir mecburiyetlerin bulunmadığı, isterlerse görüşmenin herhangi bir kısmında araştırmadan ayrılacakları söylenmiştir. Engelli bireylerle veya dezavantajlı konumda bulunan bireylerle çalışmanın duygusal bir boyutunun olması ve araştırmacıya güvenerek cevap vermelerini sağlamak açısından etik değerlerin ve haklarının anlatılması da önem arz etmektedir. Böylece hem etik değerlere uygunluk sağlanırken hem de katılımcılarda güven duygusunu geliştirmektedir. Araştırmaya başlamadan önce katılımcılara kişisel bilgilerin gizliliği ilkesi gereği bilgilerinin korunacağı hakkında da bilgiler verildikten sonra araştırmaya başlanmıştır. Bu kapsamda katılımcıların bilgilerinin korunması adına katılımcılardan her birine birer kod verilmiş ve veriler bu kod üzerinden analiz edilmiştir. Araştırma esnasında görüşmelerin analizlerini gerçekleştirebilmek adına ses kaydının alınması gerekmektedir. Ses kaydı araştırmacı dışında kimse ile paylaşılmadığı ve sadece araştırma için kullanılacağı hakkında bilgiler verilmiş ve gerekli izinler doğrultusunda ses kayıtları alınmıştır. Tarafsız, yansız ve yönlendirme yapılmadan net ifadelerle görüşme formu katılımcılara uygulanmıştır. Bu çerçevede araştırma için gerekli etik değerlere uyulmuş ve çalışma sorunsuz bir biçimde gerçekleştirilmiştir.

4. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. Dezavantajlı Bir Durum Olarak Engellilik

Bu bölümde engelliliğin toplum içerisindeki konumuna yer verilmektedir. Burada engelliliğin tanımlanma biçimleri, toplumun engelliye yaklaşımı, ön yargılar, dışlanma ve son olarak toplumsal sorunlar üzerinde durulacaktır.

4.1.1. Engelliliğin Tanımlanma Biçimleri

Engellilik hali toplumda farklı biçimlerde tanımlanma eğilimindedir. Araştırmaya katılan katılımcılara göre engellilik toplumdaki insanlar tarafından olumlu kültürel söylemler, olumsuz kültürel söylemler ve dini söylemler ışığında tanımlanabilir.

Araştırmaya katılan katılımcılar engelliliğin olumsuz kültürel söylemlerle tanımlandığını çoğunlukla belirtmişlerdir. Engelliliğin olumsuz kültürel değerler olarak tanımlanması incelediğinde katılımcılar tarafından ‘sakatlık, özürlülük, acıma, yardıma muhtaç, yetersiz kabiliyete sahip, işe yaramaz, sokağa çıkamayan, dünyanın en kötü durumu, aşağılanan, sorunlu kişi, dilenci’ gibi kavramlarla ifade edildiğini vurgulamışlardır. Bu terimlerin yanı sıra ‘bir iş yapamayan, evde durması gereken, topluma karışmayan kişiler’ olarak da tanımlandığını belirtmişlerdir. Örneğin K14, toplumun engellileri acınan kişiler olarak gördüklerini ve bir iş yapamayan, topluma karışmayan kişiler olarak tanımlandıklarını ifade etmiştir.

“Herkesin bakış açısı farklı. Ben başka pencereden bakıyorum. Onlar farklı bir pencereden bakıyor. Dışardan bakanların engellilere karşı bir acıma duygusu var bize karşı. Şimdi biz onlara göre hiç kapıya çıkmayacağız. Hiç aktivite işlerinde olmayacağız, hani görme engelli olarak değil sadece. Bakın engel olarak bakınca af edersiniz bir et yığını olarak düşünün. Oturacak bir köşe koltuğu gibi hep birileri bir şey söyleyecek, evet diyecek...” (K14)

Benzer bir şekilde K8 ve K16 da açıklamalarda bulunmuşlardır. Örneğin K8:

“Nasıl tanımlanır dersek bence sakat diye söylüyorlar. Genellikle de bir de hani bedensel engelli olarak söylüyorlar ya da dışlanma olarak dersiniz sokağa çıkamayan işte evde dursun, sokakta ne işi var gibi söylemler oluyor.” (K8)

K3, K9, K11 ve K17 de toplumun engelliye sakat, özürlü ve eksik olarak tanımladığını vurgulamışlardır. Örneğin K11, toplumdaki sağlamsı zihniyetin bakış açısı ile engellilerin eksik olarak tanımlandığını ve bu eksikliğin engelli bireye karşı var olan ön yargısı ile aşağı bir konumda görüldüğünü belirtmiştir.

“Dünyanın en kötü durumlarından biri olarak tanımlıyorlar. Yaşanması en zor durumlarından biri olarak tanımlıyorlar ve engelliliğin bir uzuvlarının olmaması neydi? Eksik. Kendince o görevini eksik yerine getirdiğinde bunu aşağıda bir şey olarak görüyorlar. Bu sağlamca zihniyetin bir bakış açısı. Yani sağlam olmak, en üst olmak bu şey gibi hani erkekler nasıl ataerkil yapı nasıl ki daha güçlü ve daha şey görüyor. Aynı mantık aynı durum var...” (K11)

K11’e benzer bir biçimde araştırmaya katılan katılımcıların bazıları da ‘acıma, küçümseme, yetersizlik, yardıma muhtaç’ gibi olumsuz kültürel söylemlerle engelli tanımlamaların mevcut olduğunu belirtmişlerdir. Yılmaz (2015: 84)’a göre sağlamcı zihniyet engelli bireylerin dışlanması dışında bir işe yaramamaktadır. Örneğin, K1 toplumdaki insanların engelliler hakkında bilgisinin olmadığını ve yetersiz kişiler olarak tanımlandıklarını ifade etmiştir.

“Genelde halkın engellilerle ilgili yeterli bilgisinin olmadığını düşündüğüm için engellilerin yetersiz kabiliyetlere sahip olan insanlar olarak görüldüğü kanaatindeyim.” (K1)

DB2 ise diğer katılımcılardan farklı olarak engelliliğin toplum tarafından olumsuz kültürel tanımlamalarla ele alınmasında toplumun rol oynadığını ve engelliliğin toplum tarafından oluşturulduğunu belirtmiştir. Engelli bireyin toplumda yaşadığı kısıtlılık hali ve toplum tarafından dikkate alınmamaların engellenmişlik hali yarattığını vurgulamıştır.

“...engelliliği toplum yaratıyor. Niye engelliliği toplum yaratıyor? Sen bile engellisin. Önüne engel koyarlar, sen gelirsin doğru mu? Daha şimdi bu arkadaşın önüne hiçbir engel koyulmasa bu arkadaş engelli değil. Normalde yürüyor ama önüne bir set çekerlerse, iniş çıkışların önüne araç çekerlerse hepimiz engelliyiz. Çünkü sağlam adamlarda geçemiyor. Engelli camiasına biraz dilenci gözü ile bakan çok, eskiden çoktu. Ama şu anda yok, o kadar yani. Bu dernekler çoğaldıktan sonra işte. Bir engelliye gördükleri zaman eskiden para veriyordu, para uzatıyorlardı...” (DB2)

Oliver’a göre de engellilik toplumun içerisine yerleşmiştir. Ona göre engellilik bireysel bir sınırlama değil toplumsal bir meseledir. Sosyal organizasyonların engelli bireylerin ihtiyaçlarını yeterince sağlayamaması sonucu engellilik toplum tarafından yaratılmaktadır (Oliver, 1990). Bu bağlamda DB2 ile paralellik göstermektedir. Bu duruma ek olarak DB2, engellilerin toplum tarafından dilenci olarak sanıldıklarını ve yardıma muhtaç sanılıp kendilerine para verildiğini ifade etmiştir. Araştırmaya katılan katılımcılardan K15 ve K21 de DB2 gibi engelliliği yardıma muhtaçlık üzerinden ifade etmişlerdir.

“Aslında hiç tanımıyorlar. Yani görme engelli özellikle deyince yardıma muhtaç direkt zihinlerde bu vardır. Yani yardıma muhtaçtır. Bir şey yapamaz. Tek başına hayatını sürdüremez diye. Öyle zihinlerde bu vardır.” (K21)

Engelliler İdaresi'nin yaptığı ‘Toplum Engelliliği Nasıl Algılıyor?’ araştırmasında engellilerin en fazla yardıma muhtaç kişiler olarak tanımlandığı sonucuna ulaşılmıştır (ASPB, 2013: 63). Burcu'nun 2007 yılında yaptığı ‘Türkiye’de Özürlü Birey Olma’ araştırmasında toplumun engellileri ‘acıyan, yardıma muhtaç, dışlanan, yetersiz, güvenilmeyen’ kişiler olarak tanımladığını ortaya koymuşlardır (Burcu-Sağlam, 2007: 203). Ünlü ve diğerlerinin araştırmasında ise ders kitaplarında, filmlerde engellilerin aciz, yük, korkulacak kişi gibi olumsuz kültürel söylemlerle ele alındığı sonucuna ulaşmıştır (Ünlü, vd., 2022: 125). Yaptığımız araştırmada da engelli bireylerin ‘yetersiz, işe yaramayan, eksik, acıyan, yardıma muhtaç’ gibi olumsuz kültürel söylemlerle tanımlanması araştırmalarla paralellik göstermektedir. Engelliliğin olumlu kültürel söylemlerle tanımlanma eğiliminde olduğunu ifade eden katılımcılar da mevcuttur. Örneğin K10, çevresindeki insanların bir engelli tanımlamasında bulunmadığını ve genel olarak olumlu bir şekilde yaklaştıklarını dile getirmiştir.

“Bana göre diğer insanlar, benim mesela arkadaşlarım bana hiç öyle engelli olarak bakmıyorlar. Engelli olduğumu yani hissettirmiyorlar, unutturuyorlar diyebilirim. Diğer normal insanlara nasılsalar bana da öyleler bence. O yüzden engelliği bence yani engelliliği bir engel olarak görmüyorlar diyeyim.” (K10)

Olumlu kültürel söylemlerin olduğunu ifade eden katılımcılar aynı zamanda bir engellilik tanımlamasının yapılamayacağını da dile getirmektedirler. Bu konuda K7 engelliliğin bir tanımlanmasının olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir.

“Ben engelliliğin yani beyinlerde yüreklerde engel olmadığını düşünüyorum. Engel diye bir şey yok. İnsan istediği her şeyi yapabilir. Engelliler de istediği her şeyi yapabilir. Bence engel düşüncelerde yer alıyor bedenlerde değil.” (K7)

Araştırmaya katılan katılımcılar engelliliğin son olarak dinsel söylemler altında tanımlanabileceğinin üzerinde durmuşlardır. Engelliliği, bir imtihan ve kadercilik olarak açıklamışlardır. K2 ve K12 günahsız olarak görüldüklerini, engelliliğin Allah'ın bir takdiri olarak tanımlandığını vurgulamışlardır.

“...Siz cennetliksiniz, siz günahsızsınız e hani böyle çoğunluk engellilere dini hani dini mantıklı bakıyorlar. İşte siz günahsızsınız. İşte sana para vereyim. Bana dua et. Ben Kumrulu olduğum için kırsalda ben bu işin kitabını yazarım. Çok iyi biliyorum yani o yüzden.” (K2)

“... Allah yardımcın olsun şeklinde tanımlıyorlar. Ya bizim toplumumuz Müslüman bir toplum olduğu için bunun nedenlerini yani herhangi bir sosyal olaya bağlamıyorlar. Direkt dini bir sebebe bağlıyorlar. Engelliliği bunun bir kader olduğunu Allah'tan, Allah'ın takdiri, ilahisi olduğunu düşünüyorlar.” (K12)

Geçmişten bugüne kadar din temelinde ele alınan engellilik farklı dinlerde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Geleneksel modelin hâkim olduğu dönemlerde engellilik ahlaksızlığın bir dışı vurumu olarak görülmüş ve ahlaki bir sorun olarak ele alınmıştır (Eco, 2009: 23). İslam dininde ise Kuranı Kerim ve hadislerde engellilikten bahsedilmiştir. İslam dini engellilere hoşgörü ile yaklaşmış ve ayrımcılıktan bahsetmemiş ve engelliliği kadercilik ve imtihan olarak anlamlandırmışlardır (Ünlü, vd. 2022, 120-123). Ünal (2018: 1462)'da benzer şekilde engellilerin, engellilik durumunu imtihan ve kadercilikle ilişkilendirdiği sonucuna ulaşması araştırmamızı desteklemektedir.

Engelliliğe dair kültürel tanımlama biçimleri ve söylemleri toplumun algısına göre şekillendiğinden engelli bireyler üzerinde birtakım etkiler bırakmaktadır. Araştırmaya katılan katılımcılar kültürel tanımlamaların, söylemlerin özellikle sosyal engellenmişlik durumu ve toplum içinde bir dezavantajlılık konumu yarattığını sıklıkla belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan katılımcılar olumsuz tanımların engelliler üzerindeki etkilerini negatif ve kötü etkilerle, eksiklik ve zayıflık hissi ile, toplum tarafından dışlanma, ötekileştirme ve geri çekilme ile sonuçlanabileceği üzerinde durdukları görülmektedir. K1 ve K19 olumsuz kültürel tanımlamaların engellileri psikolojik olarak pasif hissetmesine yol açtığını ve bu durumun toplumsal ilişkileri etkilediğini belirtmişlerdir.

“Tabiki bu yargı engelliler için psikolojik anlamda kötü bir etki yaratmaktadır. Hani kendinin işe yaramadığını, pasif bir insan olduğunu, hayata ve üretime katkı sağlamadığını hissettirmektedir.” (K1)

“Bizim geri çekilmemize neden oluyor genelde. Geri çekildiğimiz için topluma karışmıyoruz çok fazla genelde. İlişkilerimizi etkileyecek bir şey bu.” (K19)

Benzer bir biçimde K14 de engellilik durumuna toplumun olumsuz tanımlamaları da eklendiğinde daha fazla üzdüğünü ifade etmiştir.

“Etki şöyle insanları bir daha hani sen görme engellisin ya, bir kere daha vuruyorsun, bir kere de daha vuruyorsun. Üzüyorsun, canını yakıyor tanımlayamıyorsun. Ya ona karşıdaki daha çok hani destek olması gerekirken köstek oluyor...” (K14)

Görüldüğü gibi olumsuz kültürel tanımlama ve söylemler engelli birey üzerinde dezavantajlı bir durum yaratmıştır. Bu durumun sonucunda da engelliler üzerinde bir dezavantajlı bir kimlik yaratma sürecine etki ettiği belirlenebilir. Goffman (2014) olumsuz kültürel tanımlama ve etiketlenmelerin sosyal anlamda engellenmişlik meydana getirdiğini ve önemsenmeyen, ikincil konum kişiler olarak görüldüklerini açıklamıştır. K16 da bu konuda engellilerin kendilerini zayıf görmelerine neden olarak olumsuz bir kimlik inşa edildiğini ve bunu yenmek için kendilerini toplum içinde ispatlamak zorunda kaldıklarını ifade etmektedir.

“İlk etapta bakıldığı zaman bir acıma, eğitim seviyesi düşük, fakir ile tanımlayarak gözlemliyorlar. O yüzden bir artı eksi bir puan eksi olarak görülüyor. Bu durum diğer engellilerde nasıl bir etki yarattığına bakarsak insanların engelleştirmiş grupların toplumda zayıf hissettiğini, kendilerini ön yargıya düşürdüğünü bu nedenden dolayı da kendini ispatlayabilme aşamasında kendini şartlandırıyor ve konumlandırıyor.” (K16)

Bununla birlikte toplumun engellilik söylemlerinin engelli bireylere olumlu etkilerle yansıdığını da ifade etmişlerdir. Engelliler üzerinde dezavantajlı konum oluşturan olumsuz kültürel tanımlamaların yanı sıra olumlu kültürel tanımlama ve söylemlerin engelli bireyleri destekleyici özellikler taşıdığı K10, K4 ve K19 katılımcıları tarafından belirtilmiştir. Örneğin K10 toplum içerisindeki olumlu tanımlar ve söylemlerle bireyin engelliliğin ortadan kalkabileceğini açıklamıştır.

“Bence iyi bir etki yaratıyor. Mesela bir engelliye gerçekten ona bir eksiği olduğunu şey yaparsanız o engelli ister istemez insan kafasına takar, üzülür. Ama onun da sizin gibi mesela normal insanlar gibi bir eksiği olmadığını asıl meselenin sevgisizlik olduğunu anlayabildiği an zaten o engelli engelli olmadığını anlar.” (K10)

4.1.2. Toplumun Engellilere Yaklaşımları

Engelliliğin toplum tarafından nasıl tanımlandığı kadar toplumun engelliye algılayış biçimi ve bakış açıları da engelliliğin toplumdaki konumunu ve kimliğini şekillendirmektedir. Araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğu toplumun engellilere yönelik yaklaşımlarında olumsuz bir bakış açısının hâkim olduğunu ve bu durumun dezavantajlılık yarattığı üzerinde durmuşlardır. Engelliliğe dair olumsuz bakış açılarının altında ise engellilere yönelik ön yargılı yaklaşımlar olduğuna sıklıkla yer vermişlerdir. Araştırmaya katılan katılımcıların 6’sı (K1, K5, K12, K14, K17, K18) toplumdaki kişilerin engellilerin bir iş yapamayacaklarını, işten anlamadıklarını ve bunun sonucunda da zayıf ve aşağı konumda görüldüklerini düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Örneğin K14 toplum tarafından bir şey yapamaz şekilde yaklaşılmasının şevkini kırdığını dile getirmiştir.

“Dediğim gibi işte hiçbir şey yapamazsın, hiçbir şey bilmez. Hani o yapar, eder diye destek cesaret vereceğine o kişinin şevkini kırıyorlar. Başka şeyden bakıyor; bu başka şeyden bakıyor. Çünkü ben yaparım diye düşünüyorum. O karşıdaki diyor ki sen yapamazsın. Bir kere daha hevesimi kırmış oluyorlar. Hâlbuki beni tanıyacağına biraz daha bana yaklaşacağına daha da fazla itiyor.” (K14)

Engellilere yönelik toplumun ön yargılı bakış açısı olduğunu söyleyen katılımcılar ön yargılar nedeniyle toplumdaki uzak kaldıklarını, sosyal ilişkilere katılamadıklarını ve bu durumun onları olumsuz yönde etkilediklerini dile getirmişlerdir. Bu konuda K13 kendisine karşı diğer insanların ön yargı ile yaklaştığını ve dışlanmamak için işitme cihazını takmadığı ifade ederek toplumun önyargılı bakış açısına dikkat çekmiştir.

“...engelli bireylere karşı söyle bir yaklaşım sergilemekte ön yargılılar. Diyelim bu her insan için değil hani yüzdesel olarak bakarsak % 80 civarı diyelim insan ön yargılı. Ben işitme engeliyim. Normalde işitme engeli için cihazını takmam gerekiyor. Âma bu çocukken yaşadığım olaydan dolayı takmıyorum. Çünkü okulda vs. çok alay edildim. O yüzden dolayı hani insanların yaklaşımı ön yargılar yanlış. Engelli deyince sanki şey algılıyorlar başka bir evrenden gelmiş, çok yabancı dışlanmış algılıyorlar.” (K13)

K13 gibi bir diğer katılımcı K3 ise engellilere yönelik ön yargılar sonucunda kötü bir şekilde yaklaşıldığını ve diğer insanlar tarafından acındırma gibi yanlış bir algıya sahip şekilde yaklaştıklarını açıklamıştır.

“...hiç iyi yaklaşmıyorlar. Kötü yaklaşıyorlar. Kimisi hiç yaklaşmıyor. Bizimle vakit geçirmek istemiyor, aynı ortamda bulunmak istemiyorlar. Bazen de engelli olduğumuza inanmıyorlar. Mesela engelli değilsiniz diyor. İşte elinizi vs. hareket ettirebiliyorsunuz diyor. Kendinizi acındırıyorlar diyorlar.” (K3)

Goffman (2014)'a göre de damgalarının (engellerin) görünürlüğü bireyin sosyal yaşamdan kısıtlanmasında etkilidir. Demir (2022: 89-92)'in araştırmasında da engellilere yönelik toplumun bir şey yapamaz algısı ve ön yargısı kendilerini yetersiz hissettirmekte ve engeline engel eklemektedir. Engellilere yönelik toplumun yaklaşımlarını incelediğimizde olumlu bir bakış açısına hâkim olan kesimlerde mevcuttur. Toplumun engelliye yönelik bakış açısını olumlu olarak değerlendiren 3 (K10, K19, DB2) katılımcı bulunmaktadır. Bu katılımcılar toplum tarafından motive edildiklerini ve desteklendiğini dile getirmişlerdir.

“Elin ayağı tutuyor işte. Yürüyebiliyor, motive edici işte moral bozmayan bir şekilde yaklaşıyor. Biz de insanız, bizim de başımıza gelir. Hep bir moral verme şeklinde o şekilde yani. Kötü bir şekilde rastlayana denk gelmedim çevremde. O anda yalnız olmadığımı hissediyorum. Tek olmadığını hissediyorsun ve engelini umursamamana yarıyor bu.” (K19)

Benzer bir biçimde K10 ise desteklendiğini ve motive edildiğini söylerken engelinden dolayı ağırlıklı olarak engelli arkadaşlarla birlikte vakit geçirdiğini söylemesi açısından farklılık arz etmektedir.

“...benim tanıdığım insanlar hemen hemen engellilere çok iyi yaklaşıyorlar. Ne bilim engellinin bir ihtiyacı olduğu zaman beni ara kardeşim veya abi, kardeşlerimiz oluyor. Mesela onlar bize hiç engelli gözüyle bakmıyor. Engelli gözüyle bakmayan insanlar zaten bizle daha çok anlaşılan insanlar. Engelli gözüyle bakan insanlar pek bizle arkadaş olmaz.” (K10)

DB2 ise geçmiş zamanlarda halkın engelli bireylere karşı duyarsız olduğunu ifade etmiştir. Engelliliğin fark edilmeye başlanması ve engelli derneklerin kurulması ile toplumsal bakış açısının negatif bir etkiden pozitif bir yöne çevrildiğini ve engellilere karşı toplumda olumlu bakış açılarının artmaya başladığını açıklamıştır. Engelli dernekleri aracılığı ile engelli bireylerin daha fazla topluma karıştırmayı hedeflediklerini ifade etmiştir.

“...eskiden dediğim gibi biraz duyarsızdı halk. Ama şu an halkımız baya duyarlılaştı. Engelli derneklerin olduğu yerde bu duyarlılık var bence. Engelli dernekleri olmayan ilçelerde engellilere yine duyarsızlıklar öyle şeyler var ki. 25 yaşında çocuk evden bakkala bakkaldan eve sahile hiç inmemiştir ve biz o çocuğu sahile indirdik. Dernekte yönetime de soktuk, getirdik. Ordu Belediyesi'nde de çalıştı. Ama şimdi rahmetlik oldu. Benim düşüncem şu engelli hangi binaların olursa olsun kendi işini kendi yapmalı. Misal arkadaş su faturası ödeyecek. Şimdi telefonda ödeniyor ama o zamanki durumları söyleyeyim. Engelli birey gidip suyunu kendi öderse daha mutlu oluyor. Yani kendini bir işe yaradığını fark ediyor. Yani dünyada bir canlı olduğunu hissediyor. Ama dediğim gibi eline para verirsen, önüne getirirsen monotonlaşıyor. Hiçbir işe yaramadığını hissediyor. Beyin öyle hissediyor. Bak ben sana en basit şeyi söyleyeyim. Ben 24 yaşında geldim hiçbir kız arkadaşım yok. Çünkü niye takıntı işte, engelli sen beni sevebilir misin yani o kadın beni sevebilir miyim? O kadın bunu yüzüme vurup ilerde gidebilir mi psikoloji ile büyüdük. 24 yaşına kadar hiçbir kız arkadaşım yoktu. Ama ben engelliler derneğini 92 yılında 24 yaşında kurduktan sonra baktım ki bu arkadaş benden daha çok engelli. Baktım ki bunun bir alt kademesi daha çok engelli. Baktım yatağa bağımlı olan var. Psikolojik olarak biz bu beynimden bu olayı attım ben. Psikoloji olarak bu olayı attığım zaman ben daha rahat oldum...”(DB2)

Engellilere yönelik tanımlamalar ve olumsuz bakış açısının altında ön yargıların varlığı yer almaktadır. Engellilere yönelik ön yargılı bakış açılarının ve tanımlamaların ağırlıklı

olarak hâkim olduğu sonucuna ulaşılmıştıktan sonra engellilere yönelik ön yargıların ve dışlanmalarının neler olduğu incelenmiştir. Bu bağlamda araştırmaya katılan katılımcılardan 5 görüşmeci hariç, toplumda engellilere karşı ön yargı ve dışlanmalarının mevcut olduğunu vurgulamışlardır. Ön yargı ve dışlanmalarla karşılaşan katılımcılar aile bağı kurmada, arkadaşlık ilişkileri gibi daha çok sosyal ilişkilerde ön yargılı bir tutumla karşılaştıklarını ifade etmeleri ile birlikte çeşitli şekillerde ön yargıların varlığı açıklamışlardır. Engellilere yönelik ön yargılı bakış açısı çok fazla çeşitlendiği görülmekle birlikte daha çok kültürel tanımlamalarda ve yaklaşımlarda görüldüğü yukarıdaki başlıklarda incelenmiştir. Katılımcılar sosyal ilişkiler kurma anlamında engellilere yönelik ön yargıların olduğunu daha çok evlilik kurma süreci, arkadaşlık ilişkileri gibi konularda ön yargılılara maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. K16 evlilik konusunda karşılaşılan ön yargılı durumu şu şekilde dile getirmiştir.

“... Bunun en kötü örneği engelli grupları diğer insanlarda bir ön yargıyla yaşadığı en çok evlilik aşamasında yaşanabiliyor. Mesela evlilik aşamasında bir engelli bireyin diğer sağlıklı bir bireyle evliliğinin olmayacağını daha çok onunla beraber eşit, bir, aynı engel grubu ile evlenebileceğini düşünürken artık bu yavaş yavaş kalkıyor. İnsanlar şaşırıyor başlıyorlar. Bu kişi engelli ama bak eşi sağlıklı acaba nasıl olabilir? Acaba bundan sonraki süreçte çocukları nasıl olur? Çocukları sağlıklı mı olur engelli mi olur? Bunları gözlemliyorlar. Artık böyle bir düşünce içerisindedir. Aslında bunu yavaş yavaş kapatıyoruz. Bununda özü artık hem toplumun bakış açısı hem de eğitim seviyesinde başlıyor...”(K16)

Burcu (2007: 179)'nun yaptığı araştırmasında araştırma katılanların % 40.5'i engelli bir kişi ile evlenmeyi kesinlikle tercih etmeyeceği sonucuna ulaşılması evliliğine yönelik bir ön yargının varlığını göstermektedir. Benzer bir şekilde K17 de sosyal çevre içerisinde ön yargıların var olduğunu ve özellikle ergenlik döneminde bireyin ön yargı ile karşılaşması sonucu kendini toplumdan çektiğini, topluma karışmadığını ve kendini toplumdan dışlanmış hissetmesine yol açtığı belirtmiştir.

“Şöyle ön yargı evet var. Yaklaşımsal olarak var. Sosyolojik bir çevre içerisinde de çok var. Çünkü engelliler sosyal çevreye girerken çok zorlanırlar. Kendileri eksik yanlarını da hissettikleri için karşısındakiler de onu o şekilde davranınca otomatikman engelli kendi kabuklarına çekiliyor. Özellikle de bilinç çağ dediğimiz zamanda bunu çok yaşıyoruz. Bunun sebebi de biraz aileden başlıyor. Biraz da sosyal çevreden başlıyor. Yani nasıl söyleyeyim size. Siz buraya geldiğinizde veya başkası geldiğinde tekerlekli basketbol takımından örnek vereyim. Biz sahada düştüğümüzde de seyirciler sahaya koşuyordu. Şimdi kimse kılını kıpırdatmıyor. Biz onlara bunu alıştırdık. Biz düştüğümüz yerden kalkabiliyoruz dedik. Onlar biliyorlar. Dışarıda bir engelli sokakta yürürken

kaldırımdan çıkmaya çalışıyor. Herkes bakıyor, el atmak zorunda değilsin. Bu sefer diyor ki kimse bana yardım etmiyor. Kimse beni benimsemiyor. Acaba bende bir problem mi var? İşte bu sosyal çevre bu durumu bu hale getiriyor. Bu sefer de dışlanmış oluyor ister istemez. Bunu atmanın yolu da gene eğitim, spor, kültürel faaliyetlerin içine dahil etmek. Bu sefer kabuğunun dışına çıkıyor. Evde kalıp dışarıya çıkmayan birçok engeliyi dışarıya çıkardık. Şu anda mesela benim bu konuda çok örnek verebileceğim insanlarla var. Kendisi evinden dışarı çıkmıyordu. Şimdi kendisi Galatasaray'da oynuyor. Mili takımda, Avrupa şampiyonluklarında, Dünya şampiyonluklarında engelli arkadaşlarım var. Ya bunları dışlamak yerine farklıymış gibi davranmak yerine özümseyip bir yerlere getirmeye çalışmak daha mantıklı.’’(K17)

Finkelstein (1980) ve Morris (1991)'e göre de engellilerin toplumla yeniden bütünleşebilmesi için sosyal engellerin kaldırılması gerektiği ve böylece yaşam kalitesinin de artacağı belirtilmiştir (akt. Burcu-Sağlam, 2020: 30-38). Benzer bir şekilde K4 ise arkadaşlık ilişkileri anlamında ön yargı ve dışlanmalara maruz kaldığını ve dikkate alınmadığını hissetmektedir.

“...nerde yaşıyorum dersen çevremde yaşıyorum. Bazen dikkate alınmadığımı hissediyorum. Hangi konularda böyle, hani bir ortamda olduğunuz zaman böyle arkadaşlarınızla iç içe olacağınız yerlerde kendimi dışlandığımı hissediyorum. Dikkate alınmadığımı ve o ortamda farklı olduğumu hissettiğim zamanlar oluyor.’’(K4)

K11 ise diğer katılımcılardan farklı olarak karşılaştığı ön yargılı durumu saldırganlık dürtüsü ile bağlantılı bir durum olarak görüp açıklaması dikkat çekmektedir. Kendisinin dışarıdan engelli olarak görünmediği için ve çevrenin engellilik durumunu deneyimlemedikleri için ön yargı ile yaklaştıklarını belirtmiştir.

“... hiç kör gibi değilsin ya da hiç görmüyor gibi değilsin mesela. Ama o görmüyor gibi olmayı nereden deneyimliyor? Sadece ışıklar kesildiğinde, elektrikler kesildiğinde karanlığa düşüyor. Olmadığı bir durum olduğu için zorlanıyor. Halbuki ben buna alışığım. Aydınlığı bilmiyorum. Karanlığa alışığım ve bununla yaşamayı öğrendim. Ama hiç kör gibi değilsin demek mesela bir mikro saldırganlık aslında. Bir ön yargının ürünü...’’(K11)

K20 ise kendisinin engelli olmadan önce engellilere ön yargı ile yaklaştığını ama kendisi de engelliliği deneyimledikten sonra ön yargılı düşüncelerden uzaklaştığı ve çevresinde ön yargılı davranışlarla karşılaşmadığını açıklamıştır.

“Hayır düşünmüyorum. Çünkü önceden düşünüyordum. Yan gözle tepkiyle bakıyordu. Ama aynı şekilde benle aynı durumda olduğum için hayır o gözle bakmıyorum artık. Önceden evet yaklaşıyorlardı ama ...’’(K20)

Araştırmaya katılan katılımcıların ifadelerinden görüldüğü gibi engelli bireyler ön yargılar nedeni ile toplum tarafından damgalanmalara, ötekileştirilmelere ve yok sayılmalara maruz kalabilirler. Goffman'a göre söylemler gibi sosyal ağ etkileşimlerinde engelliliğin olumsuz bir kimlik edinme sürecine neden olmasından kaynaklı engelliliğin toplumsal yaşamdan dışlanmış bir kimlik oluşturabileceğini vurgular. Oluşturulan kimlik bizden farklı görünenleri ise yabancı olarak algılamakta olduğunu, kötü, kusurlu olarak tanımlanıp damgalandığını ifade eder. Bu durumda da dışlanan, dikkate alınmayan, itibar edilmeyen bir kimlik meydana gelir (Goffman, 2014: 21-80). Samav ve Sallan-Gül 'ün yaptığı araştırmasında da engelliğe dair ön yargıların olduğu ve bu ön yargıların olumsuz bir kimlik yarattığı sonucuna ulaşmıştır (Samav ve Sallan-Gül, 2021: 110-118).

4.1.3. Engellilerin Karşılaştıkları Toplumsal Problemler

Engelliler, toplumda dezavantajlı bir konumla değerlendirilmesinden dolayı çeşitli sosyal sorunlarla mücadele etmek zorunda kalabilirler. Araştırmaya katılan katılımcılar ulaşım, erişebilirlik, istihdam, politikaların yetersizliği ve bakış açılarından dolayı toplumsal alanda sorun yaşadıklarını ortaya koymuşlardır. İlk olarak katılımcılar tarafından engelliliğin bireysel farklılıklara dayanan bir sorun olmasının yanı sıra toplumsal deneyimlere, sorunlara da bağlı bir olgu olduğu ve bu durumun engelli bireyler üzerinde sosyal bir kısıtlılık hali yarattığını ifade etmişlerdir. Bu konuda K12 engelliliğin toplumsal bir sorun olduğunu ve sosyal devletin üzerine düşeni yapması gerektiğini vurgulaması dikkat çekmiştir.

“Ülkedeki trafik bir toplumsal olay değil mi? Yani sen bir yere ışık koymadıysan ya da yaya geçidi koymadıysan ben de oradan geçerken bana biri çarptıysa ya da bana kaldırımda bir araba çarptıysa ve herhangi bir sorunum yoksa. Yani trafikse, ülkedeki trafik sorunu da toplumsal bir sorunsu o zaman ben o sorunu yaşamışumdır. Büyük ölçüde toplumsal bir sorun. Buna hep beraber sahip çıkmak zorunda. Devlet sahip çıkmak zorunda. Akraba evliliği yüzünden birisi engelli olmuş. Demek ki sen aile planlaması konusunda bu insanları eğitmemişsin devlet olarak. Aile planlaması toplumsal bir sorunsu ben de bu problemin bir sonucuysam demek ki ben toplumsal bir sorunum. Kimse bunu bireysel bir sorunmuş gibi düşünmesin. Âmâ bunun bu boyutu atlanıyor.”(K12)

Benzer bir biçimde K2 katılımcı da engelliliğin toplumsal bir sorun olarak ele alınabileceğini belirtmiştir. Oliver (1990) da sosyal organizasyonların engelli bireylerin ihtiyaçlarını yeterince sağlayamaması sonucu engellilik toplum tarafından yaratıldığını

ifade etmiştir. Karataş (2002: 46-53) ise engellilerin istihdam, yoksulluk, aile, çevre, erişebilirlik, rehabilitasyon gibi konularda sorunlarla karşılaştıklarını ortaya koymuştur.

Araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğu erişebilirlik anlamında sorun yaşadığını ve bu durumun ulaşım ve mimari erişebilirlikten kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Erişebilirlik anlamında yaşadıkları sorunları dile getiren katılımcılar; yolların önüne araçların park edilmesi, yolların engellilere uygun olmamasına, özellikle rampaların yeterli ve düzgün olmaması ve görme engelliler için kılavuzların olmamasından kaynaklandığını açıklamışlardır. Örneğin K17 genel hatları ile engellilerin erişebilirlik alanında yaşadığı sorunları mimari engeller ve ulaşımdan kaynaklandığını dile getirmiştir. Bunun yanı sıra engel türlerine göre yaşanan sorunların değiştiğini de belirtmiştir.

“...Tekerlekli sandalyeler için yapılmayan kaldırımdaki rampalar, düzensiz bırakılan arabalar, geçmeye müsait olan yerlerdeki boşluklara verilmeyen izinler, en tuhaf kısmı nedir biliyor musunuz? Parke taşları var ya arnavut kaldırım diyoruz. Orada tekerlekli sandalyede engelliler gidemiyorlar. Uygun şartların sağlamaması, mimari yapılar mesela hiçbir devlet kurumunda bundan on yıl önceye kadar rampa yoktu. Asansör yoktu. Bunlar engelliler için çok büyük bir sıkıntı. Görme engelliler için konuşan asansörler, konuşan kapılar daha yeni yeni ülkemize gelmeye başladı. Ben biliyorum ki okulda rampa ve asansör olmadığı için bir kızımızı biz okula gönderemedik. Bizim en çok takıldığımız nokta mimari engeller ...” (K17)

Görme engelli katılımcılardan K11 ve K12 ise ulaşım anlamında yollarda engellilere yönelik kılavuzların olmaması, işlek caddelerde sarı çizgilerin eksikliği nedeni ile sorun yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Örneğin Ordu’da yaşayan K11 işlek bir cadde olan Süleyman Felek Caddesi’nde kılavuz çizgilerinin olmamasından ve yol üstünde tezgahların olmasından dolayı yönünü belirleyip yürümekte zorlandığını dile getirmiştir. Bunun yanı sıra toplumsal yaşama katılma anlamında sorunlar yaşadıkları ve bunun için çalıştıklarını vurgulamıştır.

“...Mesela yollarda bize şu an kılavuz yok mesela. Süleyman Felek Caddesi bir meydan ve belediyenin o meydan bölgesi de aynı şekilde ve geniş bir alanda. Hiçbir şeyin olmadığı bir alanda yürümesi çok daha zor. Bir duvar gibi ya da ne bileyim bir şey belirleyemiyorsun kendini. Yön belirleyemiyorsun. Ortalarda bir sürü şey meyve, sebze satan insanların tezgâhları falan filan. Yani bu bir sorun. Onun dışında mesela burada bir spor aktivitesinde engelli bireylerle engelli bireylerin bir arada bir şeyler yapabilmesi çok zor. Ordu’da bisikleti yaygınlaştırmaya çalışıyoruz. Zaten biz tek başına yaygınlaştırmak çok zor. Bir de ikili bisikletler var. Tandem bisikletler. Onları yaygınlaştırmaya çalışıyoruz” (K11)

Kozan vd. (2018: 227) araştırmasında görme engelli bireylerin özellikle park, bahçe gibi alanlarda sarı çizgilerde, rampa ve tümseklerin güvenli olmamasından dolayı sorun yaşadıklarına ulaşılmıştır. DB2 Ordu’da engellilerin yaşadıkları sorunlarının en önemlisini erişebilirlikten kaynaklandığını ifade etmesinin yanında bir dernek başkanı olarak bu sorunlarının giderilmesi için yaptığı çalışmaları açıklamıştır. Ordu ve Ordu’nun ilçelerinde engelli bireylerin erişebilirlik sorununu çözmek adına denetlemeler yaptıklarını, yollara belediyeler aracılığı ile rampaları eklettiklerini, okulların erişimini kolaylaştırmaya çalıştıklarını gibi birçok alanda erişebilirlik faaliyetleri yürüttüklerini söylemesi dikkat çekmiştir.

“...Kabadüz’de okulu biliyor musun? Oranın engelli rampalarını da ben yaptırdım. Vardım müdürünün yanına, müdürüm dedim. Kantinin yanı başından şöyle bir rampa yapmışlar, bir de fayansla döşemişler. Müsaitseniz bir dışarı çıkalım dedim. Çıktık, bakın müdürlerim o rampadan tekerlekli sandalye getireyim dedim. Şayet inme şansınız varsa, bir de fayans taşı var. Ama dedim buradan karşı karşıya rampa veriyorsunuz dedim. Söz yapacağım dediler. Okul açılana kadar yapacaklarına söz verdiler. Okul açıldı rampa yok. Neyse aradan bir iki ay geçti. Berberde otururken inşaat işçisi geldi. Okulda rampa yapıyor. Gittim baktım rampayı yapmışlar...”(DB2)

Yukarıdaki katılımcılarla benzer bir biçimde çoğu araştırmada engellilerin erişebilirlik anlamında sorunlar yaşadığı görülmektedir. Demir (2022: 92-111)’in çalışmasında engelli bireylerin ulaşım anlamında sorun yaşadıklarını ve mecburi olmadıkça ulaşımdan yararlanmadıkları sonucuna ulaşılması araştırma ile paralellik göstermektedir. Burcu (2007: 197)’nin araştırmasında ise engelli bireyler ulaşım anlamında sorunlar yaşadıklarını, bir yerden bir yere giderken zorlandıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan katılımcıların 5’i (K1, K6, K7, K13, K14) ise insanların bakış açısı ve ön yargılarından kaynaklı olarak sorun yaşadıklarını, kendilerini düşük gördüklerini, alay edildiklerini, engelleri ile dalga geçildiklerini ve engelli oldukları için genellemelere maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda K7 şunları ifade etmiştir:

“...tanımadığımız topluma girdiğinizde işte örnek veriyorum düğüne gidiyorsunuz, bir iftar yemeğine gidiyorsunuz. Dışarıda e nasıl oturacaksınız? Önünüzde ne var? Yani bu tarafta hangi yemek var, şu tarafta hangi yemek var? Yani birisinden destek almanız gerekiyor. Hani bazen de diyorsunuz ya işte burada ne var diye soruyorsunuz. Karşıdaki kişide ya kör müsünüz, görmüyor musun diye işe şakaya dökmeye çalışıyor. Ama bunun her tarafta şakası olmaz. Toplum üzerinde özellikle kalabalık toplumda. İki ikiye kaldığınız zaman olabilir. Ama öyle bir toplumun içerisinde küçük düşürücü veya aşağılayıcı bir dil

kesinlikle kullanılmaz. Bunlarla da karşılaşılıyor ama gereken cevabını da veriyoruz.”(K7)

Toplum, engellilere gereken saygıyı duymamakta, itibar etmemekte ve onları ikinci sınıf olarak görmektedir. Bu nedenle engelliler sürekli dışlanma ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Goffman, 2014: 21-80). Burcu (2015: 326)’ya göre de engelli bireyler toplumun normları ve tutumları ile toplum tarafından engelleştirilebilmektedir. Araştırmaya katılan katılımcıların 4’ü (K11, K15, K20, K21) ise istihdam alanında sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Örneğin K21 engelli olduğundan dolayı kendisine iş verilmediğini dile getirmiştir.

“Hani en çok iş konusunda sorunla karşılaştım ben. İşverenler görme engelliye iş kesinlikle vermiyor. Burada başına bir şey gelebilir vs. O risk kendince o engelliye orada çalıştırmayı risk olarak görüyor” (K21)

Birçok araştırmada engellilerin istihdam alanında sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. Örneğin Gönülaçan (2016)’ın çalışmasında engellilerin istihdam alanında yaşadıkları sorunları yer vermiştir. K21 ile benzer bir biçimde işverenlerin tutumundan dolayı istihdam alanında sorunların yaşandığı sonucuna ulaşılması ile paralellik göstermektedir.

4.2. Engellilerin Çalışma Hayatına Katılımı

Dünya’da ve Türkiye’de engelli araştırmalarında engellilerin istihdamı konusu önemli bir yer tutmaktadır. Engellilerin istihdam alanı içerisinde yer alma durumlarının farklılaşması, istihdamın önemi, çalışma hayatında karşılaştıkları problemler ve işverenlerin tutumları engelli istihdamı araştırmaları içinde yerini almıştır.

4.2.1. Engellilere Göre Çalışma Hayatının Anlamı

Çalışmanın literatür kısmında da görüldüğü üzere, engellilerin istihdama dahil olmaları gerektiği konusunda birçok çalışma vardır. Bu çalışmada araştırmaya katılan katılımcılar tarafından engellilerin istihdam edilmesi hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Engellilerin istihdamının önemi incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların 18’i engellilerin çalışması gerektiğini, 3 katılımcı engel türüne göre çalışma durumunun değişim gösterebileceğini, 1 kişi ise engellilerin çalışmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Engelli bireylerin çalışması gerektiğini belirten katılımcılar bu durumu çeşitli durumlarla ortaya koymuşlardır. Çalışan engelliler ve çalışmayan engelliler fark

etmeksizin bu konuda ortak fikirler belirtildiği görülmüştür. Çalışma hayatında yer almanın sosyalleşmeye yardımcı olduğunu, kendi kendine yetebilmede önemli bir rol oynadığını, kendi parasını kazanma imkânı sunduğunu, engelli bireyin hayatını düzene sokmakla kalmayıp özgüven aşıladığını ve psikolojik olarak iyi geldiğini, üretime katkı sağlayarak topluma faydalı bireyler olma konusunda çalışmanın anlam kazanabileceğini ortaya koymuşlardır. Örneğin K17 engellilerin çalışmasının önemini kapsamlı bir biçimde ifade etmiştir.

“Engelli çalışmalı, üretmeli. Öncelikle kendiniz için üretmeli, kendisi için çalışmamız lazım. Ondan sonra zaten bu topluma yararlı birey olduğuna kanaat getirdiği zaman zaten topluma faydası olmaya başlayacak. Sosyal statüsü ister istemez yükselecek. Ve benimsenmiş olacak. Öz kimliğini ve özgüvenini kazanmış olacak. Engelliler kesinlikle çalışmalı. Her alanda yer almalı. Bir engelli çalıştığı alanına göre söylüyorum. Mesela atıyorum çok güzel resim yapıyor olabilir. Piyano çalıyor olabilir. Flüt çalıyor olabilir. Kitap yazıyor olabilir. Hem sosyal çevredeki kendi güvenilirliğini özgüvenini arttıracak hem de insanlara işte yapabiliyorlarmış gerçekten imkân verildiğinde. Bu insanlar normal insanlar gibi her şeyi yapabiliyormuş kanaatini oluşturacaktır. Şimdi farklı bir açıdan yorumlayalım. Engelli belki bir firmada çalışıyor. % 90 masa başı bir işte çalışıyor. Beyin gücüyle ilgili olay kendini ne kadar geliştirebilirsen o firma için faydası olur. Ne kadar faydalı olursa o firma onu o kadar tutar. O da tutulduğu kadar daha çok özveri ile çalışır. Çalıştıkça da üretir.”(K17)

K17'nin de belirttiği gibi engelli bireyler istihdam alanında yer edindiğinde kendine olan özgüvenini kazanarak, sosyal statüsü yükselebilir. Şiriner-Önver (2017: 33)'e göre de engellilerin istihdam edilmesi maddi kazanç sağlamanın yanı sıra sosyal bir çevre kazandırmakta ve prestij, kimlik edinimi sağlamaktadır. Araştırmaya katılan K11 de, K17 gibi engellilerin çalıştığı takdirde verilen işleri yapabileceğini bu durumunda engelli bireylerin üretime, işgücüne katılımını sağlayacağını ifade etmiştir.

“...Engel aslında engellenmişlikten kaynaklı. Yani öyle olunca hani mesela özel sektörde çok iyi işler yapan insanlar var bugün. Amazon'da çalışan bir arkadaşım var. Facebook'ta çalışıyor. Amerika'da bir arkadaşım var. İşte sonradan kör olup doktorluğuna devam eden var. Şu anda sanırım doğuştan kör olup doktor olanları duymadım Türkiye sınırları içinde. Ama çok üretkeniz. Gerçekten üretkeniz. Hani bedensel engelli doktorlar var. Ya engellilerin mutlaka çalışması lazım...”(K11)

Benzer bir şekilde K1, K8, K9, K13, DB1, K14 de üretime katkı sağlandığını ve bireyin kendine olan güvenini ortaya çıkardığını belirtmişlerdir. Örneğin K14 engelli bireylere istihdam alanında fırsatlar verildiğinde kendi bağımsızlığını kazanmasının kendine güven verdiğini, kendini toplumun bir parçası hissedebileceğini dile getirmiştir.

“...Bıraksalar fırsat verseler ben kendim de diyorum çok güzel şeylere, başarılarla imza atabilirler. Sadece önemli olan destek ve amacın olması. Aile ve çevre olarak destekleri olması lazım. Bu destekle birlikte çalışması gerekiyor. Bireylerin topluma kazandırılması gerekiyor. En büyük katkı kendilerinde gerçekleşiyor. Öz güvenleri gelişiyor. Topluma karışıyorlar. Çevresi genişliyor; arkadaş ortamı genişliyor. Bakış açıları daha farklı oluyor. Hani bir yerden çıkıyorsun. Bir kafeste bütün kış, yaz kafeste olan bir kuşu düşünün. Onu saldıığımızda ne kadar mutlu oluyor. Bunun gibi düşünün. Kendileri çalıştığında maddi olarak değil bunu maddi olarak düşünmeyelim. Sağlam bir insan yani engelli gibi bir güven oluşuyor. Daha güçlü, kuvvetli bir toplum oluşturmayı sağlıyor. Gelişmiş bireyler oluşturuyor. Verimli bir ülke oluşuyor.” (K14)

Engellilerin istihdam edinmesinin en önemli katkılarından biri de sosyalleşme imkanının yaratılması olarak görülmektedir. İş yaşamında yer almanın en önemli katkısının sosyalleşme olduğu ve bu sayede toplum içine karıştıklarında toplumun bilinçlenmesini sağladığını konusunu K8 de dile getirmiştir.

“Şöyle engelli tabiki de çalışmalı. Bir okuduğu okul olsun, bölüm olarak hangi okulda okuyorsa lise, üniversite. Tabii ki iş hayatına atılmalı, sosyal anlamda da olsun, arkadaş çevresi olsun kendini diğer vatandaşlara faydalı olabilecek şekilde çalışmasını gayet normal ve faydalı olabilir de. Sosyal anlamda kendini daha güvende hisseder, kendini aktif hisseder ve özgüvenli olarak kendini pozitif anlamda faydalı olduğunu hisseder toplumda. Herhangi bir kurumda ya da herhangi bir iş yerinde engelli çalışması toplumunda bunları gördükçe bilinçlenmesine onlar da faydalı olabiliyormuş, bir işe dokunabiliyormuş diye daha duyarlı vatandaşlarına artmasına sebep olabilir.” (K8)

Araştırmaya katılan katılımcıların istihdam yer edinmenin sosyalleşmeye katkı sunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Genç ve Çat (2013: 389)’a göre, engellilerin istihdam edilmesi sosyal anlamda yalnızlıktan kurtulmasını sağlayarak sosyal çevre edinmesine katkı sunmaktadır. Bu bağlamda bağımsızlık kazanma sağlanırken toplumsal dışlanma riskinin de ortadan kalktığını ifade etmesi araştırmayı destekler niteliktedir. Meşhur (2004: 22)’a göre ise istihdamda yer alma topluma katılımı sağlayarak saygınlık kazandırmakta ve ikincil bir vatandaş olarak görülmelerinin önüne geçmektedir.

Engelli bireylerin istihdamında psikolojik etkenlerinde önemli olduğu ve özellikle başarı hissi ve kendini oyalayabilme anlamında gerekli olduğu üzerinde K5, K7, K10, K13, K20, DB1 katılımcıları durmuştur. Örneğin K20, çalışmanın kendisini oyaladığını dile getirmiştir.

“...Bir şeye tutunman gerekiyor. Bir şeylerle uğraşman gerekiyor. Eğer bir şey evde olursan zaten sürekli kafana takıyorsun ve sürekli bunlar sana hastalık

yapıyor. Bir uğraş bence olması gerekiyor. Çünkü ben de gözlerimi kaybetmeden önce çalışıyordum. Ama şimdi ise hayır çalışmıyorum...’’(K20)

Ergün (2005: 377)’e göre de engellilerin istihdam edilmesi psikolojik ve sosyal bir tedavi etkisi sağlamaktadır. Engellilerin istihdam edilmesi bireye güven aşılması ve sosyalleşmesinin yanı sıra maddi anlamda gelir getirmesi anlamında önem teşkil edebilir. Araştırmaya katılan K1, K2, K7, K9 katılımcıları da maddi anlamda para kazanmaya olan katkılarını dile getirmişlerdir. Örneğin K9 kendi bağımsızlığını ekonomik anlamda kazanmak ve ailesine bakabilmek için çalışması gerektiğini belirtmiştir.

‘‘Benim açımdan çalışmalı. Çünkü neden az önce dediğim gibi hepimiz bir bireyiz. Herkes bir engelli adayı. O da bir insan o da çalışabilir, o da evlenebilir. Evleniyor, çeliği çocuğu oluyor. Bakmakla yükümlü olduğu kişiler oluyor. Çalışmak zorunda. Herkes gibi bir ailesi var. Benimde çocuğum var. Küçük bakmam gerekiyor. Tabii gerekli. Kendi parasını, ailesine bakabilmeli. Bu bağımsız olması da demek aynı zamanda. Engelliyiz diye bir farklılık yaratmaması gerekiyor. Bence biz de insanız hayatımız, sosyal bir çevremiz var...’’(K9)

Benzer bir biçimde K2 ise engelli istihdamının önemini devletin politikaları tarafından şekil alınarak toplumda kendi bağımsızlığını ekonomik anlamda kazanabilmeleri için ya istihdam edinmeleri gerektiğini ya da sosyal devlet tarafından desteklenmeleri gerektiğini dile getirmiştir.

‘‘...Çünkü hangi engel grubu olursa olsun her engellinin çalışabileceği bir alan vardır. Önemli olan o engelli çalışabileceği alanda eğitmektir. Ben liseden sonra beş buçuk ay Ankara’ya gittim. Bilgisayar operatörlüğü, santral operatörlüğü belgesi aldım. Ben şöyle bir fikir savunuyorum. Ya istihdam et ya da ailesini ve çevresini muhtaç etmeyecek kadar para ver. Çünkü engelli istihdam etmiyorsan bu engellinin çalışma isteği olmaması ile alakası değil. Sen istihdam etmediğin için oluyor bütün bunlar. O yüzden ya istihdam et ya parasını ver. Ben bunun mantığını savunurum. Çünkü hiçbir engelli ailesine bağlı kalmadan kesinlikle kendi yaşamını sürdürebilmelidir diye düşünüyorum.’’ (K2)

Dezavantajlı bir konumda yer alan engelli bireyler yüksek yoksulluk riski ile karşı karşıya kalabilmektedirler (Burcu-Sağlam, 2020: 96). Bu bağlamda engellilerin gerekli maddi kazançları elde etmesi için istihdama dahil olmaları gerektiğine yönelik yapılan çalışmalarla paralellik göstermektedir. Engellinin istihdam edilme durumunun bireyin engel durumuna, psikolojik etkisine göre değişebileceğini ve ona göre çalışmanın anlamının değişebileceğini de K3, K13, K16 katılımcıları ifade etmiştir. Örneğin K3,

duruma göre ve kendi isteğine bağılı olarak istihdam edilmesinin öneminin gerekliliğinin değışebileceğı üzerinde durmuştur.

“Çevremde çalışanlar da var görüyorum. Çalışmayanlar da var. Bana göre işine ve engeline göre çalışması değışir. Ağır şeyde şey yapıp da hani şey yapamayanlar var. Mesela onların çalışmaması lazım. Âmâ gücü varsa çalışacağı diyorsa çalışmalıdır. Bir sıkıntı yok o konuda. Kendisinin parasını kazanmasının sağladığı bir rahatlık var. Aldığı maaş ile kendini ve ailesini geçindirir. Ama bazı engellilerde çalışmayıp aylık engelli maaşı olarak geçimini sağlıyor.”(K3)

Engellilerin çalışmaması gerektiğini ifade eden bir katılımcı bunun nedenini engelli maaşının kesilmesinin yanında psikolojik olarak çalışmanın kendisine iyi gelmediğini dile getirmesi bakımından diğere katılımcılardan ayrılmaktadır.

“...ben zorunda olduğum için çalışmamalıyım. Ben evden çalışmak istemiyorum. Bu beni aşan bir konu. Psikolojimi bozuyor. Rahatsız oluyorum. Ben iş yerine, sosyal hayata adapte olamıyorum. Ama benim paraya da ihtiyacım var. Hayatımı idame ettirebilmek için. Yani çalışanla çalışmayan arasında bir şey uçurum olmaması lazım.”(K12)

4.2.2. Engellilik Halinin Çalışma Hayatındaki Etkisi

Engellilerin çalışma hayatına katılımı incelendiğinde engel durumlarının çalışma yaşamında etkin bir unsur olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan katılımcıların engel türleri farklılık göstermesine rağmen engel durumlarının çalışma yaşamını etkilediğini ifade etmişlerdir. Sadece DB2 engel durumlarının çalışma hayatını çok az etkilediğini çünkü olumlu yanlarının daha fazla olduğunu ifade ettiği görülmüştür.

“Engellinin hayatını kötü etkileyen binde bir. Ama olumlu yönde etkileyen yüzdeye vurursak yüzde doksan dokuz. Kendi parasını kazanıyor, hayatı hür oluyor, kimseye muhtaç olmuyor. Kimseye el açmıyor, verdiği kararları da sağlıklı veriyor. Sana muhtaç olmuyor. Telefon alacaksa kendi parası ile alacak. Kimseye hesap vermeyecek. Kaybedecekse kendi parasını kaybedecek bir de babasının parasını kaybetmeyecek. Bir de babaya hesap mı verecek.” (DB2)

Araştırmaya katılan DB2 hariç tüm katılımcılar engel durumlarının çalışmayı etkilediğini ortaya koymuşlardır. Engel durumlarının çalışma hayatına etkilerine bakıldığında katılımcılar engel türlerine, engel türlerine uygun işin sağlanmaması ve her kuruma göre durumların farklılaşabileceğı üzerinde durmuşlardır.

Engel türleri ve engel oranları istihdamda yer edinmede, sürdürmede etki edici bir faktör olarak yer almaktadır. Araştırmaya katılan görme engelli katılımcılar görsel işlerin verilmesi, teknik donanımın yetersiz kalması durumunda çalışma hayatını

etkilediğini ifade ederken bedensel engelli katılımcılar için engel durumuna uygun ortamın olmaması engel durumlarının çalışma hayatını etkilediğini belirtmişlerdir. Örneğin K17, her engellinin yapabileceği bir işin mutlaka olduğunu önemli olan onun engel türüne uygun şartlarda istihdam edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur.

“Şöyle söyleyelim her engellinin yapabileceği bir iş mutlaka vardır. Yani bu ortopedik olabilir, polyestekiler olabilir. Sandalyeye bağımlı olabilir. Felçli olabilir, görme, konuşma, duyma yetisini kaybetmiş olabilir. Onların da yapabileceği işler vardır mesela. Bizim orada Devlet Hastanesi'nde santral memuru arkadaşımız görme engelli. O santraldeki bütün numaralar hafızasında. Şimdi normal bir insanı oraya koyduğumuzda o numaraların çoğunu aklında tutamaz. Bu çok güzel bir örnektir. Yani engel durumuna göre çalışma hayatında olumsuz şeyler olabilir. Olumlu şeyler de olabilir. Şimdi tekerlekli sandalye bağımlısına sokak süpürtemezsiniz. Yürüyeabilen bir engelliye atıyorum işte evrak işi yaptırabilirsiniz. Ama bir ağır bir şeye kaldıramazsınız. Engelli bireyin fonksiyonuna göre bir iş vermelisiniz. Ama şurada otursun bir iş yapmasın gibi bir düşünce de çok yanlış. Yatsın telefona baksın, kapıyı açsın, diğer odaya ofislere evrak götürsün. Ama yapsın yaptıkça kendi özgüvenini yerine gelecek. Başarılı olacak değil mi?”(K17)

K17 gibi araştırmaya katılan katılımcıların birçoğu engel durumunun istihdamda etkisini engel türlerine uygun bir şekilde istihdam edilememesinden kaynaklandığını belirttikleri görülmüştür. Benzer bir şekilde çalışmayan ve görme engelli K1, engel türüne uygun olmadığı için görsel içeriklere dayanan bir iş yaşamının kendisine uygun olamayacağı bu durumda da engeline uygun bir yerde istihdam edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

“...görmenin etkilediği alanlar farklı, ortopediğin etkilediği alanlar farklı, işitmenin etkilediği alanlar farklı. Ya bunlardan sadece görme için yorum yapabilirim. Çok fazla etkilemekle beraber devletin farklı konumlarında çalışma imkânı bulabiliyoruz görme engelliler olarak. Tabiki görsel içerikli işleri elimizden gelmediği için o konular bizi etkileyebilir ancak bunun dışında işlerde yer alabiliriz.” (K1)

Genç ve Çat (2013:374)'a göre de bireylerin engel durumlarına uygun bir şekilde istihdam edilmesi işsizlik oranlarını azaltmasının yanı sıra işgücü piyasasına da katkı sağlamaktadır. K19 ise çalıştığı işyerinde kendisi ve diğer engelli çalışanların engeline uygun bir yerde ve konumda istihdam edildiğini ifade etmesi bakımından diğerlerinden farklılaşmaktadır.

“...şimdi benim çalıştığım firmada başka bir alanda değnekli insanlar da vardı. Onların yaptığı tek bir iş vardı sabit bir iş. Mesela diğer insanlar gibi her yere gitmezler de gelmezler de. Oturdıkları yerden yaparlardı. Onların yapacakları

şekilde bir iş verilirdi. Bana da yapabileceğim şekilde bir görev verildi. Engel türünü göre bir iş alanı veriyorlar bize. Bana da o şekilde verildi.’’(K19)

Engel durumunda istihdamı etkileyen bir diğer alan ise iş ortamının engelliye uygun bir şekilde olmamasından kaynaklanmaktadır. Görme engelli K11 ve K12 iş ortamında teknik donanımın görme engelliye uygun erişebilir olmamasından kaynaklı olarak istihdamı etkilediği, görme engellilere uygun teknolojilerin iş yaşamında yetersiz kaldığı vurgulanmıştır.

‘‘...cihazlar, bilgisayarlar, genelde bilgisayar kullanıyoruz. Bilgisayarlar erişilebilir değil. Eski bilgisayarlar, kurduğumuz programlar çalışmıyor. Çalışsa bile kasiyor. Yeni bir bilgisayar istiyorsunuz. Yani normal personel o bilgisayarda senin yapacağın işi zaten yapıyor. Ama sen benim kurduğum bir program bilgisayarda düzgün çalışmadığı için ben aynı verimi bilgisayardan alamıyorum. Dolayısıyla da idarenin benden beklediği şeyi yapamıyorum...’’(K12)

K12 gibi K6, K7, K8, K9, K15 katılımcılarda iş ortamının engel durumuna uygun bir şekilde olmadığı için istihdamı etkilediğini ve engel durumuna uygun bir iş ortamının yaratılması gerektiğini dile getirmişlerdir. Bu konuda K8 engel durumundan dolayı kendi mesleğini yapmadığını fakat çalıştığı iş ortamında kendisini yormayacak bir pozisyonda istihdam edildiğini belirtmiştir.

‘‘Şöyle ben kendimden örnek vereyim. Bedensel engelli olduğum için, yürüyemediğim için çalıştığım kurumda özellikle masa başı iş yani hareket olarak ne kadar az olursa bizim açımızdan daha iyi oluyor. Âma bu şu değil ki masa başında çalışın, otursun bir kenarda telefona baksın deyip ne kadar faydalı olabiliyorsa kendini zorlayacak. Ben çalıştığım kurumda kendi okuduğum bölümü çalışmıyorum. Çünkü bana uygun değil. Çalıştığım ortamın masası olsun odalar olsun bana uygun değil. Bana uygun bir şekilde alabilecek bölümde çalışıyorum. Ha şu değildir ki yani ben kendi bölümünde çalışmak isterdim ama bir şekilde ne kadar faydalı olabiliyorsan bu ülkeye en iyi şekilde vermeye çalışır.’’(K8)

Orhan (2013: 187), engelli istihdamında iş ortamının engellilere uygun dizayn edilmesi gerektiğini ve basit tedbirler alınması gerektiğini ifade eder. Engel durumu kurumların çalışma şartlarına bağlı olarak farklı biçimlerde etki etmektedir. K2, K16 ve DB1 katılımcıları tarafından engellilerin devlet kurumlarında engeline uygun bir iş şartlarının sağlanabildiğini fakat özel kurumların engellileri ayrımlara tabi tuttuğunu veya istenmeyen kişiler olarak görüldüklerini dile getirmişlerdir. Örneğin DB1 özel sektörün engelli çalıştırmak istemediğini açıklamıştır.

“Tabiki olumsuz yönde etkiliyor. Çünkü kimimiz yürüme engelli kimisi koldan benim gibi kimisinin işitmede sıkıntısı var. Tabi baştan iletişim sıkıntısı yaşıyor. Zaten onun içinde özel sektör engelli çalıştırmak istemiyor. Bu konuda sıkıntı yaşandığı için.”(DB1)

Benzer bir şekilde K2 de özel kurumlarda engellerinden dolayı istihdam edilmelerinin zor olduğuna dikkat çekmektedir.

‘Şimdi engel durumu ile çalışma durumu şöyle etkilemektedir. Görme engellilerin çalışabileceği alanlar sınırlı. Sınırlı olduğu içinde devlet dışında özel sektör görme engelliye tercih etmiyor. O yüzden engellilerin devlet dışında özel sektörde çalışması çok çok zor. Hani Einstein dediği gibi insanların ön yargılarını parçalamak atomu parçalamaktan daha zordur.’ (K2)

Orhan (2013: 130)’ın araştırmasında engellilerin özel sektörde iş bulmasının çok düşük olduğuna ulaşılmıştır. Bu nedenle devletin engelli istihdamını desteklemesi gerektiği algısı oluşmuştur.

4.2.3. Engellilerin Gözünden Toplumun Engelli İstihdamına Bakışı

Engellilerin istihdama katılım sürecinde içinde bulunduğu çevrenin bakış açısı etkin bir rol oynamaktadır. Toplumun engelli istihdamı hakkındaki tutumları istihdama katılımlarını ve çalışma hayatındaki durumlarını belirleyen ölçütler arasında yer almaktadır. Araştırmaya katılan katılımcılar çalışıp çalışmadıkları fark etmeksizin toplumun engelli istihdamına karşı bakış açılarının farklılaştığını ortaya koymuşlardır.

Araştırmaya katılan katılımcılardan 9’u engelli bireyin iş yaşamına katılımında ve iş yaşamı içerisinde toplumun ön yargılı bir bakış açısı sergilediğini ortaya koymuştur. Katılımcılara göre toplumun engelli bireyi iş yaşamında istemediğini, iş yaşamında yapamayacağını, yetersiz bir donanıma sahip olduklarını ve devletin engelliye maaş verdiği için çalışmasına gerek olmadığına dair ön yargıların var olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin çalışma hayatında yer alan K11, devletin engelli maaşı verdiği için çalışmasına gerek olmadığını ve yapamayacağını düşünen bir toplumsal bakış açısının hâkim olduğunu vurgulamıştır.

“Devlet size bakım parası veriyor. Maaşı niye yoruyorsunuz ki? Niye çalışmanıza gerek yok ki, ne yapabilirsin ki? Ya sen körsün. Ne yapabilirsin? Senden daha fazla bilgisayar kullanabiliyorum. Daha düzgün dilekçeler yazarım. İşte senin kullandığın anlatım bozuklukların bir tanesini bile kullanmam mesela ben. Ben bugün kuruma bir dilekçe yazdığımda ikimiz dilekçe yazsak eminim ve bir proje yazsak, bir şey yazsak benimki kabul görür. Görmeyecekse bile seninkiyle aranda çok az bir fark olabilir. Neden? Neden neyi yapamayayım? Bunu neye göre belirliyorsun mesela? Hani körlük senin

için bu kadar çirkin bir şey karanlıkta kalmak ürkütücü olabilir. Alışmadığın için böyle. Bırak başkalarına yaşam alanı tanı ya da özgürlük alanı tanı.’’(K11)

K11 gibi K17 de toplumdaki insanların engelli bireylerin istihdam edilmesini gerekli görmediklerini dile getirmiştir.

“Otursun bir kenarda dursun veya çalışmasına gerek yok ki diye düşünüyorlar. Bu durumda bahsettiğimiz gibi çok yanlış bir düşünce.’’(K17)

Benzer bir biçimde DB1 yaşadığı ve gördüğü olaylara bağlı olarak çevrenin engelliye yönelik var olan ön yargılarının istihdama da yansıtıldığını ve bu yüzden istihdam alanında istenmediklerini değerlendirmektedir.

“Yani bu konuda toplumumuzda engelliye bakış açısını biliyorsunuz sıkıntı. Engelliye çalıştırmak istemiyorlar. Onları daha çok şey gibi bir engel olarak görüyorlar. Yani sıkıntı yani genelde istenmiyor çevre tarafından da. Engelsiz insan engelli insanlarla birlikte olmak veya çalışmak istemiyor.’’(DB1)

Orhan (2013: 138) yaptığı araştırmasında katılımcıların % 17’si engellilere devlet tarafından maaş bağlanması gerektiğini, % 1.7’si engellilerin çalışmaması gerektiğini, % 46’sı ise zorunlu istihdamının sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda toplumun engellilere maaş bağlandığı için çalışmasına gerek olmadığı düşünceleri araştırmamızla paralellik göstermektedir.

Araştırmaya katılan 7 (K1, K3, K6, K9, K13, K14, DB2) katılımcı ise toplumun engelli bireylerin istihdamına yönelik bakış açılarının değişkenlik gösterdiğini ön yargı ve desteklemelerin bireyin içinde bulunduğu sosyal bağlama göre belirlendiğini vurgulamışlardır. Örneğin DB2 Ordu ilinde halkın engellilerin istihdamını bir külfet olarak gördüklerini fakat engelli derneklerinin artması ile engelli istihdamına yönelik toplumun bakış açılarının değişmeye başladığını ifade etmesi dikkat çekmektedir.

“... Halkın yüzde ellisi yüzde elliye böldüm ben onu. Diğer yüzde elli çalışan iş yerinde bir külfet olarak görüyor ama olumlu bakan da var. Bu dernekler olmadan önce %90’ı külfet görüyordu önceden. Ama bakıyorlar ki engelli sağlam insanlardan daha sağlam çalışıyor. Çünkü engellinin hilesi hurdası çok fazla olmuyor. Bir sigara içerlerse sigara içmek için kaçarlar. Başka kaçmazlar. Engelli işini yapar...’’ (DB2)

Çalışma yaşamında yer almayan K1 ise bireyin kendini ispat etmesi ile yapamayacağı düşüncesinin kırılacağını ifade etmiştir.

“...engellinin bir iş yerinde herhangi iş yapamayacağına inanışları yüksek. Fakat bu inanışın engelli ile beraber bir iş yaşamını paylaştıktan sonra

kırıldığını görmekteyiz. Örnek veriyorum bilgisayar kullanımı, telefon kullanımı bunları yapamayacağımızı düşünüyor ama hani buna şahit olduktan sonra hani ondan da iyi yaptığımız gördüğü zaman mutlu oluyor, ön yargısı kırılıyor.” (K1)

K9 ise engellilerin istihdam edilmesinde farklı düşüncelerinin olduğunu belirtmiştir. Engelli istihdamına gerek olmadığı düşüncesi hâkim olmasının yanı sıra kendini geliştirmesi adına toplum tarafından fırsat olarak görüldüğünü ifade etmiştir.

“Ben şundan yanayım her zaman yüzde elli yüzde elli düşünüyor bu konuda. Bu insanlar birisi çalışmasın niye dışarı çıkıyor, devlet maaş veriyor. Bir kısmı da evet çalışın. Ne güzel bak dışarı çıkmış. Hani kendini geliştirmiş.” (K9)

K14 diğer katılımcılardan farklı olarak toplumun engelli istihdamında var olan ön yargısından ziyade sağlam insanların yerini aldıkları düşüncesi nedeni ile toplumun engelli istihdamını desteklemediğini ifade etmesi dikkat çekmiştir.

“Normal insanlar engelli bireylerin çalışmamasını istiyor. Her bir iş yeri engelli çalıştırması mecburiyetinde olduğu için bazıları yer bulamıyorlar ve kendilerini yerleştiremiyorlar. Engelli bireyleri yerleştirdikleri için bazı yerlerde sağlam kişiler ben niye çalışmıyorum diye tepki gösteriyorlar. Engelli nasıl iş buluyor, o alıyor. Ben niye alamıyorum. Yani bu tarz söylemlerle yaklaşımları bulunuyor...”(K14)

Araştırmaya katılan 5 (K5, K7, K8, K10, K19) katılımcı ise toplumun engelli bireyin istihdamını desteklediğini, topluma kazandırmaya etki ettiğini ve kendilerini ispatlama konusunda fırsat yaratıldığını ortaya koymuşlardır. Örneğin çalışan bir engelli olan K19 toplumun çalışma konusunda onu destekleme biçimini dile getirmiştir.

“Sen de insansın hayatına devam ettireceksin. Çalışman lazım. Genelde bu şekilde cevaplar aldığım oluyor mesela. Çevrem motive edici şekilde yaklaşıyor. Bence de çevrenin motive etmesi gerekiyor. Engellinin çalışmada daha fazla yer almasını desteklerse o kişi kendine özgüven sağlar, mutlu olur. Benimde hayatımı devam ettirmem, bağımsız olmam için çalışmam gerekiyor. Öyle yani.”(K19)

K7 ise engelli bireyin kendine uygun, basit ve yeteneklerine uyan bir iş alanında çalışabileceğini, teşvik edilmesi ve desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir.

“...kendilerine şans verilirse kendilerini ispat edebileceklerine inanıyorum. Bunlara şans vermediğimiz müddetçe bu da kendisini gösteremez yani. Engelli bireylerin çalışma hayatları engellilerin kendilerinden çok daha özel bir durumunun olduğunu kabul etmeli. Onları topluma kazandırmak adına kendilerinin de küçük de olsa bazı şeylerden feragat edip onlara yardımcı olmaları gerekiyor. Bunlara öncülük teşvik edici davranışlar, teşvik

edici konuşmalar, bu şekilde onları topluma daha çok adapte edip kazandırabiliriz.’’(K7)

ÖZİDA'nın 'Toplum Özürlülüğü Nasıl Algılıyor?' araştırmasında katılımcıların % 61'i yardım almaktansa çalışmayı tercih ettikleri sonucuna ulaşılırken % 19'u ise toplumun engelli çalışmasına yönelik olumsuz bir tutuma sahip olduğunu ve çalışmaktansa devletin sunduğu imkanlarla yaşamına devam etmesi gerektiği düşündükleri sonucuna da ulaşılmıştır (ÖZİDA, 2009: 91). Bu bağlamda toplumun engelli istihdamına yönelik olumsuz bakış açısını desteklerken bir yandan da toplumun engelli istihdamını destekledikleri görülmektedir. Mamatoğlu ve Tasa'ya göre ise toplumun olumsuz tutumlarının engelli bireyleri sosyal kazanımlardan uzaklaştırmakta ve gerekli istihdam olanaklarını engellemektedir (Mamatoğlu ve Tasa, 2018: 1). Bu ekseninde toplumun engelli bireylerin istihdamına yönelik olumsuz bir bakış açısı sergilediği düşüncesini desteklemektedir.

4.2.4. Engellilerin Gözünden İşverenlerin Engelli İstihdamına Bakışı

Dünya'da ve Türkiye'de yapılan engellilik çalışmalarında engellilerin istihdam edilmesinde işverenlerin davranışlarının, tutumlarının engelli istihdamında etkin rol oynadığı görülmektedir. Yapılan çoğu çalışmada işverenlerin engelli bireylerin çalışmasına karşı olumsuz bir tutumları oldukları değerlendirilmiştir. Örneğin Gönülaçan (2016: 108)'in çalışmasında, Trabzon'da 208 işverene uyguladığı işverenlerin engelli istihdamına yönelik tutumları ölçeğinde, işverenlerin engelli bireylere yönelik olumsuz bir tutuma sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğu işverenlerin engelli istihdamına karşı olumsuz bir bakış açısına ve tutuma sahip olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Araştırmaya katılan katılımcılar işverenlerin, işyerinde engellileri istemediğini, alay edilme, dışlanma gibi küçük düşürücü ön yargıların var olduğunu, engellilerin donanımsız ve yetersiz olduğunu düşünmeleri ve devletin belirlediği kota politikası nedeni ile işe almak zorunda kaldıklarına dair olumsuz tutumların mevcut olduğunu ortaya koydukları görülmektedir.

Devlet engelli istihdamı arttırmak amaçlı birtakım politikalar geliştirmiştir. Bu politikalarından biri de kota sistemidir. Araştırmaya katılan katılımcıların 6'sı (K1, K10, K13, DB1, K15, K16, K17) işverenlerin kota politikası nedeni ile engelli istihdam ettiklerini veyahut engelli istihdam etmektense kota politikası gereği cezai işlemi

ödemeyi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Örneğin DB1 bu konuda işverenlerin engelli çalıştırmak istemediğini ama belli bir kota zorunluluğu olduğu için ona göre hareket ettiklerini, bazı durumlarda ise cezai işlemi ödemeyi tercih ettiklerini ve bu bağlamda gerekli denetlemelerin de devlet tarafından gerçekleştirildiğini vurgulamıştır.

‘‘İşverenler hiç istemiyor ama mecburlar. Şimdi yüz kişide üç kişi çalıştırma mecburiyeti var. Çoğunluk gösteriyor hatta çalıştırmıyor. Onun bir yasası var onun kotasını ödüyor. Sağ olsun İşkur müdürümüz bu konuda duyarlı ve tek tek onları deşifre diyor ve cezalar kesiyor. Yapması da lazım. Yine dediğim gibi yine üç kişi çalıştırıyorlar ama yine eğitilmiş olması gerekiyor.’’(DB1)

DB1 ile benzer bir biçimde K17 de işverenlerin kota zorunluluğu olduğu için engelli istihdam etmek zorunda olduğunu fakat işverenlerin engelli bireylerin fiziksel olarak kötü gözüktüğünü düşünmesi ile engelli istihdam etmediğini dile getirmesi dikkat çekmektedir. Hatta işverenlerin cezai işlemi ödememek için engellinin çalışıyor olarak gösterdiğini söylemesi diğer katılımcılardan ayrılmaktadır.

‘‘Türkiye’deki İş Kanunu’na göre her firma işte yüzdeliğe göre 3 tane engelli almak zorunda. Diğer gazi, yetim kişileri ve terör mağdurlarını saymıyoruz. Engelliden bahsediyoruz. Türkiye’nin en büyük bankalarından bir tanesi engelli çalıştırmıyor ve devlete bu cezayı ödüyor. İsim vermiyorum. Devlete cezasını ödüyor ve engelli çalıştırmıyor. Çalıştırmamasının nedeni ne biliyor musun? Engellilerin fiziksel olarak kötü gözükmeleri. Siz beni görüyorsunuz değil mi? Ben masanın başında oturdum. Belden aşağıyı kimse görmüyor ne düşünürsünüz? Hiçbir şey fark edemezsiniz. Mantık burada başlıyor...’’(K17)

Öztürk yaptığı araştırmasında işverenlerin yasal zorunluluğa uymak için engelli istihdam ettiğini ve ücret ödeyip çalıştırmadıklarını ifade etmiştir (Öztürk, 2011: 34). Şen (2017: 259) ise işverenlerin yasal zorunluluk harici engelli istihdam etmek istemediklerini belirtmiştir. Yıldırım ve Topgül (2019: 98)’e göre ise işverenler sadece kotaları doldurmak için engelli istihdam etmektedir.

Araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğu işverenlerin engelli istihdamı konusunda ön yargılı bir bakış açısına sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Engelli bireylerin iş yaşamı için gerekli donanımına sahip olmaması ve yetersiz kalması, iş yaşamında yapamaz edemez gibi düşüncülerin ağırlık kazanması, işverenin engelliler hakkında bir bilince sahip olmaması ve son olarak külfet olarak görmesinin yanında engelliye bir şey olacağı korkusu ile ön yargılı bir şekilde yaklaştıkları katılımcılar tarafından değerlendirilmektedir. Örneğin K20 işverenlerin engelli istihdamında engelliye bir şey

olur korkusu ile istihdama yanaşmadıklarını ve beceremeyeceklerini düşünmeleri nedeni ile iş yaşamında yer alamadığını dile getirmiştir.

“Genellikle çalışmamızı istemezler. Neden çalıştırmak istemezler? Görmeyen birini neden çalıştırsınlar. Ay bir şey olacak. Bir şey olacak korkuları vardır. Yapabilecek mi korkuları vardır. Başaramayacak, başaramayacağız korkuları vardır. Ama bunların hepsinin üstesinden de teker teker geldiğimizde onları ispatladıktan sonra onlar inandıktan sonra başardığımızı da göreceklerdir. Yani daha çok olumsuz kaynaklı bir tutum olumsuz görse de biz onları olumluya çevirmeye çalışıyoruz.” (K20)

Benzer bir şekilde K5, K18, K21 de işverenlerin yapamazsın düşüncesi ile hareket ettiklerini vurgulamışlardır. K5 işverenlerin engelli bireylere yönelik olumsuz bir tutum sergilediklerini çevresinde çalışan engelli bireylerin yaşadığını belirtmiştir.

“Ya ben fazla yapamadım. Çalışamadım ama bence de patronların da daha bir anlayışlı olmaları gerekir. Genelde olumsuz bir tutum sergiliyorlar. Çevremde de var yani olumsuzluklar oluyor, bedensel engelin var. Sen bunu yapamazsın falan diyorlar...” (K5)

İşverenlerin engellilerin yapamayacağını düşünmesine dayalı ön yargısı engellilere yönelik bilgisizliklerinden kaynaklanmaktadır. Karataş (2002: 53) ise çoğu işverenin yasal zorunluluk nedeni ile istihdam ettiği engellilerin ne iş yapabileceği konusunda bilgi sahibi olmadığı ifade etmesi araştırmayı destekler niteliktedir. Bu bağlamda bilgisizliklerinden dolayı işverenlerin engelli bireylerin yapamayacağını düşündükleri görülmüştür. Anıl (2019: 64)'ın Konya'da yapmış olduğu araştırmasında katılımcıların % 45'inin işverenlerin kendilerine yönelik olumsuz bir tutuma sahip olduğunu işverenlerin % 42'sinin ise kendilerine yönelik olumlu bir tutuma sahip olduğu değerlendirilmesi bakımından araştırmamızı destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan katılımcılar işverenlerin engel türüne ve engel oranına göre farklı tutumlar sergilediklerini de açıkladıkları görülmüştür. İşverenlerin engelli istihdamı konusunda daha çok düşük engel oranına sahip bireyleri tercih ettikleri katılımcılar tarafından ifade edilmesi engelli bireyler arasında bir ayrımcılığın var olduğunu göstermektedir.

“...Mesela şöyle söyleyeyim % 40 üzerinde engelli sayılıyor. İster kolu olmasın ister parmağı olmasın. Tek kulağı duysun onları tavsiye ediyorlar hani. İşte fitik, böbrek yetmezliği hepsi şimdi. Örnek vereyim tekerlekli sandalye bağımlısı almıyor. Engel durumu hafif olanları alıyor. Yani ayrımcılık bulunuyor...” (K9)

Benzer bir biçimde K18 de işverenlerinin işene yarayan engelli bireyleri işe seçtiklerini ve bunun da engel oranı düşük kişiler olduğunu ifade etmiştir.

“İşverenler de tabi kendi çıkarlarını düşünerek hani çok fazla olmayan bir işçi almaya çalışıyor. Sonuçta işverenlerde işine yarayacak kişiyi seçer. Firmasının işleri yapacak kişiye ihtiyacı var. Kendi çıkarına kim daha iyi verimli ise onu seçer. Genelde de kendi çıkarları engel oranı düşük kişileri seçmek oluyor.”(K18)

Birçok araştırmada da engel oranı düşük bireylerin işverenler tarafından kabul edildiği görülmüştür. Örneğin Hasırcıoğlu (2006: 89-90)’nun, Sakarya’da yaptığı araştırmasında işverenlerin genelde engel oranı düşük olan bireyleri seçtikleri sonucuna ulaşması ile araştırmamızla paralellik göstermektedir. Benzer bir şekilde Alvar (2014: 53-54)’ın ‘Isparta Engelli Araştırmaları ve Sorunları’ yüksek lisans tezinde de en fazla görme ve işitme engel türüne sahip bireylerin istihdam edildiği sonucuna ulaşılması işverenlerin engel türlerine göre bir ayırım yaptığını gösterebilir.

İşverenlerin engellilere yönelik olumsuz tutum ve bakış açısının olduğu araştırmaya katılan katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulanmasının yanında destekleyici tutumlar sergileyen işverenlerin de olduğunu K7, DB2 ve K8 tarafından ifade edilmiştir.

“Şöyle bilinçli bir toplumda olduğunda eğer senin engelini, durumunu bilebiliyorsa karşılıklı tabi bilgi alışverişi ile tanışma ile onlarla daha iyi yaklaşabiliyorlar. Ben idarecilerimle ilk başladığım günden itibaren kendimi tanıttığım için o konuda yaşamadım.” (K8)

4.2.5. Engellilerin İstihdamdaki Yeri ve İş Bulma Süreci

Araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğu engelli bireylerin istihdamda yer alma durumlarının düşük düzeyde kaldığını ifade etmiştir. Araştırmaya katılan 2 katılımcı orta düzeyde olduğunu, 1 katılımcı ise yükseldiğini ifade etmesi bakımından diğer katılımcılar ayrılmaktadır. K15 engelli istihdamının orta seviyede kalmasının nedenini engelli bireylerin psikolojik olarak kendilerini çalışmaya uygun hissetmemesinden kaynaklı olduğunu belirtmiştir.

“Ya engelli oranı orta gibi görüyorum. Yani çalışanlar da var. Çalışmamayı isteyenler de. Psikiyatrik sorunlar yaşayanlar, çalışmayı düşünmeyen arkadaşlarım var çevremde. Çalışma şeyi de sağlayamıyorlar zaten. Çünkü o hap kullandığı için yani kafada sorun yaşıyor. İşte uyum sorunu yaşıyor, biri karşıdaki bir şey dediği zaman. Hapı almazsa sanki düşman kelimeleri kullanıyormuş gibi geliyor.”(K15)

Engelli çalışma oranlarının düşük düzeyde kaldığını ifade eden katılımcılar bunu temel olarak kotaların yetersizliğine, engelli bireyin kendisine, firmaların/kurumların ön yargısına ve son olarak kurumlar arasındaki farklılıklardan kaynaklandığını ortaya koymuşlardır. Katılımcılar kotadan kaynaklı olarak istihdamın düşük kaldığını farklı biçimlerde belirtmişlerdir. Devletin uyguladığı kota sisteminin oran bazında düşük kalmasından kaynaklı olarak engelli istihdamının düşük olduğu ve kotanın üstünde engelli çalıştırmadıklarını K19 ifade etmiştir.

“...Az derecede olduğunu biliyorum. Çünkü bizim fabrikada 150 kişi olması lazım. Engelli sayısı üç kişi aynı. Kota sayısı kadar engelli çalıştırıyorlar. Genelde daha fazlasını çalıştırmak istenmez. Veya özelde iş bulamaz...” (K19)

K1 ise benzer bir şekilde engelli istihdamının düşük düzeyde kalmasını kotanın sınırlandırılmasına bağlamıştır. Fakat görme engellilerin diğer engel oranlarına göre daha fazla istihdamda yer edindiğini söylemesi bakımından ayrılmaktadır.

“Ya şimdi bu kamudaki kota ile alakalı bir şey. Çalışma oranları % 4 olduğu için düşük. Âmâ biz kendi bünyemizde bildiğimiz kadarıyla engelli olarak yüksek. Çalıştırıldığı zaman çalışmayacak bir şey yok...” (K1)

Hasırcıoğlu (2006: 72), Sakarya’da yaptığı araştırmasında belli avantaj sağlanmasa bile kotanın üstünde engelli çalıştırmak istemediklerini ifade edenlerin oranı %76’dır. Özürlü ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü’nün yapmış olduğu araştırmada işverenlerin kota altında elemanı olduğunu söylemesi gerekçesi ile engelli çalıştırmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Özürlü ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü, 2011: 107). Bu bağlamda araştırmamızla paralellik göstermektedir. Yıldırım ve Topgül (2018: 855)’ün Tokat’ta yaptığı araştırma sonuçlarına göre çalışan engellilerin büyük çoğunluğunu bedensel engelliler oluşturmaktadır. Bu bağlamda K1 ifadesi ile araştırma sonuçlarının uyummadığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan engelli bireyler, engellilerin yeterli donanım ve bilgiye sahip olmadıkları için iş yaşamında verimsiz olacağı düşüncesinin de etkisi ile istihdam edilme oranlarının düşük düzeyde kaldığını ifade etmişlerdir. Örneğin K14 öncelikli olarak kendilerini geliştirmeleri gerektiğini daha sonrasında istihdam da yer edinebilecekleri belirtmektedir.

“Şu an ki nasıl bir yerdeyiz ki zaten. Yerleştirme için engelli bireylerin donanımlı olması lazım önce. Kişinin ne istediğini bilip ona göre hareket etmesi lazım.

Kişinin hangi işi istediğini, nerede iş bulacağını, işverenin de nasıl bir iş engelliye göre bir iş, bunların analiz edilmesi gerekiyor...” (K14)

Benzer bir biçimde K8 ve K12 de engellinin donanımsız ve yetersiz kalmasından dolayı iş yaşamında yer edinemediğini dile getirmişlerdir. Örneğin K8:

“...Ne yazık ki kültür seviyesi düşük bence. O yüzden hep kendilerini vatandaşların kendilerini nasıl görüyorsa işte evde kalsın, sosyal hayatta ne işi var. Evde yaşasın otursun. Hiçbir şey yapmasın kafasında gördükleri için onların engelli bireylerin çoğu da bu kafada hareket ediyor. Çalışma hayatına pek fazla girmiyorlar...” (K8)

Bu bağlamda engelliler çalışma yaşamında verimsiz kişiler olarak görüldüklerinden istihdam edilme oranların düşük olduğu görülmektedir. Öztürk (2011: 33), engellilerin bir istihdam alanında yük olarak görüldüğünü, engellilerden yeterli verim alamadıklarını söylemektedir. Bilgin (2000:7)’e göre de engelliler yeterli donanımına sahip olmadıklarından işe uygun kabul edilmemektedir. Ayrıca engellilere acınarak bakılma durumu engellilerin yetenek ve becerilerini ikinci plana atmaktadır. Bununla birlikte K9, K13, K20 katılımcıları, özel ve devlet kurumlarında değişkenlik gösterme durumu nedeni ile istihdama katılımın düşük olduğunu ifade etmiştir. Örneğin K13 her kurumun engelli bireyi çalıştırmadığını ve verimi düşürecekleri korkusu ile istemediklerini vurgulamıştır.

“Her bir kurum engelli bir birey çalıştırmıyor. Çoğu engelli bireyi çalıştıranlar resmî kurumlar oluyor. Çoğu özel kurum hatta çoğunluğu çalıştırmak istemiyor. Güvenemiyorlar. Kastım şu yani şöyle hani sonuç olarak bir tekerlekli sandalyede insana garsonluk yaptırmazlar. Ama çok saçma gelebilir ama bulaşık yıkatabilirler. En ufak örneği bu olabiliyor. Yani o şirketin verimini düşürecekleri düşündükleri için bu şekilde.” (K13)

K20 ise devlet kurumlarına alım yolu ile girilebildiklerini fakat özel sektörde işverenin çalıştırmak istememesi nedeni ile yer alamadıklarını ifade etmiştir.

“Bize göre düşük. Millet çalıştırmak istemiyor. Sağlam insanlar varken niye ya da engelli insanları çalıştıralım ki diyorlar? Milli Eğitim Bakanlığı'nda evet çalışabilirler. Ama diğerleri çalıştırmıyor. Gerek duymuyorlar. Kamuda atama olduğu için oluyor. Devlet olduğu için o şekilde. Yoksa diğer türlü kimse çalıştırmak istemez. Özel ve kamuda farklılıklar da mevcut...” (K20)

Her birey en temel hakkı olarak çalışma hakkına sahiptirler ve yasalarla koruma altına alınmıştır. Fakat görüldüğü gibi engellilerin istihdamda yer edinme oranlarının düşük düzeylerde kaldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra iş bulma ve işe yerleşme süreçlerinde de birtakım faktörlerin etkili olduğu ve problemlerle karşılaştıkları ortaya koyulmuştur.

Araştırmaya katılan katılımcıların birçoğu istihdam da yer almak istediğini fakat iş bulma sürecinde sorunlarla karşılaştıklarını vurgulamışlardır.

Araştırmaya katılan katılımcıların 7'si devlet ve özel kurumlarda iş bulma durumlarının değişkenlik gösterdiğini ortaya koymuşlardır. İş bulma sürecinde işverenlerin belli kriterlere göre hareket ettiklerini ve kendine sorun yaratmayacak şekilde kişiyi seçtiğini bu yüzden de iş görüşmelerinde önemsenmedikleri görülmüştür. Örneğin K2 özel bir sektörde iş görüşmesine gittiğinde dikkate alınmadığını ve devlet dışında özel sektörde istihdam edilmelerinin zor olduğunu ifade etmiştir.

“...özel bir kuruma gittim. Oranın müdürünün ismini verdiler bana işte. Kurumların santral bölümü olduğunu için görme engellilerin çalışabileceği alanlar daha hani etkin oluyor. Gittiğimde müdürle bizimle görüşme için ofisine bile davet etmedi. Hani sonradan bir kişiyle görüşüyormuşsunuz gibi düşünün. Hiç ciddiye alınmadık maalesef. O yüzden engellilerin devlet dışında özel sektörde çalışması çok çok zor...” (K2)

K2 gibi K1 de engellilerin devlet kurumlarına atama ile yerleşmelerinden dolayı istihdamda yer edinebildiğini fakat özel sektörde iş bulmanın zor olduğunu, bakış açılarının devreye girdiğini ifade etmiştir.

“...Yani kamuda herhangi bir sıkıntı yok. Çünkü kamuda onların bakış açısı bizi ilgilendirmiyor açıkçası. Biz belli bir puanla oraya geliyoruz. Atanmamız yapılıyor. Özeldeki iş yerlerinde tabii insanların bakış açısı bizi psikolojik olarak etkiliyor...” (K1)

K2 ve K1 gibi kurumların iş bulmada farklılık gösterdiğini söyleyen katılımcıların ortak noktası kamuda engellilerin EKPS sonucunda atama yolu ile istihdam edilebildiğini özel sektörde ise farklı sebeplerden dolayı ve daha çok işverenin bakış açısından kaynaklı iş bulma konusunda problemlerle karşılaştıklarını ortaya koymuştur. Örneğin K17 özel sektörde engellilere yönelik bir ayrım olduğunu, işine yarayan engellilerin seçildiğini ifade etmektedir.

“...Devlet kurumlarında atama ile ilgili bir sıkıntı yok. Ona bir şekilde bir yer bulunuyor. Hangi kurum olursa olsun ama özel sektörde öyle değil. Engelli olsun ama benim işte getir götür işimi yapsın. İşte nöbetimi tutsan şunu yapsın bunu yapsın. Buna göre gittiği için bu sefer devlet kurumlarını atanmadığında engellilerin özel faktörde iş bulması çok az oluyor. Çünkü seçime gidiyorlar. Atıyorum diyorlar ki yürüyebilen engelli olsun görme, konuşma, duyma duyusunu kaybetmesin. O şekilde statülendiriyor maalesef...” (K17)

Araştırmaya katılan katılımcılardan 6'sı ise özel sektörde engel oranı düşük kişilerin istihdamda dahil edilmesi durumu diğer engellilere yönelik ayrım olduğunu

göstermektedir. Engel oranı düşük kişilerin daha çok seçildiğini veyahut uğraşmak ve sorumluluk almamak adına işverenlerin işe almamasından dolayı iş bulma sürecinde problemlerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

“Şu an mesela bu spordan başka iş bulamıyoruz. İş başvurmasına gidiyoruz. Zaten bu ülkede az önce dediğimiz gibi fitiktan, böbrekten, burundan, parmağı kopmuş ondan bundan engelli raporu aldıkları için bir gidiyorsun iş görüşmesine bir engelli sensin. Herkes sağlam ama onlarda engelli. Gidiyor adam sandalyedekini tercih edeceğine yürüyen sağlam engellileri işe alıyor. Yani bunlar bu ülkede var yani.” (K9)

K9 gibi DB1 engel oranı düşük kişilerin kolaylıkla iş bulduğunu belirtirken fiziki açılardan da iyi olması gerektiğinin dikkate alındığını ifade etmesi bakımından ayrılmaktadır.

“İşe girişte genelde yüksek derecede engelli bireyler alınmıyor veya alınmak istenmiyor. Ne diyor? İşte görmede sıkıntı olmasın. Tipinde sıkıntı olmasın ama % 40 engelli olsun. Bana öyle geliyorlar. Ben de diyorum ki 90 60 90 bizde engelli de yok. Genelde 90 60 90 aranyor. Bu yüzden engellilerin işe girmesi fiziki yönden çok sıkıntı yani.” (DB1)

Bu bağlamda yukarıdaki bulgularla yapılan çalışmalar paralellik göstermektedir. Karamercan (2021: 118)'in Ankara'da ortopedik engellilere yaptığı çalışmasında da daha çok engel oranı düşük kişilerin istihdam edildiğini ifade edilmiştir. Hasırcıoğlu (2006: 90)'nun çalışmasında ise engel oranları düşük kişilerin seçildiği sonucuna ulaşılması bakımından araştırmamızı destekler niteliktedir.

Araştırmaya katılan 3 katılımcı ise iş bulurken uğraşılmak istenmediği için yer bulamadığını ve iş bulsa dahi gelmesine gerek olmadığını sadece maaşı alması gerektiğini söylemeleri dikkat çekmektedir. Örneğin K6 iş bulmak için İŞKUR'a gittiğinde sorumluluk almak istemedikleri için iş bulamadığını ifade etmiştir.

“...İŞKUR'a gittim, dedim bana böyle bir iş imkânı olsun dedim. Ben seni versem de ben birinin yanına ben o sorumluluğu alamam dedi. Hani hastalanırsın dedi veya kötü duruma düşersen sonra sorumlusu biz oluruz diye buna pek sıcak bakmıyorlar.” (K6)

Şener ve Tanrısever (2017: 393) ise engellileri, normal insanlara göre daha az verimli olması ve iş güvenliğine dikkat etmeyen kişiler olmasının yanında iş ortamında zor benimsenen kişiler olarak görmektedir. Bu bağlamda engelli bireyler işe alınsa dahi vasıfsız işlerde yer aldığını veyahut sadece maaşı yattığı görülmektedir. Araştırmaya katılan katılımcılardan istihdam da yer almak istemeyen engelliler de mevcuttur.

Örneğin K4 devletin verdiği maaşın kesilmesini istemediği için iş bulmadığını belirtmiştir.

“... Engelli olarak bir kişi evde maaş alıyorsa baya şey yapar yani. Bence çalışmak istemezler. Düzenleri bozulur ve aylıkları kesilir, kartları elinden alınır.” (K4)

4.2.6. Engellilerin Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Problemler

Dezavantajlı bir konumda görülen engelli bireyler, çalışma yaşamına girişte ve çalışma yaşamı içerisinde de problemlerle karşılaşmaktadırlar. Araştırmaya katılan katılımcıların birçoğu çalışma ortamının fiziksel koşullarından kaynaklı olarak sorunlar yaşanabildiğine yer vermişlerdir. Bedensel engelli katılımcılar işyerinin fiziksel koşullarının problem oluşturduğunu açıklarken görme engelli katılımcılar erişebilirlik anlamında problem yaşadıkları sıklıkla dile getirmesi engel türlerine göre farklılıkların meydana gelebileceğini gösterebilir.

Görme engelline sahip olan ve çalışan K11, K12 ve K21 katılımcıları çalışma ortamının görme engellilerin erişebileceği şekilde olmamasından dolayı problemlerin çıkabildiğini belirtmişlerdir. İş yerindeki teknik donanım ve malzemelerin (özellikle bilgisayar) görme engellilere uygun nitelikler taşımamasından dolayı zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin K21 iş ortamındaki bilgisayarların görme engellilere uygun programa sahip olmayışı ve bu programların işverene maliyet getirdiğini ifade etmesi dikkat çekmektedir.

“...cihazda internet üzerinde yani cihaz ve elektronik konusunda net gerekli şeyler uygulanmıyor. Bilgisayarlar eski olabiliyor. Sesle komuta uyumlu olmayabiliyor. Uyumlu olduğu zamanda bu mesela görme engellilerin sesli programı var. Bunlar lisanslı şekilde alınıyor. O lisans ücretleri onların gözünün önüne geliyor.”(K21)

Benzer bir biçimde K11 ve K12 teknik donanımın engellilere göre olmamasından bahsederken K11 bu duruma ek olarak engelli bireyi yıpratıldığını ve kapsayıcı olmadığını açıklamaktadır.

“...Görsellerle desteklenmemiş bir dokümanla karşılaştığımızda ya da işte bir duyuru atılıyor. O duyuru şeyi olmuyor. Fotoğrafi çekilerek oluşturulan pdf'lerden oluyor. Ya da ne bileyim bambaşka şeyler. Bunlar bizim için ekstra mesela siz onu açıp okuyorsunuz. Ama biz onu dönüştüreceğiz. Ondan sonra bazen eksik dönüştürüyor uygulamalar. Tekrar başka uygulama deneyeceğiz. Bir sürü vakit kaybı. Bunun gibi bir süre yıpranmışlık oluyor.”(K11)

Polat ve diğerlerinin (2020: 944), Çanakkale ilinde yapmış olduğu çalışmasında görme engelli çalışanların % 38.5'inin donanım ve yazılım eksikliğinden kaynaklı olarak iş yaşamında zorluklar yaşadığını belirtmesi araştırmayı destekler niteliktedir.

Bedensel bir engele sahip olan K8, K9 ve K17 katılımcıları ise iş ortamının fiziksel koşullarının engellilere uygun olmamasından dolayı ve gereken düzenlemelerin yapılmamasının iş yaşamında zorluklar çıkarabileceğini ortaya koymuşlardır. Örneğin K8 ortamın fiziksel koşullarının kendisine uygun olmamasından dolayı kendi mesleği yerine başka bir pozisyonda çalıştığını ve iş ortamının fiziksel koşullarının düzenlenmesinin maddi bir boyutu olduğunu değerlendirmiştir.

“...Yaptığım işin normalde laboratuvarın uygunsuzluğu var. O açıdan kendi işimde bölümümdede yer alamıyorum aslında. O açıdan kurum yönetimi ne kadar yardımcı olmak istese de. Bunun tabii ki maddi bir yükü olduğu için kurumun bunu karşılayamayacak durumda olabiliyor. Maddi yön derken ortamın ayarlanmasından bahsediyorum.”(K8)

Orhan (2013: 57) da işverenlerin engelli istihdam ederken fiziksel düzenlemelerin ek maliyet getirdiğinden bahsetmektedir. K8 gibi K9 ve K17 de fiziksel ortamın engelliye uygun bir şekilde olmadığını ifade etmişlerdir. K17 farklı olarak iş ortamında engellilere uygun lavaboların olmamasının bile engelli açısından büyük sorun olduğunu ifade etmesi dikkat çekmektedir.

“...Çok basit bir şey söyleyelim engelli lavaboların olmaması. Bu durumda çalışan birey için zorluk oluyor. Bir engelli herkesin kullandığı normal lavabolara kullanamaz. Âmâ onlar dediğim gibi çok büyük bir sıkıntı...”(K17)

Karamercan (2021: 101)'ın Ankara ilinde ortopedik engellilere yaptığı çalışmasında katılımcılar iş ortamında engelliye uygun lavaboların olmaması nedeniyle zorlandıklarını dile getirmişlerdir. Şahan (2018: 54)'a göre de engelliler iş yeri koşullarının ergonomik olmaması ve fiziksel şartların uygun olmaması nedeni ile sorun yaşamaktadır. K7 ise diğer katılımcılardan farklı olarak iş ortamında engelli bir kadın arkadaşının çalışırken istismara, tacize maruz kaldığını ifade etmesi yönüyle ayrılmaktadır.

“Genelde bayanlarda birkaç kez böyle bir şeye duydum ve şahit oldum. Onların engel durumundan onları çok çirkin davranışların olduğu duydum. Hiç tasnif etmediğimiz bir durumdu. Hatta Samsun'da çalışan bir tane kardeşimiz vardı. Bunun kız kardeşinin hatta orada engelli kontenjanından çalışıyordu. Orada tacize uğradı, duyduk biz bir buçuk iki yıl önce olan bir olay. Bunun gibi birçok

kurumlarda bunlar yaşanabiliyor. Yani herkesin zihniyeti, ahlaki düşüncesi aldığı aile terbiyesi aynı değil.’’(K7)

Araştırmaya katılan katılımcıların 7’si engel durumları nedeni ile çalışma yaşamına girişte ve çalışma yaşamı sürecinde birtakım ön yargıların varlığından dolayı problem yaşadıklarını ve yaşayabileceklerini belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan çalışmayan bireyler ise bu ön yargılı durumu iş bulma sürecinde veyahut engelli arkadaş çevrelerinden gördükleri ile cevaplandırma eğiliminde oldukları görülmüştür. Katılımcılar çalışma yaşamındaki önyargılardan kaynaklanan olumsuz söylemler, başaramayacağı ve yapamayacağı düşüncesi, dalga ve alay konusu gibi sebeplerden kaynaklandığını dile getirmeleri bakımından toplumun engelli istihdamına bakışı ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Daha önce çalışma yaşamında yer almış fakat şu an iş arayan K2 iş arkadaşlarının yapamayacağını düşünmeleri ya da donanımsız olduğu ön yargısının varlığından bahsetmiştir.

“Bu karşılaşılan sorunlar şöyle bir şey çoğunlukla ön yargılar yani. İşte çalışsanız bile santrali verse bile işte bu arkadaş yapamayacak edemeyecek. İşte ne bileyim yaparsa bile çekememezlik olacak. O santrali de sistemini senden almaya çalışacak. İşte bu arkadaş yapamıyor, eksik yapıyor, bir de söyle bir şey var. Çalıştığımız yerin içini çok iyi tanımanız gerekiyor. Yani santral operatörü olacağınız için kimi kime bağlayacağınızı çok iyi bilmeniz gerekiyor. Onu bildiğin zaman problem olmuyor. Gayet sağlık bir şekilde gidiyor.” (K2)

Demir (2022: 96)’in Batman’da gerçekleştirdiği araştırmasında toplumda engelli bireylerin ‘hiçbir şeyi yapamaz’ anlayışının hâkim olması nedeni ile engellilerin iş sahasından dışlandığını tespit etmiştir. Benzer bir biçimde K13 ise dışlanma ve ön yargıların istihdam alanını da etkileyen bir faktör olduğunu ve bunun sonucunda bireyin çalışma isteğini azaltarak iş yaşamında yer almak istememesine etki ettiğini dile getirmiştir.

“Dışlanma. Kimi zaman kimi yerde bu sorunla karşı karşıya kalınıyor. Özgüven eksikliği olduğu için zaten diğer insanlarla sosyalleşemiyorsun. Sosyalleşmediğin içinde bir nevi içe kapanıyorsun. Dışına dönük olamıyorsun asla. Hiç yani mutlaka bir şey aslında veya da seni, kendini içe doğru çeken bir durum oluyor. Mutlaka bir dalga ve alay geçilme konusu oluyor yani. Hatta bu bence hakaret yani bir insana karşı. Bu hakaret engelli bir kişide veya da kendisinde eksiklik yaratılır. Bu durumda özgüveni kaybediyor sosyalleşemiyor. Sonuç olarak ister istemez çalışma isteğini kaybediyor...” (K13)

Yukarıda görüldüğü olduğu gibi Baybora da engellilerin vasıfsız oldukları, işe uyum sağlayamadıkları gibi ön yargılar nedeni ile iş yaşamında istenmediği ve ayrımcılığa

uğradığını belirtmiştir (Baybora, 2006: 229). Araştırmaya katılan 4 katılımcı ise sağlıklı bireyler gibi performans gösteremediklerinden dolayı sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Örneğin K19 iş yerinde engel durumunun performansını göstermesinde sorun yarattığını ve bu durumun kendisinde eksiklik hissi meydana getirdiğini ifade etmiştir.

“Çalışma hayatında engelli olarak yani şöyle söyleyeyim, yoğun tempoya ayak uyduramıyorum. Mesela yoruluyorum iş yerinde. Başka her şeyi yapmıyorsun. Onu kendimde bir eksiklik olarak görüyorum bazen. Her şeyi yapamadığım zorlandığım yerler oluyor bu zamanda kendimi eksik olduğumu hissediyorum. Her işi yapabilmek isterdim.” (K19)

Benzer bir biçimde D1 normal performans beklentisi nedeni ile engellilerin iş yaşamında yer almak istemediklerini belirtmiştir.

“Engelliler de daha çok normal insan gibi performans bekleniyor. Engellimiz çalışmak istemiyor o yüzden. Sadece engelli maaşı almak istiyorlar. O da çok cüzi bir miktar, çoğunun da engelli maaşı zaten kesildi işe girince.” (DB1)

Baybora (2006: 233) da engelli bireylerin diğer bireylere göre daha düşük verimle çalıştığı düşüncesinin hâkim olduğunu belirtmiştir. Erdiken (2005: 379)’e göre de engellilerin iş yaşamında karşılaştıkları sorunlar kendilerini verimsiz ve işe yaramaz hissettirir. Bu bağlamda performans anlamında problemlerin olduğu konusunda paralellik göstermektedir. K1 ve K17 ise çalışma yaşamında kadrolara başvurma anlamında sorunlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Örneğin K1 kanunsal anlamda engelli raporu olan her bireyin engelli kadrolarına başvurabilme durumu çalışmada devlet kurumlarında yer edinme ve çalışma fırsatların da sorunlar teşkil ettiğini belirtmişlerdir.

“Şimdi bana göre engelli istihdamında birinci sorundan bahsedeyim. Şimdi ülkemizde bir engelli raporu dağıtma şeyi var stratejisi var. Engel grupları bizim düşüncemiz işitme, görme, genel ve ortopedik olmak üzere ayrılması gerekiyor. Fakat bunun dışında çeşitli hastalıklardan engelli raporu alıp EKPS ile girip atama hakkı kazanan bireyler var. Bunların bir kere elenmesi lazım. Çünkü biz onlarla aynı kurda değiliz. İkincisi özel sektörde daha çok caydırıcı tedbirlerin alınması gerekiyor. Çünkü biz engelli bireylerin özel sektörde çalışma olasılığımız çok düşük. Yani bu olasılığın da devletin denetleme kurullarının denetleyip gerekli cezai işlemleri yürütmesi lazım.” (K1)

4.3. Engellilerin Eğitimi ve Meslek Edinimi

Dünya’da ve Türkiye’de engelli eğitimi çalışmaları önemli yer tutmaktadır. Engelli bireyler için eğitimin önemi, eğitime katılımı, eğitimde yaşanan farklılıklar ve meslek edinimi gibi durumlar araştırılan konular arasında yer almaktadır.

4.3.1. Engellilerin Eğitiminin Anlamı

Eğitim de çalışma gibi bireyin en temel hakkı, bireyin gelişimini tamamlayarak topluma kazandıran bir yapı taşıdır. Dezavantajlı bir grupta yer alan bireyler için eğitim topluma kazandırmayı sağlayan araçların en etkilisidir. Bu konuda kendi de bir eğitimci olan K11 bireyin toplum içinde yer edinmesini sağlayarak sosyalleştirdiğini, eksikliğini kapattığını ve psikolojik olarak iyi geldiği ifade etmesi ile kapsayıcı şekilde eğitimin anlamını vurgulamıştır.

“...eğitim tek başına öğrenme değil, tek başına deneyim ve tecrübe değil. Eğitim; sosyalleşme, toplum içinde bir yer edinme, varlık ifade edebilme aracı. Yani ben buradayım demenin bir yolu. O hayat içinde bir yer edinme ve bu ben gerçekten varmışım, hani engelliler olarak. Çünkü bazen yok hani insanlar o kadar eksik görüyor ki bunu içselleştirmiş oluyorsun. Bu eksikliği bazı engelliler için. Şimdi burada a ben yaşıyormuşum, ben varmışım hissi için bile. Bu depremden sonra da hep dedik ya çocuklar bu hani ders görmeyecekse bile okullar açılın. Çünkü sosyalleşme açısından psikolojik açıdan çok iyileştirici bir tarafı var. Engellilerin de psikolojik açıdan iyileşmeye ihtiyacı olabiliyor...”(K11)

K11 gibi araştırmaya katılan katılımcıların tümü engellilerin eğitim almasını gerekli ve önemli görmüşlerdir. Araştırmaya katılan katılımcıların eğitim düzeylerinin değişkenliğine rağmen eğitimin gerekliliğini farklı şekillerde ortaya koymuşlardır. Katılımcılar eğitimin engelli bireyin bilgi edinmesine, kendini geliştirmesine yaradığını, sosyal ilişkileri kuvvetlendirerek sosyalleşmeyi sağladığını, özgüvenli bir kimlik kazandırdığını, kendi bağımsızlığını sağlamaya yaradığını dile getirmişlerdir. DB1 engelli bireyin eğitim almasının sağlıklı bireylere göre daha önemli olduğunu ve bu bakımdan devletin ve yerel çevre tarafından gerekli desteklerin sağlanması gerektiğini belirtmiştir.

“Normal insanın eğitim alması önemli. Engelli 5 kat daha fazla alması gerekir. Çünkü engelinden dolayı çoğu ilkokula gidemiyor, geriden başlıyor. Hayata bir sıfır geriden başladığınızı düşünün. Yani onun için engellilerin eğitim alması çok önemli devletin, yerelin çok desteklenmesi gerekir.”(DB1)

Burcu (2020: 112)'ya göre de engellilerin eğitim sürecinde edindiği bilgiler sosyal yaşama uyumu kolaylaştırmakta ve toplumsal bütünleşmeyi etkin kılmaktadır. Eğitimin gerekli olduğunu düşünen katılımcıların 7'si edindikleri bilgilerle donanım kazanacaklarını, kendini geliştirmeleri ile toplumda aktif katılım sağlayabileceklerini belirtmişlerdir. Örneğin K5, eğitime devam edebilseydi daha bilinçli ve başarılı olup hayatının kolaylaşabileceğini dile getirmiştir.

“Bilgi şeyinden gelişimden her türlü okuyanla okumayan farklı oluyor. Ben okuyamadım ama çok güzel sonuçları var. Daha çok bilinçli oluyorsun. Bazı şeyleri başarmak kolaylaşıyor ve güzelleşiyor. Mesela ben okumayı çok isterdim şartlardan dolayı okuyamadım. Bu içimde bir burukluk kalmıştır her zaman.”
(K5)

K5 gibi K2 de eğitimin kültürel bir bilgi donanımı sağladığını ve bu sayede sosyal ilişkileri belirleyici bir konumda rol oynadığını vurgulamaktadır.

“...eğitimin kazandırmış olduğu bir kültür birikimi oluyor. O bilgi birikimi kullanılacak yer illaki oluyor. Yani nasıl diyeyim benim sizinle diyalogum farklı olabilir. Sıradan bir insanı çağırırsanız herhangi bir birikimi olmayan birini çağırırsanız hani bunu örnekleme olarak söylüyorum. Onun diyalogu yaklaşımı daha farklı olur.” (K2)

K1 ise diğer katılımcılardan farklı olarak engelli bireylerin sosyal organizasyonlar içerisinde haklarını bilmesine ve kullanmasına katkı sağlaması yönünden eğitimin önemli olduğu ve hayatını kolaylaştırdığını ifade etmesi bakımından farklılaşmaktadır.

“...Kendi sosyal haklarını bildiğinde veya bilinçlendiğinde daha rahat yaşıyorsun. İmkânlarını, haklarını bilmek hayatını kolaylaştırır.” (K1)

Arslan ve Sözer (2016: 240), eğitimin bilgi ve donanıma sahip bireyler yetiştirmede rol aldığını ifade etmesi ile eğitiminin gerekliliği paralellik göstermektedir. Öztürk (2011: 14)'e göre de bilgi bireyin toplumda özgüvenini geliştirmektedir. Ona göre eğitimsiz ve bilgisiz bir engelli kendine de topluma da fayda sağlamaz. Eğitim önemli olduğunu ifade eden katılımcıların 7'si de topluma adaptasyon ve uyum sağlamada, sosyalleşmede, sosyal ilişkileri geliştirmede etkin bir rol oynadığını ifade ettikleri görülmektedir. K17 eğitim yolu ile kendini ifade edebilen bireyler yetişmesi ile sosyalleşmelerin artacağını ve topluma kazandırılarak kendi statülerini belirlemede önem teşkil ettiğini ifade etmiştir.

“...kendini ifade edebilmeyi sağlıyor. Sosyal hayatta daha fazla olmayı sağlıyor. Diğer türlü bir odanın içinde internet ile sosyalleşecek. Bunu da sosyalleşmek

sanacak. Oysa eğitimle çok iyi yerlerde olan arkadaşlarımız var. Hayata daha fazla dahil olmuş, kendini ifade edebilen. Eğitimle kendi statüsünü de belirler...’’(K17)

K17 gibi K14 de engelli bireyin eğitime daha fazla ihtiyacı olduğunu, eğitimin sosyal ilişkileri düzenleyerek hatta kariyer edinme imkânı gibi durumlar sağlayarak bireyin eksikliğini gizleyici bir etkisinin olması ile topluma kazandırmada etkili olduğunu dile getirmiştir.

“Normal insanlar gibi canlıyız kanlıyız. Bizim de tabii ki eğitim almamız lazım. Sağlam insanlara göre bizim bir tık ileride olmamız lazım. Topluma kazanılması lazım, kaybetme olmaması lazım. Hatta Hayat Bayram Olsa diyorlar ya şarkıdaki gibi. Gerçekten kendilerinden benim bir eksiğim olmadığını anlamaları gerekiyor. Hani bu işi gerçekten hani kariyer de yapar işte yapar. Hatta ailesiyle de arkadaşlarıyla da iyi bir iletişim sağlayabilir hatta. Bizim de onlardan bir eksiğimizin olmadığını fark etmeleri gerekiyor. ’’(K15)

K7 ise diğer katılımcılardan farklı olarak engelli bireylerin eğitim alması ile toplumda daha iyi bir konuma ilerleyeceğini belirtmesi bakımından diğer katılımcılardan ayrılmaktadır.

“...her türlü kötülük her türlü kötülük cahil toplumdan çıkar. Görgü ve kültürden hoşgörüden her zaman güzel şeyler doğar. Ama okumayandan cahil olandan her türlü kötülük gelir. Örnek veriyorum ne kadar eğitilmiş ise bir toplum o kadar ileriye gider. Yani ne kadar eğitimliysek o kadar ileriye gideriz. İyinin önünde duvar yoktur. İyinin iyisi vardır...’’ (K7)

Katılımcıların 5’si ise eğitimin bireyin bağımsızlığını kazanmasında rol oynadığı, kimseye muhtaç olmamasını sağladığı, özgüvenli bir kimlik ve konum sağladığı için eğitimi gerekli görmüşlerdir. Örneğin K12 eğitimden yararlanarak kendini geliştiren bir engellinin, kendi bağımsızlığını kazanarak kimseye ihtiyaç duymayacağı ve topluma daha fazla karışabileceği üzerinde durmuştur.

“Eğitim almak senin gelişmeni sağlar. Gelişen kişi topluma daha fazla çıkar. Kendi bağımsızlığını daha çok kazanır. Bağımlı görme engelli olmak zor. Bağımsız görme engelli olmak günlük yaşamlarını kendi şekilde idare etmeni sağlar. Belli bir eğitim aldığın zaman kimseye ihtiyaç duymadan kendi işlerini yapabilecek duruma gelebilirsin. Kendini yetiştirme noktasında kariyer yapma noktasında ya da birtakım hedeflere ulaşma noktasında eğitim almak zorunda. Eğitim almadığı noktada ya hiçbir şey ya da bir yerden sonra gidemeyecek, ilerleyemeyecek. ’’(K12)

K12 gibi K16 da eğitimle gelişimlerine katkı sağlayarak engellilik durumunun aşılabileceği ifade ederken üretime ve istihdama katılımı artıracığını ifade etmesi ve

diğer insanlara da örnek olabilecekleri söylemesi bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır.

“...Bireyin pozitifliğine katkı sağlıyor. Bireyin sosyal hayatı değişiyor. Pencereyi açtığı zaman güneşin doğduğunu görüyor, karanlık şeyde durmuyor yani. Üretiyor, görüyor orda. Bu adam saz çalıyor diyor. Tekerlek de sandalyede doktor oluyor. Tekerlekli sandalyede birinin doktor olduğunu düşünelim. Yani bu var hatta hasta bakıyor. Hasta engelli bir kişiden şey alıyorlar diyor. Bu tür şeylerde istihdam yapıyor yani. Engelli kendini ifade etmiş artık şeyini aşmış. Görüşünü engelini aşmış. Bunlar diğer engelli arkadaşlara da umut ışığı oluyor. Onları bir ödüllendiriyor, yapılabilir diyor hani.”(K16)

Görüldüğü gibi eğitimin birçok önemi bulunmaktadır. Kişilikleri, yaratıcılıkları, yetenekleri ve becerileri üst düzeyde geliştirmesi ve bu sayede topluma etkin bir biçimde katılması bakımından eğitim önem arz etmektedir (Burcu-Sağlam ve Eker, 2020: 99). Demirtaş (2019: 47)’a göre ise eğitimle bir meslek sahibi olma, kendini geliştirme ve topluma katılma imkanları sağlanmaktadır. Köten ve Erdoğan (2014: 26) ise engellilerin eğitim alanından dışlanmalarının yoksulluğu da beraberinde getirebileceğini ileri sürmüşlerdir.

Bu belirlemeler araştırmamızla benzerlik göstermektedir. Bu eksende engellilerin istihdama katılımlarını arttıran en önemli etkenlerden birinin eğitim olduğu söylenebilir. Bu nedenle engellilerin eğitimdeki yerlerinin belirlenmesi öncelikli konulardan biridir.

4.3.2. Engellilerin Eğitimdeki Yeri

Araştırmaya katılan katılımcıların eğitim düzeyleri farklılık göstermektedir. Araştırmaya katılan katılımcılar engelli bireylerin eğitime katılımları hakkında farklı bakış açıları ortaya koydukları görülmektedir. Araştırmaya katılan katılımcıların 10’u engellilerin eğitime katılım oranlarının yüksek olduğunu, 4’ü eğitimi katılım oranlarının orta seviyede olduğunu, 8’i de engellilerin eğitime katılım oranlarının düşük olduğunu ifade etmiştir.

Günümüzde eğitim hizmetlerinin giderek gelişmeye başlaması ve desteklemelerin artması, ailelerin bilinçlenmesi ile engellilerin eğitim oranlarının yükseldiğini araştırmaya katılan 10 katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Örneğin K17 bu konuda aileye büyük görev düştüğünü, engelliye gerekli ilgi ve desteklerin verilmesi gerektiği vurgulamıştır.

“...biraz da şeyden kaynaklanıyor. İşte ailenin engelliye bilinci ile alakalı. Şimdi benim çocuğum engelli ne yapabilir kelimesini aile kullandığı zaman

hiçbir şey yapamaz. Bizim takımında olan bir kişi babası gerçekten bir engelli ailesi nasıl olurun bir örneği. Yani bunları görmek lazım. Benim çocuğum engelli deyip eve kapat besle, dursun bu tarz bir yaklaşım doğru değil işte. Engellilerin eğitimi önce aileden başlar. Sonra çevreye gelir, sonra engelliye gelir. Aile desek yani kim götürecektir, getirecek. Dursun eğitim gerekli mi diye yaklaşan biri ise önce aile o bilince sahip olmalı. Sonra engelli kendisine sahip çıkıyor zaten. Böyle şeyler de var'' (K17)

Benzer bir şekilde K4, K5, K10 da engellilere yönelik gerekli ilgi ve desteklerin arttığını dile getirmişlerdir. K14 ise toplumun engelliye bir fırsat vermesi gerektiğini ve başarabileceğini düşüncelerine yönelik bakış açısı geliştiğinde eğitim sayesinde de başarılı olabileceklerini ifade etmiştir.

''Engelli bireylerin bir şeyler yapabileceğini şey etmeleri lazım. Görmesi lazım onu. O fırsatı vermesi lazım. Direk hani moralini bozacağına canını sıkacağına, yol vereceğine gel bakayım ya yapabilirsin belki. Bir deneyelim, bir değerlendirelim diyebilirler. Sevgi ile saygıyla yaklaşacaklarına şeylerden baktıkları için kendi bakış açılarına göre değerlendiriyorlar. Evet biz engelliyiz toplum bu şekilde yaklaşıyor.'' (K14)

DB1 ise diğerlerinden farklı olarak engellilerin eğitime katılımının yüksek olduğunu fakat verimsiz bir işleyiş olduğunu söylemesi bakımından ayrılmaktadır.

''Evet çok katılıyor. Devlet ve rehabilite merkezleri var. Engellilere eğitici okullar var ama engelliler çoğunda verim alamıyorlar. Çünkü kalabalık. Birebir ilgi yok. O yüzden çoğu engelli oradan verim alamıyor.'' (DB1)

Türkiye Sağlık Araştırması 2019 verilerine göre de engellilerde okuryazar olmayanların oranı % 25.9, ilkokul oranı % 41.3, ortaokul % 8.5, lise ve dengi % 8.3 ve yükseköğretim mezunu oranları % 6.2'dir (TUİK, 2019). Bu bağlamda eğitime katılımının yüksek olduğunu ifade etmeleri ile istatistiki veriler arasında zıtlıklar mevcuttur.

Engellilerin eğitime katılım oranlarının düşük düzeyde kaldığını ifade eden katılımcıların ortak noktası ailenin sosyo-kültürel bakış açısı ve çevrenin engelli eğitime dair olumsuz görüşleri, eğitim hizmetlerinin yetersizliği gibi faktörlerle düşük olduğu ifade etmişlerdir. K1 engellilerde eğitim düzeyinin düşük olduğunu ama ailenin bilinçlendirilmesi ile eğitim seviyesinin yükselebileceğini dile getirmiştir.

''Eğitime katılma oranları tabiki engellilerde biraz düşük. Fakat hani bunlar ailelerin bilinçlendirilmesi ile verilecek konferanslar, seminerlerle biraz daha yükseleceğini düşünüyorum.'' (K1)

K1 gibi K6, K11, K18 de engellinin ailesinin bilinçsiz olmasından kaynaklı olarak eğitime katılım oranlarının ve seviyelerinin düşük kaldığını ifade etmişlerdir. K8 ise engellilere yönelik verilen eğitimlerin yetersiz olduğunu, engelli bireye uygun okulların az olmasının sorun teşkil etmesinden dolayı eğitime katılım oranlarının düşük düzeyde kaldığını belirtmiştir.

“Ben ortaokulda YGS girdiğimde meslek lisesini kazandığımda okul beşinci kattaydı. Okul müdürü beni okula alamayacağını, okulda okuyamayacağımı söyledi. Biz farklı yollarla biraz da üstüne düşerek okulda okumam gerektiğini bir şekilde de olsa bu hayata, çalışma hayatına herhangi bir şekilde uyarlanabilecek şekilde devam edebileceğimi düşünerekten okula girmeyi başardım. Bu tarz anlattığım gibi lisede olsun üniversitede olsun özellikle lisede engelliye uygun okulların az olduğundan dolayı o yüzden de katılım az ve engellenebiliyorlar.”(K8)

Benzer bir şekilde K13 de engelli bireyin eğitim aldığı kurumların yetersiz olması ve özel kurumların ise pahalı olmasının aileyi de zora sokan bir faktör olarak değerlendirmiştir.

“Özel okullar devlet kurumu olmadığı için çoğunlukla para istiyorlar. Özel okulların çoğu zaten ücretli oluyor. Çünkü oradaki kimse hayrına çalışmıyor diyeyim. Bu durumda olduğu için engelli katılım oranları çok düşük. Maddi olarak durumu olan aileler engelli çocuklarını gönderebiliyorlar.”(K13)

Yılmaz (2015: 89) benzer bir biçimde engellilerin eğitime erişimde daha fazla harcama yaptıkları ve ek destekler almak zorunda olduklarını belirtmektedir. Üniversiteden mezun olan K19 ise çevresindeki engelli bireylerin üniversite ve benzeri eğitimlerini tamamlamadıkları, liseden sonra genelde devam etmedikleri için eğitim düzeyinin düşük kaldığı belirtmesi dikkat çekmektedir.

“Çevremden yorum yaparsam bence eğitime katılım yeterli değil. Çevremde üniversite mezunu tanıdığım yok sayılır. Çevremde engelliler genellikle lise mezunu kişilerden oluşuyor. Ben de ön lisans okudum.”(K19)

Yılmaz (2015: 86)'da yükseköğretimde engelli öğrencilerin toplam öğrenciye oranının düşük olduğunu ifade etmiştir. Genç (2016: 71)'in yaptığı çalışmada da engelli bireylerin ailelerin %22'si engellilerin genel eğitimini ifade etmesi eğitime katılım oranlarının düşük olduğunu göstermektedir. Ona göre ailelerin eğitiminin düşük olması ile engelli çocuklarının eğitiminin düşük olması arasında bir bağın olduğunu ifade edilebilir. Mengi (2019: 159- 163)'nin Van'da yaptığı araştırmasında ise okulların,

üniversitelerin engelli bireye uygun olmaması durumu eğitim kurumların engelliye uygun düzenlenmediğinin göstergesidir.

Eğitime katılım oranlarının orta düzeyde olduğunu ifade eden 4 katılımcının ortak noktası engellilerin eğitim seviyesi engelli ailesinin bilincinin artması ve toplumun engelliye bakış açısının değişmeye başlamasıyla yükselmeye başladığını vurgulamıştır. Bu noktada eğitime katılım düşük olduğunu söyleyen katılımcılarla benzer durumlardan kaynaklı ifade edilmesi toplumun engelliye dair bakış açısının engelli bireyin eğitime katılımını belirleyici bir etken olduğu görülebilir. Örneğin K9 kendi okuduğu zaman diliminde okul şartlarının uygun olmaması nedeni ile zorlandığını ve bu nedenle de eğitim seviyelerin eskiden az olduğu ama eğitim hizmetlerin gelişmeye başlaması ile katılım oranlarını artmaya başladığını ifade etmiştir.

“...bizim zamanımızda olan ortamda şu anki zaman farklı. Asansörü olsun rampası olsun her şeyi. Bir yürüyerek çıkıyorduk merdivenleri. Sandalyeyle falan. Koltuk değneğiyle çıkıyorduk öyle. Şimdi eskiye oranla bence katılım arttı ama yeterli olmayabilir.” (K9)

K9 gibi K21 de eğitimde yapılan gelişmelerle eğitime katılımların arttığına vurgu yapmıştır.

“...Kendilerini eğitimle geliştirmeye odaklandıklarından eğitime katılım oranlarında artışlar mevcut. Ben de bir görme engelli olarak şu an üç üniversite bitirdim. EKPSİ için çalışıyorum.”(K21)

4.3.3. Engellilerin Eğitimde Karşılaştıkları Problemler

Engelliler, eğitime katılma ve devam ettirme konusunda birtakım problemlerle mücadele edebilirler. Bu problemlerin varlığı eğitimde fırsat eşitsizliklerine yol açmakla birlikte engellilerin topluma karışmasının önünde bir engel teşkil edebilir. Araştırmaya katılan katılımcıların engel türleri ve eğitime katılımları farklılık göstermesine rağmen eğitim alanında problemlerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan katılımcılar eğitim alanında farklı problemlerin varlığından bahsetmişlerdir. 10’u erişebilirlik anlamında sorun yaşadığını, 4’ü ön yargılarla karşılaştığını, bir diğer 4’ü öğretmenlerden kaynaklı sorun yaşadığını, 2’si eğitim hayatında sorun yaşamadığı ve bir diğer 2’si de eğitim almadığını belirtmişlerdir.

Katılımcıların engel türüne göre eğitimde erişebilirlik alanında farklı problemlerle karşılaştıkları görülmektedir. Görme engelli katılımcılar kaynaklara erişim anlamında ağırlıklı sorun yaşadığını belirtirken, bedensel engelli katılımcılar okulun fiziki

koşullarından kaynaklı erişim anlamında sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Örneğin görme engelli olan K11 kaynaklara erişim anlamında kaynakların görme engelliye uygun şekilde betimlemesinin az olmasından dolayı engeli olmayan insanlara göre eğitimde eşitsizliğin var olduğu dile getirmiştir.

“...bugün bizim ek kaynaklar konusunda ciddi problemlerimiz oluyor. Bugün sesli kütüphaneler çok yaygınlaştı ama içeriği çok az. Bugün bir normal bir üniversite kütüphanesine milyonlarca kitap görebilirsiniz ama bizim şu an görme engelliler, teknoloji bir eğitim merkezi Boğaziçi Üniversitesi'nin GETEM diye bir arşivi var. Oradaki şu an kitap sayısı elli bin. Elli bin yani. Aynı kitabın birden fazla basımı var. Tekrar başka biri daha seslendirmiş kitabı. Ha bu elli bin içine bunlar da dahil. Bin küsur tane sesli betimlemeli film var bunlar da dahil. Çok fazla eksik var. Eğitime katılım için bunlar da kitaplar da bir eğitim aracı. Bugün görme engelliler için imzalanmış uluslararası bir antlaşma var. Kütüphanecilik hizmetlerine erişimi düzenleyen bir antlaşma. Hala bizim ülkemiz kütüphanecilik hizmetlerinde şey diyor. Mesela antlaşmaya göre çıkan her kitap görme engellileri için bir şeyde elektronik nüshasının bulundurulması zorunludur diyor. Ama şu an böyle bir şey göremiyoruz...”(K11)

K11 görme engelliler için imzalanan anlaşmaya uyulmadığı için kitapların nüshasının olmadığını ve bilgiye erişimde sorunlar olduğunu da belirtmektedir. K11 ile benzer bir biçimde K1, K2, K12, K20 de kaynaklara erişim alanında problem yaşadıklarını, Braille alfabesi ile de basılmış kitapların azlığından kaynaklanan bir problemde varlığını ortaya koymuşlardır. Örneğin K2 eğitimde kaynaklara erişim anlamında Braille alfabesinin yetersiz kaldığını, Braille alfabesi olmadığı için sesli kayıt sistemine geçtiklerini dile getirmesi dikkat çekicidir.

“...görme engelli olduğum için ilkokul birden sekize kadar braille alfabe ile eğitim aldım. Buraya kadar tamam. Âmâ liseden itibaren braille alfabesi bitiyor. Çoğunlukla sesli kayıt sistemine dahil oluyor. ”(K2)

Partici (2018: 62-69)'nin Kırıkkale Üniversitesi'nde görme engellilerin eğitim hayatına dair yaptığı çalışmasında görme engellilerin kaynaklara erişim anlamında sorun yaşadıklarını ortaya koymuştur. Engellilerin sesli kaynaklara ulaşamadıklarını, kütüphanenin onlar için yetersiz olduğundan bahsetmişlerdir. Aydın (2012: 110) yaptığı bir araştırmada 108 üniversite kütüphanesinin % 49'nun görme engelli öğrenciler için alternatif ve yeterli bilgi kaynağı sağlayamadığı sonucuna ulaşmıştır.

Erişebilirlik anlamında sorun yaşadıklarını dile getirenler okulların fiziki koşullarının bireye uygun olmadığını ve hatta okula ulaşımlarda da sorunlarla karşılaştıkları ağırlıklı

olarak bedensel engelli katılımcılar tarafından ifade edildiği tespit edilmiştir. Örneğin DB2 Ordu’da bazı okullarda engellilere göre düzenlemelerinin olmamasının eğitimi aksattığını dile getirmiş ve derneklerin faaliyeti ile düzenlenmesi konusunda çabalarını anlatmıştır.

“Birincisi okullarımızda rampa ve asansör yok. Okullarımızın çoğu düz ayak değil. Okullarda engelli camiası eğitimleri için düz ayak engelli rampası yapılırsa daha iyi olur. Rampayı yapmasalar daha iyi. Yine sen engelliye okulda engellemiş oluyorsun...”(DB2)

Sevinç ve Çay (2017: 231- 238), Akdeniz Üniversitesi’nde fiziksel engellilerin eğitim sırasında karşılaştıkları sorunları tespit ettiği araştırmasında okul içerisindeki gereksinimlerini karşılamalarında sorun yaşadıklarına ulaşması bakımından araştırmamızla paralellik göstermektedir. Burcu (2002: 92-96)’nun yaptığı araştırmasında da okulların fiziksel koşullarından dolayı engelli bireylerin sorun yaşadığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan katılımcılardan 4’ü eğitim hayatında da ön yargılara maruz kaldıklarını dile getirmişlerdir. Okul idarecileri, arkadaşları veya öğretmenleri tarafından kendilerine ön yargılı şekilde yaklaşmaları eğitimde problemlerle mücadele ettiklerini göstermektedir. Örneğin K3 okul yaşamında arkadaşlarının kendisi ile ‘total’ diye dalga geçildiğini ve okul yaşamında arkadaşları tarafından dışlanmaya maruz kaldığını dile getirmiştir.

“Bunu ben okulda yaşadım hep. Okulda bana total diye hakaret ediyorlardı. Beni oyunlarına almıyorlardı. Engellimden dolayı dalga geçiliyordu. Öğretmenler falan araya girince bana bu kelimeyi dememeye başladılar...”(K3)

K3 gibi K13 de eğitim ve okul hayatında ön yargılardan kaynaklı çok fazla problem yaşadığını ve bu nedenle okuluna bir sene ara verdiğini dile getirmiştir. Okul yaşamında işitme cihazı nedeni ile arkadaşlarının alayına maruz kaldığını ve işitme cihazını alay ettikleri için kullanmayı bıraktığında ise duymadığı için öğretmeni tarafından kötü davranışlara maruz kaldığını dile getirmiştir.

“Ben işitme cihazı taktım. Taktıktan iki gün sonra zaten alay konusu oldu. Cihazı kullanmayı bıraktım. Çıkarttıktan sonra birinci sınıfım zaten. Dördüncü veya beşinci günü olması lazım. Ben bir soruyu duymadım diye öğretmenimden tokat yedim. Yedi yaşındasın bir soruyu anlayamadın diye tokat yiyorsun. Bir yıl

okuldan geri kaldım. Belki ben bu olay olmasa bambaşka bir insan ve yaşamım olacaktı. Bazı öğretmenler var çiçek gibidir. Nasıl desem yoluna serilirsin yani kulu kölesi olursun. Bazı öğretmenler var ki kusura bakmayın bırakın engelli bireylerle uğraşmayı normal çocuklarla ilgilenmiyorlar.” (K13)

K13 gibi DB1, K14, K21 katılımcıları da öğretmenlerin engellilik hakkında bir bilgisinin olmaması ve bu konuda yetersiz kalmalarından dolayı eğitim hayatında sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

“İşte eğitimde dediğim gibi çoğu öğretmen engelliye nasıl ders anlatacağını bilmiyor. Öğretmenler engelli öğrenciye karşı bazen nasıl davranacaklarını bilemiyor.”(K21)

Çolak ve Çetin (2014: 206)’in yaptığı araştırmada öğretmenlerin engellilik hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı, ön yargıları kırmak için kendilerine düşen görevi yerine getirmedikleri sonucuna ulaşması araştırma ile paralellik göstermektedir. K5 ve K6 ise okula gitmediklerinden nasıl sorunlarla karşılaştığını bilmediklerini ifade etmişlerdir. Örneğin K5 hangi sorunlar yaşandığını bilmemekle birlikte çevresinden duyduğu birkaç sorunu dile getirmiştir.

“...kendi açımdan mesela gitmeye isterdim okula. Bilgimin artmasını isterdim yani. Sadece engelliler için değil diğer çocuklar açısından da sorunlar olabiliyor. Engelli çocuğu okulda istemeyebiliyorlar. Arkadaşları ile sorunlar yaşanabiliyor duyduğum kadarıyla. Ben okumadığım için çok fazla hangi sorunlar yaşıyor bilemiyorum.” (K5)

4.3.4. Engellilerin Meslek Edinimi

Engelliler eğitim yaşamına dahil olması sonucu kendi ekonomik bağımsızlığını sağlamakta, bir meslek sahibi olup kariyer edinebilmekte ve toplumdaki statüsünü yükseltebilmektedir. Engelli bireylerin eğitim sonucunda meslek edinme durumları incelendiğinde, eğitimde doğru yönlendirmeler yapılması halinde bir meslek ve kariyer deneyimi elde edilebilecekleri katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcılar eğitim kurumlarının öğrencinin ilgisine göre, yeteneklerine göre ve engel türü dikkate alınarak yönlendirmeler yapıldığında meslek edinmeye fayda sağlayacağını ortaya koymuşlardır. Örneğin DB1 de eğitim kurumlarının doğru mesleki yönlendirme yaptıkları takdirde ve fırsatlar verildiği durumda başarılı olunabileceğini ifade etmiştir. DB1 engel türlerinin dikkate alınarak yetenekleri doğrultusunda yapılması gereken yönlendirmelerin yetersiz olduğu da dile getirmektedir.

“Ya illa ki meslek edinme katkı sağlaması lazım. Ama işte meslek edinmeyi sağlayacak belli yerlerin olması gerekiyor. Engel yaşına göre, engel türüne göre belli yerlerin yapılması lazım. Bu ilçelerde, illerde, Türkiye genelinde olması lazım ki mesela engellerin ayağı sağlam değilse elleri sağlamsa elleriyle yapacak çok becerili olanları var. Saz çalanlar var. Türkü söyleyenleri var. Hani kulağa duymuyordur ama başka işleri çok mükemmel yapıyordur. Onların da anlaşılması için engelli bireylere fırsat verilmesi lazım. Fırsat verilmesi için de işte belediyelerin, yerelin, devletin çok çok daha engellilere fazla imkân sağlaması gerekiyor. Bu şekilde şu anda ki yetersiz kalıyor.”(DB1)

DB1 ile benzer bir biçimde araştırmaya katılan katılımcılar da eğitimin engel türlerini dikkate almasının yanında engellinin yeteneğine ve ilgisine uygun bir meslek dalına yönlendirildiğinde ve desteklendiğinde kariyer imkânı sunacağı üzerinde durmuştur. Örneğin K8 aldığı eğitim doğrultusunda bir yönlendirme ile bir meslek sahibi olduğunu ifade etmiştir.

“Biraz öğrencinin ilgi ve alakası bağlı. Mesela ben sağlık lisesinde okudum. Bu alanda eğitimi aldım ve sağlık alanında kendi mesleki alanımda olmasa da sağlık alanında çalışmamı sürdürüyorum.”(K8)

Kendi de bir eğitimci olan K17 engelli bireyin istediği ve çabaladığı takdirde, gerekli eğitimleri aldıkları zaman bir meslek ve kariyer imkânı elde edebileceğini vurgulamıştır. Özellikle sosyal medyanın ortaya çıkması ile engelliler araştırarak kendileri için uygun olan durumlara yönlendiği de söylemesi dikkat çekicidir.

“...liseden daha çok oluyor ama üniversiteye şu anda daha ön sıralarda engelliler için. Çünkü üniversiteyi bitirip daha iyi yerlerde olmak istiyorlar. Ya şimdi sosyal medya dediğimiz canavar bu konularda gerçekten işe yarıyor. Engelliler farklı şeyleri araştırıp görüp araştırdığı farklı yerlerin şeylerin olduğunu öğrendikçe istiyorlar. İstedikçe, araştırdıkça oralarda olmak için çaba sarf ediyorlar.” (K17)

Burcu (2020: 114), eğitimle birlikte engellilerin mesleki kariyer edinme imkanının olması, geleceğe ilişkin planlar hazırlaması açısından önemli olduğunu vurgulaması doğru yönlendirilme yapıldığı takdirde meslek edinebilecekleri fikrini desteklemektedir. Arslan ve Altıntaş (2014: 181) ise uzmanlar aracılığı ile engellilerin mesleki yönlendirmeler ile istihdam edilebilirliklerinin artırılabilirliğini vurgulamıştır.

K9 ve K19 ise diğer katılımcılardan farklı olarak eğitim kurumlarının mesleki yönlendirme konusunda yetersiz kaldığını, bir müfredata bağlı olduğunu ve bu bağlamda yeterli donanım sağlanmayarak istihdam edilme ve iş tecrübesi anlamında etkisiz kaldığını belirtmişlerdir.

“Etmiyor. Çünkü belli bir standartlara göre onlar, hani müfredat var. Ona göre ilerliyoruz diyorlar. Ben mesela okuduğum bölüm üzerine staj bile yapmadım. Pandemiye denk geldik dediler. Okul bize dedi ki staj yapmayacaksınız dedi. Tamam dedik mecburen. O yüzden gerekli ve düzgün eğitimler verilmeli. İşe başlamadan tecrübe edinmeliyiz. Sadece müfredat ile ilerlememeliyiz. Ben stajda yapamadım ve işe başlarken bir tecrübem olmadı. Ben eğitimin, bölümlerin yeterli meslek edindirmeyi sağladığını düşünmüyorum.” (K19)

Eğitim kurumlarının doğru yönlendirmeler yapması halinde engellilerin meslek ve kariyer imkânı sunulduğu ve bunun içinde engel türleri, yetenek ve becerilerinin dikkate alınması gerektiği görülmüştür. Buradan yola çıkarak engellilere uygun meslek alanların neler olduğu incelenmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların ortak noktası engel durumlarına ve yeteneklerine uyan, rahat edebilecekleri bir meslek tercih etmek istediklerini veya tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar özellikle masa başı işleri ve devlet memurluğunu tercih etmek istediklerini belirtmişlerdir. Örneğin K17 kapsamlı bir biçimde bireyin engeline uygun ve yeteneklerine uygun bir meslek alanına yönlendirilmesinin hem meslek sahibi olmasına hem de ileride istihdam edilmesini sağladığını dile getirmiştir.

“...Şimdi el becerisine gerekli olan yerler var. Endüstri meslek liseleri, sanat okulları, mobilya bölümü, elektrik bölümü engelli özellikle bağımlı engelliler de bazen bu tarz bölümler zor olabiliyor. Görme engellinin de gitmesi zor. Ama atıyorum ortopedik engelli veya düşük oranda engelli birisi gidebilir. O zaman onu oraya veremezsiniz. Nereye vereceksiniz? Sanata vereceksiniz olmadı matematik alanına ilerleyecek. Ona göre destek vereceksiniz. Atıyorum eli çok yatkındır enstrüman çalmak ister. Fırça tutturursunuz mesela. Mimari, resim dediğimiz bölüm var oraya yönlendirebilirsiniz. İlerde mimar olur yani. Yeteneğine göre yönlendirilebilir ama her iş her engelliye verilmez ona göre gitmek lazım.” (K17)

K17 gibi diğer bedensel engelli katılımcılar da yetenekleri doğrultusunda engel durumlarını gözeterik fiziki anlamda yorucu olmayan mesleklerin uygun olacağını belirtmişlerdir. Örneğin K19 masa başı işleri tercih edilmesi gerektiği ifade etmiştir.

“Bence fiziksel engeli olan bir insanın hani böyle büro yönetimi, işletmeyi, kamu yönetimi gibi bu tarz şeyler okumalı. Yarın öbür gün bir işe girdiğinde insan kaynakları olsun büro olsun muhasebe olsun. Yani o tarz işlerde okusun ki öyle işlerde rahat bir şekilde çalışsın. Fiziğini, engelini yormayacak masa başı işlere yönlendirirlerse fiziksel işlere göre daha rahat ederler bence yani.” (K19)

Bedensel engelli K4 bu duruma ek olarak devlet memuru olmanın engelli birey açısından her konuda daha avantaj sağladığını dile getirmiştir.

‘‘Memurluk başka da bir şey değil. Masa başı işler güzel. Engelliler için en rahatı masa başı yorulmayacak işler bence...’’ (K4)

Görme engelli katılımcılar ise santral memurluğunun, bilgisayar kullanmaya dönük mesleklerin, çağrı merkezi elemanı gibi kısaca duymaya yönelik mesleklerin ağırlıklı olarak uygun olacağını dile getirirken kendi isteğine göre de bir seçim yapması gerektiğini belirtmişlerdir. Örneğin K1 duymaya yönelik mesleklerin görme engelli bireylere uygun olduğunu ileri sürmüştür.

‘‘Santral memurluğu, bilgisayar mühendisliği, çağrı merkezi hizmetleri, avukatlık, aslında çoğunlukla duymaya yönelik meslekler diyebiliriz. Spor eğitmenliği, antrenörlük, öğretmenlik bunlar olabilir.’’ (K1)

K1 gibi K2, K7 ve K21 de görme engellilerde bu alanlarda daha aktif rol alabileceklerini ve mesleki kariyer deneyimlerinde başarıya ulaşabileceklerini söylemişlerdir. Araştırmaya katılan 3 katılımcı (K8, K9, K20), herhangi bir mesleki sınırlamalarının yapılamayacağını engellinin ilgisi doğrultusunda bir mesleğe yönelebilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Örneğin K20 net bir mesleki tanımlamanın belirlenmesinin doğru olmadığını kişinin kendi yapabildiklerine ve çevresel koşullarına bağlı olarak bir meslek tercih etmesi gerektiğini kendi yaşadığı durum üzerinden dile getirmiştir.

‘‘Kişisine göre değişir. Net bir meslek söylemek bence doğru olmaz. Kendimden örnek verirsem ben spor alanına babamın yönlendirmesi ile başladım. Yapmayacaktım sporu ama babamın yüzünden başladım spora. Normalde zaten farklı bir branş istiyordum. Ama Ünye’de de çalıştıran kimse olmadığı için normal insanlarla çalışıyordu. Biraz zor ama başarmaya çalıştım. O yüzden olmadı. Yüzmeye gittim. Kulağım enfeksiyon kaptı. Yine olmadı. O yüzden babam dedi bunu yapalım. Ben de hiç yapmak istemiyordum. Zar zor gittim. Ondan sonra eğer bir hedefim var diye. Şimdi ilerliyorum. Benim için en uygun olan bu oldu.’’ (K20)

Eren (2010: 102)’in yaptığı araştırmasında çalışan engelli bireylerin meslekleri incelendiğinde eğitimci, santral operatörlüğü, yardımcı hizmetler ve idari işlere yönelik meslek alanlarında oldukları sonucuna ulaşılması engellilerin kendilerine uygun olan meslek tanımlamaları ile uyduğu görülmektedir. Arslan ve Altıntaş (2014: 183) da engellilerin kendi özelliklerine uygun bir şekilde istihdam edilmemelerinin sorun oluşturacağı üzerinde durmuşlardır.

4.4. Engellilerin İstihdamında Eğitimin Rolü

Engelli bireylerin istihdamda yer edinebilmesinde ve sürekliliğin sağlanmasında birtakım etkenlerin mevcut olduğu araştırmamızda görülmüştür. Benzer bir biçimde eğitim hayatında da birtakım etkenler mevcut ve bunun sonucunda engelliler eğitim alanında problemlerle mücadele ettiği ya da eğitim hayatında yer alamadıkları araştırmamızda görülmüştür. Bu bağlamda engellilerin eğitim alanındaki deneyimleri, eğitime bakış açıları, eğitimde yaşadıkları problemlerin eğitim alanına yansıyor engelli bireyin istihdamını belirlemede ve şekillendirmede rol oynamaktadır. Bu nedenle istihdamda eğitimin nasıl rol oynadığı, kursların, meslek okullarının istihdam üzerindeki rolü, eğitimde yaşanan sorunların istihdamdaki yansımaları gibi durumlar üzerinde durulacaktır.

4.4.1. İstihdam ve Eğitim İlişkisi

Engelli bireyin istihdamında eğitimin ne kadar etkili olduğu ve eğitimle istihdamın nasıl bir ilişkisi olduğu incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların 18'i istihdam ve eğitim arasında bir ilişkinin olduğunu ifade ederken 5'i istihdam edilme ile eğitim arasında bir ilişkinin olmadığını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan katılımcılar eğitim ve istihdam arasında bir ilişkinin olduğunu sıklıkla ifade etmişlerdir. Eğitimin engellilerin iş bulmasını kolaylaştırdığını, mesleki yeterlilik ve uzmanlaşma sağlayarak kariyerleri gerçekleştirme imkânı sunduğunu ve EKPSS girerek devlet kurumlarına atanma şansı elde etmede rol oynadığını belirttikleri görülmüştür.

Eğitimle istihdam arasında bir ilişki olduğunu söyleyen 6 katılımcı genel olarak eğitimle istihdam arasındaki bağı iş bulmayı kolaylaştırıcı bir etken olarak görmektedirler. Örneğin K14 eğitime devam edemediğini ama gerekli kursları alarak kendini geliştirdiğini ve iyi bir yönlendirme ile bir meslek sahibi olabileceğini ve bu durumunda istihdamın daha kolay olacağını ifade etmiştir.

“Ben eğitim alamadım ama kursa gittim. Orada bana nasıl durmam gerektiğini konuşmam gerektiğini öğretiler. Bu da bir eğitim hani. Sen kendini geliştirilse hayata daha bir o kadar dahil olmuş olursun. Hayata dahil olursan da bir iş bulabilirsin. Seni güzel yönlendirirlerse senin de bir işin mesleğin olur ve iyi yerlere gelebilirsin hani. Bu yüzden ne kadar fazla eğitim alırsan o kadar güzel yerlerde çalışabilirsin bence.”(K14)

Eğitim ve istihdam arasında bir ilişkinin olduğunu ifade eden katılımcıların 6'ı ise engelli bireyin eğitimini tamamladığında EKPSS girme hakkını elde ettiğini ve devlet

kurumuna atanma hakkı kazandıklarını dile getirmişlerdir. Örneğin K1 istihdam ve eğitim arasındaki ilişkinin çok yüksek olduğunu, devlet kurumlarında yer alabilmek için belli bir eğitim seviyesinin gerektiğini ve mezun olma şartının olduğunu belirtmiştir.

“Eğitimle istihdam arasındaki ilişki çok yüksek. Eğitimli bir birey istihdam edinme konusunda sınavlara girme hakkı sağlanıyor. Sınavlara girme hakkı eğitimsiz bireylerde yok. Çünkü sınavlarda sizin normal KPSS gibi EKPS de belli bir mezuniyet şartı aranıyor. Ben de ön lisansı tercih ettim EKPS’ye girebilmek için.” (K1)

K1 gibi K18 da eğitim alındığı takdirde devlet kurumunda çalışmanın daha avantajlı olduğunu dile getirmesi ile eğitimin istihdamdaki belirleyici konumuna dikkat çekmiştir.

“...eğitim almak devlette çok avantaj sağlıyor. Eğitim arttıkça atanmanı etkileyebiliyor. Devlet kurumunda kadrolu olarak çalışmak özelden daha iyi ve avantajlı olabiliyor.” (K18)

K8 ise eğitim ve istihdam arasında ilişki olmasına rağmen ve eğitim seviyesi yükseldikçe atanma şanslarının daha fazla olduğunu fakat devlet kurumunda yeterli atanmaların olmaması durumunda zorlaşacağını ifade etmiştir.

“Eğitim ne kadar azsa istihdamda o kadar az oluyor. Eğitim olmadıkça iş öğrenmediği ve atanma olmadığı için istihdamda ona göre az oluyor. Yani eğitimli de olsa atanma olmaz ise ne kadar eğitimli olsanız da istihdamda yer alamazsınız. Ya da eğitiminiz işe uygun değilse veya eğitimler yetersiz ise yine aynı şekilde bir iş alanında bulunamazsınız. Zaten eğitiminiz yoksa sınavlara girme hakkınız da yok ki.” (K8)

Eğitim ve istihdam arasında bir ilişkinin olduğunu ifade eden katılımcıların 5’i ise eğitim alan bir engellinin donanımlı ve vasıf kazanarak kariyerinde ilerleme imkânı kazandığını ve kendini geliştirmede önemli bir payı olduğunu dile getirmiştir. Örneğin K11 eğitimin belli bir alanda uzmanlaşma sağladığını ve çalışmanın da o uzmanlık alanında deneyim kazandırdığı ifade ederek eğitim ve istihdamın birbirinin devamı olduğuna dikkat çekmiştir.

“Eğitim konuyla ilgili uzmanlaşmayı sağlar. Çalışma hayatı o uzmanlıkla ilgili deneyim ve tecrübe kazanmayı sağlar. İkisi birbirinin devamı niteliğinde olduğu için uzmanlaşma, deneyim ve tecrübe zaten usta çırak ilişkisinde bile vardır. Hani bir uzmanlaşırsın, deneyim, tecrübe kazanırsın falan.” (K11)

Kavak (1997: 23) eğitim seviyesi arttıkça işgücüne girme imkanlarının arttığını ifade etmiştir. Güneş ve Akçamete (2014: 13)'ye göre ise okulda edinilen bilgiler ve beceriler yoluyla istihdam edilebilmesi kolaylaşmaktadır. Engellilerin eğitim seviyesi yükseldikçe bir iş bulma imkanlarının artacağını ifade eden katılımcıları destekler niteliktedir. Eğitimin istihdam üzerinde etkisinin olmadığını söyleyen katılımcılar, buna engellilik durumunun, kotaların ve doğru yönlendirmelerin yapılmamasından kaynaklı olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin K12 bu konuda eğitim alınsa da engelden kaynaklı olarak eğitimin karşılığının alınmadığını ifade etmiştir.

“Yok. Ben hukuk fakültesi mezunu arkadaşı gördüm şeyde santralde. Yani telefona bakıyoruz. Başka bir şey yapmıyoruz. Ama bu adam hukuk fakültesi mezunu. Okumuş olması bir şeyi değiştirmemiş yani. Vergi dairesinde arkadaşım var bir tane gelir uzmanı santralde.”(K12)

K12 gibi K16 ve K21 de engelden kaynaklı olarak eğitimle istihdam arasında bir ilişkinin olmadığını ifade etmişlerdir.

“İşverenin engel gruplarına baktığı zaman engeline değil de benim daha çok ne kadar çok işime yarayabilir. Orda şey yapılıyor. Problem çıkıyor. Yani aslında bu durum çalışma hayatı biraz eğitimden bağımsız bir şekilde ilerliyor. İşverenler engellinin eğitimine bakmıyor engeline bakıyor.”(K16)

K17 ise diğer katılımcılardan farklı olarak bu durum istihdamdaki kota ile alakalı olduğunu eğitimin istihdam edilirken etkisiz kaldığını vurgulamıştır.

“Var çok da fark var. Şöyle düşünelim engellilerin yüzde kırkının üniversite mezunu olduklarını varsayalım. Devlet dairesinde % 3 alıyorlar. Özelde de % 4. On iki milyon engellinin olduğu bir ülkede yüzde kırkı ne yapar üç milyon kişi yapar. Üniversiteden bahsediyorum. Genç kesimi alalım. 18-35 yaş arasını alalım. Bu da beş yüz altı yüz bin kişiye tekâmül eder. Bunların şimdi kamuya atanması ne kadar olabilir.”(K17)

Bilgin (1999: 9)'in de engelli bireylerin yeterli mesleki donanıma sahip olmadığı ve genel eğitimde eksik oldukları nedeniyle istihdam hayatında yer alamadıklarını ifade etmesi bakımından istihdam ve eğitim arasında donanım, vasıf sağlaması anlamında bir ilişkinin olduğunu desteklemektedir. Benzer bir şekilde Köksal (2010) da engellilerin eğitim ve vasıf düzeylerinin düşük olması nedeni ile istihdamda sorunlarla karşılaştıkları bu nedenle mesleki eğitimlerin istihdam odaklı olmadığına dikkat çekmiştir.

4.4.2. Eğitimin İstihdam Alanında Etkileri

Eğitim alan engelli bir bireyin yukarıda görüldüğü gibi EKPS girip devlet atamalarında yer alma imkânı olduğu, donanımı ve nitelikleri ile istihdamda daha etkin bir şekilde yer alarak eğitim ve istihdam arasında bir bağın varlığını değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda eğitimin istihdam üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. İstihdamda eğitimin nasıl belirleyici bir rol oynadığı araştırmaya katılan katılımcılar tarafından değerlendirilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların 14'ü de engellilerin istihdamında eğitimin belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymuşlardır. Katılımcıların 6'sı ise engellilerin istihdamında eğitimin belirleyici bir rol oynamadığını diğer faktörlerin de dikkate alındığını ifade etmişlerdir.

İstihdamda eğitimin belirleyici bir konumda olduğunu ifade eden 8 katılımcı engellinin eğitim almasının engelli bireye istihdam alanında verim sağlayacağını ve iş yaşamında aktif rol alma imkânı sunacağını ortaya koymuşlardır. Örneğin K15 eğitilmiş ve bilgili bir bireyin donanımı ile işe girmesinin daha kolay olduğunu vurgulamıştır.

“Çok güzel şeyler öğreniyorsun, bilgin artıyor. Sana bir fırsat verildi mi de çalışabilirsin. Seni bilgin ile bir şeyler yapabildiğini gördüklerinde işe de alırlar kendini ispatlayınca. Donanımlı olup ona göre hareket ederse çok güzel şeyler olur.” (K15)

Benzer bir şekilde K5 ise eğitilmiş bir engellinin iş yaşamında diğer kişilerle sosyal ilişkilerini geliştirdiğini, bireye özgüven vererek bir verimli olmasına katkı sunduğunu dile getirmiştir.

“Daha güzel verimli çalışan bireyleri oluştur. Daha verimli hareket edersin. Çevrenle daha uyumlu hareket eder ve çalışabilirsin. Patronlarla ilişkilerine daha iyi tutmana yarar. Eğitim alırsan her yönde kazanmış olan sen olursun. Burada en büyük yarar kendine sağlanır. İyi bir işe ve eğitime sahip olursun. Böylece kendine güvenin gelir. Engelin engel olmaktan çıkar.” (K5)

K5 gibi K21 de eğitimin her alanda önemli olduğunu ve iş yaşamında verim sağlamaya yaradığını ve bu durumda bireyin engellinin aşılmasında rol oynayabileceğini vurgulamıştır.

“Engellinin en büyük avantajlı eğitimdir. Eğitimle engelinin yüzde seksenini aşabiliyor. Yani daha aktif olmayı aktif oluyor. Öyle hem toplumun içine girmeyi hem sosyalleşme hem eğitim hepsini etkileyecek bir durumdur bu. Hem çevreyi tanıma, bu konuda engellilerin yani engellilerin engeli yüzde doksan sekizi eğitimle aşabiliyor. Bu açıdan değerlendirirsek çalışma hayatını da

etkiliyor. Eğitimli engelli bir birey çalışma hayatında daha da verimli olmasını işinde başarılı olmasını sağlıyor.’’(K21)

Karamercan (2021:112)’ın Ankara’da yaptığı çalışmasında, verimli iş yapamadıkları yanılığısı ile haksızlığa uğradıklarını tespit etmiş ve eğitimin bireye verim sağlayarak bu yanılığının ortadan kaldırılabilceğini göstermiştir. İstihdamda eğitimin belirleyici konumu olduğunu söyleyen katılımcıların 6’sı ise eğitimli bir engelinin istihdam edilmesinin daha kolay olduğunu, daha rahat bir ortamda çalışma fırsatı elde edebileceklerini ve kendi bağımsızlığını kazanabileceklerini, ekonomik anlamda özgürlük sağlayacağını ortaya koymuşlardır. Örneğin yüksek lisans yapan K18 eğitim sayesinde daha rahat koşullarda çalıştığını ve daha fazla maaş aldığını ve engelinin sorun olmasının hafife indirildiğini açıklamıştır.

“Benim açımdan değerlendirirsem daha rahat çalışmamı sağladı açıkçası. Yani yapamayacağım bir işi bile eğitim sayesinde daha hafife indirgenmiş bir işte çalışabiliyorum. Engellilere ayrıyeten daha ağır işler verilebilir. Ben ayrıyeten kalp hastasıyım da çok ağır işlerde çalışmıyorum. Ama eğitimim sayesinde az çalıştırılıp daha yüksek maaşlar alabiliyorum şu an. Yani eğitim artıkça daha rahat işlerde kendiniz yer bulabilirsiniz. Sizi ağır işlerde daha az çalıştırlar.’’(K18)

K18 gibi DB2 de eğitim sayesinde engelli bireyin istihdam edinmesinin rahat olduğunu ve toplumsal hayatta çok fazla rol oynadığını ve ekonomik bağımsızlığına vurgu yapmıştır.

“Eğitim çalışma hayatında olsun kendi toplumsal hayatta çok büyük bir rol oynar. Çalışma hayatını kolaylaştırır ve kendi parasını kazanan bir kişi kendini bağımsız hisseder. Daha da önemlisi iş hayatında iş bulmada etki eder. Eğitim olmadan hiçbir şey olmaz.’’(DB2)

Yapılan araştırmalarda da eğitimin istihdamda belirgin bir rolü olduğu görülmüştür. Doğan (1997: 233)’a göre de eğitim ve verimlilik arasında bir bağ vardır. Eğitimle birlikte bireyin verimliliği artmakta, iş yaşamında kendine yer bulabilmekte, kariyer imkânı gelişmekte ve özgüven kazanabilmektedir. Çalışkan (2007: 288-294)’a göre ise eğitimli bir birey işe girdiğinde daha yüksek kazançlar elde etmekte, toplumdaki konumu iyileşmektedir. Bu bağlamda araştırmamız literatürle paralellik göstermektedir.

İstihdamda eğitimin belirleyici bir rolü olmadığını düşünen 6 katılımcı ise eğitimin tek başına yeterli olmadığını, verim sağlasa bile çevrenin engelliye bakış açısının ve engel durumlarının istihdamı belirlemede etken bir rol oynadığı, devlete atamalarda eğitimden ziyade kura faktörünün eşitsizlikler yarattığını ortaya koymuşlardır. Örneğin K9 ve K16

devlete atamalarda EKPSS'nin yanında kura ile atamaların olmasının eğitilmiş engellilerin adına dezavantajlılık oluşturduğunu dikkat çekici şekilde açıklamışlardır.

“...Ama şu var. İlkokul mezunları var diyelim. Okuyamamış, gidememiş onların da devletten bir kura sistemi var. Bence kura sistemi olmasına hiç gerek yok. Dışarıdan olsun, evden olsun ya da eğitim kurumunda onların lise diplomasını aldirmek lazım bana göre. Yani kura ile atanan bir kişi iş bilmeden gerekli eğitimini almadan nasıl verimli olacak ki. Bu sefer okuyan üniversiteye bitirmiş kişi de sınava giriyor. Burada okuyanlara karşı bir sorun yaratıyorlar.”(K16)

K16 bu şekilde yapılmış sistemin verimli olamayacağını da belirtmiştir. K9 ise bu duruma ek olarak kadrolarda engel durumlarının ve oranlarının dikkate alınmadığını ve sağlam insanların da engelli raporu almaya çalışmalarının onların yerini doldurmaları nedeni ile eğitimin belirleyici bir rolü olamayacağını ifade etmiştir.

“...Ancak ben en son ki sınava girdiğim zaman benim engel oranım %84. Kanunda engelli olabilmesi için % 40 engelli raporu yeterli. Sağlık raporu % 40 olan bir kişi benimle aynı kanun üzerinden yola girebiliyor. O yüzden ben iş anlamında onunla benim kıyaslanmam oluyor. İkimizin puanı da aynı olduğunu düşünsek de aynı puanı almışız ama birimizin engeli 84 birimizin engeli 40 siz olsanız hangisini tercih edersiniz? Burada bir engelimiz var, ikinci aşamada sınavda Türkiye genelinde tüm engelliler bu sınava tabi tutuluyor ve kadrolarda Türkiye genelinden açılıyor...”(K16)

Yılmaz ve Yentürk (2017: 62), engellilere yönelik hizmetlerden faydalanmak için % 40 üzerinde engelliliğini bir sağlık raporunun olması gerektiğini belirtmiştir. Karamercan (2021: 89)'ın çalışmasında da EKPSS atamalarında engel oranlarının dikkate alınmadığını ifade etmişlerdir. K17 ise eğitimin tek başına yeterli bir rolü olmadığını istihdam edilmeye işverenlerin bakış açısının da devreye girdiğini vurgulamıştır.

“Çalışma hayatında etkin olmasını sağlıyor ama zor. Ne kadar eğitilmiş olsan da bir raddeden sonra işe alınıp alınmadığın veya işverenin düşüncesi, bakış açısı devreye giriyor. Seni işe alacak ama kenarda mı bekletecek yoksa seni aldığın eğitimle alakalı yerde mi çalıştıracak. Şimdi bunlarda önemli.”(K17)

Görüldüğü gibi işverenlerin olumsuz tutumlarının engelli bireylerin yeteneklerini ve eğitimlerini geri plana atmaktadır (Bilgin, 2000: 7). Öztürk (2011: 34) ise yaptığı araştırmasında işverenlerin yasal zorunluluğa uymak için engelliye istihdam ettiğini ve ücret ödeyip çalıştırmadıklarını ifade etmesi de benzer bir şekilde eğitimin istihdamda rol oynamadığını göstermektedir.

4.4.3. Eğitim Sorunlarının İstihdamdaki Rolü

Araştırmaya katılan katılımcıların eğitim sorunlarının istihdamdaki etkisini değerlendirdiklerinde farklı cevaplara ulaşılmıştır. Eğitimde yaşanan sorunların istihdamda yer almanın önünde engel teşkil ettiğine, verimli olunamayacağını, devlet kurumlarına girmek için yapılan EKPS’den yararlanamayacaklarını ve bu durumların işverenlerin olumsuz tutumları konusunda fikirlerini desteklemeye yarayacağı üzerinde durmuşlardır. Araştırmaya katılan katılımcıların 7’si ise eğitimde yaşadıkları problemler ve okula devam edememe durumunun işsizliğe neden olduğunu ve istihdama katılımı etkileyeceği üzerinde durmuşlardır. Örneğin K9 sosyal hayattan kendini uzaklaştıran ve bu bağlamda eğitimde almayan engelli bireylerin devletin verdiği maaşla geçinmesi çalıştığı ve eğitimi olmadığı içinde işe giremediğini ifade etmiştir.

“Sosyal faaliyeti yok. Hayata katılmıyor hiçbir iş yapmıyor. Devletin verdiği bir maaşla kendini geçindirmeye çalışıyorlar. Eğitimde almıyorlar. Evlerinde duruyorlar. Bu sefer eğitim almayan kişi nasıl işe girsin yani. Eğitim alamayıp ya da yetersiz kaldığında işe de giremeyince o alınan maaşta yetmeyebiliyor bazen.”(K9)

K9 gibi DB1 de çoğu engelli bireylerin bazı sebeplerden ötürü eğitime devam etmediğini ve bu durumda iş bulamadıklarını dile getirmiştir.

“...tabiki şimdi eğitim yoksa iş bulması mümkün değil. Çoğu engellimiz ortaokulu bitirmemiş. Liseye hiç gitmemiş. Bu kişinin çalışması nasıl olacak? Olamaz zaten. Yani eğitim olması lazım...”(DB1)

Engelliler Konfederasyonu raporlarına göre ülkemizde genel işsizlik oranları % 13 iken bu durum engelliler arasında % 78’e çıkmaktadır (Engelliler Konfederasyonu, 2020). Ülkemizde engellilerin işsizlik oranlarının yüksek olması araştırmayı destekler niteliktedir. İstihdamda düşük düzeyde eğitime sahip olan bireylerin günümüzde istihdamın dışında kaldığı görülmektedir (Çalışkan, 2007: 286- 287). Engellilerde eğitimden yoksun olduklarından bu grup içerisinde yer almaktadırlar.

Araştırmaya katılan katılımcıların 6’sı eğitimde yaşadıkları problemlerin iş yaşamında olumsuzluklara neden olacağını ve iş yaşamında verimsizliği beraberinde getireceğini vurgulamışlardır. Örneğin K1 okuduğu bölümde görsel içerikli ve uygulamalı derslerde yetersiz kaldığını ve bu durumun iş yaşamında verimsizliğe neden olabileceğini ifade etmiştir.

“...bir görme engelli eğitim hayatında gördüğü derslerden görsel içerikli olan derslerden betimlenilmediğinde o öğrenci o dersten pasif durumda çıkıyor. Dersleri geçiyor ama pasif. Ders hakkında konu hakkında herhangi bir şey bilmiyor. Bugün yarın bu kişi atandığı zaman sınıftaki öğrencisi o konu ile ilgili bir şey sorduğunda hoca sessiz kalacaktır.”(K1)

K1 gibi K8 de eğitimde yaşanan problemlerin bireyin iş yaşamında verimli olmasını engelleyeceği, kendini geliştirmesine de engel olacağı ve beraberinde işsizliği de getireceği üzerinde durmuştur. K8 okul idaresinin kendisini okula almak istememesi nedeni ile sorun yaşadığını ve bu sorunu aşamayı bugünkü yaşamını elde edemeyeceğini dile getirmiştir.

“...Mesela ben okula alınmasaydım şu an çalışamazdım. O sorunu aşamayıydım şu an okula devam edemeyecektim ve böyle bir hayatım belki olmayacaktı.”(K8)

Mamatoğlu (2015: 555) ise engellilerin mesleki bilgi eksikliği nedeni ile vasıfsız ve işyerine uyumsuz ve yetersiz olarak görüldüklerini dile getirmiştir. Benzer bir biçimde Arslan ve Altıntaş (2014: 183), engellilerin eğitim eksiklikleri, mesleksiz olmaları nedeni ile istihdam edilmemekte, istihdam edilse bile verimsiz olacağı düşüncesi ile sorunlarla karşılaşmaktadır.

Araştırmaya katılan katılımcıların 6’sı ise eğitimde yaşanan problemlerin kariyer anlamında ilerlemelerinde yetersiz kaldığını, kendilerini eksik hissettiklerini ve iş yaşamında aktif olamadıklarını ortaya koymuşlardır. Örneğin K18 engelliden ötürü eğitim alırken algılamakta sorun yaşadığı ve bu durumun iş yaşamını etkilediği üzerinde durmuştur.

“...Mesela ben yüksek lisans alıyorum. Çoğu konuşma hızlı konuştukları için algılamakta sorun yaşıyorum. Tekrar dinlemek zorunda kalıyorum ya da sorular sormak zorunda kalıyorum. Bu durumda da hemen öğrenemiyorum. Belki de kaçırdığım yerler oluyor işimi etkileyecek noktalarda...”(K18)

K18 den farklı olarak K21 ise EKPS’s’yi etkilediği ve sınavda başarılı olamayıp atanamadığı belirtmiştir.

“...Sınavlarda EKPS’s’yi etkiliyor. Aynı zamanda eğitim düzgün olmadığı zaman yani eğitim ortamı, okul ortamı diyelim. Düzgün olmadığı zaman bu insanın özgüveni de olmaz. Özgüveni olmadığı zaman işte de özgüvensiz olur. Başarısız olur. Yani bir kariyer gelişimini engelliyor.”(K21)

Engellilerin yaşadığı eğitim problemlerini istihdamda olumsuz rol oynadığını görülmüştür. Araştırmaya katılan katılımcılar tarafından istihdamda etkili olan diğer

faktör olarak işverenlerin tutumlarının da etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda engelli birey gerekli eğitimi alsa da işverenlerin tutumlarından kaynaklı olarak istihdamda etkin rol alamadıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan katılımcılardan 4'ü işverenlerin ön yargılarından dolayı eğitim olarak yeterli donanıma sahip olursa da istihdamda aktif rol alamadıklarını, 2'si engelli ile uğraşmak istemediklerini, 3'ü ise engel oranı düşük kişilerin seçilmesi nedeni ile eğitimin dikkate alınmadığını vurgulamışlardır. Örneğin K5 engellilere yönelik olumsuz bakış açısının olması nedeni ile eğitimin dikkate alınmadığını ifade etmiştir.

“...engellilerin bir şeyleri başaramayacaklarına düşündüklerini biliyoruz. Ama bilmiyorlar ki başarı engel tanımıyor. Onun dışında işverenlerin ön yargıları nedeniyle bize yapamayacakları düşüncesiyle işe almak istemiyorlar. Sonuçta kimse istemez yani sakat olmayı, engelli olmayı.” (K5)

K3 ve K13 ise işverenlerin tutumunun yanında engelli ile uğraşmak istemeyerek eğitilmiş olsa dahi istihdam etmediğini belirtmişlerdir.

“...bunun nedeni tamamen engelli bireye karşı güvensizlik. Ben bunla ne uğraşacağım tarzı söylemler. Bunla mı uğraşacağım yoksa içerdeki diğer çalışanlarla mı uğraşayım şeklinde düşünülüyor.” (K13)

Görüldüğü gibi engellinin istihdam edilmesinde eğitimden kaynaklı problemlerden dolayı istihdamda yer edinmede etkin rol alamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda araştırma bulgularından yola çıkarak, bireyin eğitim alanında donanımlı olsa dahi işverenlerin engelliye yönelik tutumlarının da istihdamda olumsuz bir etkiye yol açtığı söylenebilir.

4.4.4. Engellilerin Eğitimine Uygun İşe Yerleştirme

Yaptığımız araştırmada katılımcılara engellilerin aldıkları eğitime uygun işe yerleştirmeleri hakkında görüşleri incelendiğinde 12 katılımcı eğitimle istihdam edilen meslekler arasında farklılık olduğunu belirtirken, 7 katılımcı ise eğitimle istihdam edilen mesleğin olabileceğini belirtmiştir. Buna karşılık 4 katılımcı ise fikrini belirtmemiştir.

Alınan eğitim doğrultusunda uygun bir istihdam sağlanamadığını ifade eden katılımcılar, bunun sebebini işverenlerin veya kurumların engelli bireyin engel durumunu dikkate alarak uygun bir pozisyona yerleştirmek istemesinden kaynaklandığını ileri sürmüştür. K1 okuduğumuz bölümle alakasız bir iş alanına yerleşme olasılıklarının yüksek olduğunu ifade etmiştir.

“Alınan eğitime uygun işlerde çalışabilindiği düşünmüyorum. Çünkü bir engelli birey radyo televizyon okuyor, sosyoloji, adalet okuyor diyelim. Benim gibi spor yöneticiliği okuyormuş, halkla ilişkiler okuyor diyelim. Âma bu alanların çoğunda, bir kısmında sadece örnek vermek gerekirse % 25’i kendi alanlarında çalışabiliyor. Bunun dışında kendi alanlarında diğerleri çalışamıyorsa klasik meslekler var ya santral memurluğu, çağrı merkezi onun gibi meslekler üzerinde yoğunlaşıyor. Yani eğitimle çalışma alanı tamamen farklı olduğunu söyleyebilirim.”(K1)

K19 da engel durumunun kendi mesleğinde çalışmasında zorladığını o yüzden eğitim durumuna değil engel durumuna uygun bir pozisyonda istihdam edildiğini söylemiştir.

“...Ben mesela elektrik mezunuyum. Benim yaptığım şu an elektrik işi değil kantar işi. Elektrik işi biraz da böyle hareketliydi. Eğilip kalkmalı hareket olduğu hani şey bir iş olduğu için. Hani kantar biraz daha beni yaptığım bir iş biraz daha rahat oturarak yapılabilinen bir iş. O yüzden engel durumlarından dolayı farklılık gösteriyor.”(K19)

Engelliler özel sektörde olduğu kadar devlet kurumlarında da eğitimlerine yönelik uygun bir istihdam sağlanmasından ziyade öncelikli olarak engel durumları dikkate alınarak başka bir pozisyonda istihdam edilebilme durumlarının da olduğu görülebilmektedir. Örneğin K8 kendisinin engellinden kaynaklı olarak başka bir pozisyonda çalıştığını dile getirmiştir.

“...Kendimden örnek vereyim. Sağlık alanında protez işleri ile ilgili bölümden mezun oldum. El işleri becerisine dayanan bir bölüm, ayakla hiçbir işi yok. Ama engelinden dolayı uygun bir ortam olmadığı için şu an çalıştığım yerin başka bir alanında görev alıyorum.”(K8)

Benzer bir şekilde K12 de eğitim almış çoğu engelli bireyin eğitimlerinin dışında devlet kurumlarında santral pozisyonunda çalıştıklarını vurgulamıştır.

“Çok ciddi uzmanlık eğitimleri alan kişilerin memur olarak santrallerde biraz önce bahsettiğim şekillerde çalıştığını biliyorum. Mesela özel sektörde çok iş alabilecek bir alanda çalışmış imkanı olan ama maalesef orada iş imkanı bulamadığı için memur olmak zorunda kalmış insanlar çok fazla.”(K12)

Yapılan birçok araştırmada ve yasal mevzuatlarda engellilerin kendi meslekleri dışında istihdam edildiğinin görülmesi ve yasalarda kendi mesleklerine atanması gerektiğine yer verilmesi araştırmamızla paralellik göstermektedir. Örneğin Ertürk (2003: 107)’e göre engelliler kendi aldıkları eğitimlerine, yeteneklerine, becerilerine uygun işlerde çalışma konusunda eşit fırsatlara sahip değildir. Özürlüler Kanunu’na göre de engellilerin mesleklerine uygun kadrolara atanması ve gerekli şartların düzenlenmesi esas

alınmaktadır (Şişman, 2011: 202). Mamatoğlu (2015: 553-554)'a göre ise engelli bireyler kendi mesleklerinde istihdam edilmemekte, daha niteliksiz işlerde istihdam edilmektedir. Yaptığı araştırmasında hukukçu görme engelli bireyin santralde istihdam edildiğini ifade etmesi araştırmamızla paralellik göstermektedir.

Eğitime uygun bir pozisyonda istihdam edilmesi gerektiğini belirten 7 katılımcı, bireyin eğitimi doğrultusunda sınava girerek atanabileceğini, kendini geliştiren eğitimlere katılarak kendine uygun bir pozisyonda yer edinebileceğini vurgulamışlardır. Örneğin K5 gerekli eğitimleri alarak bir meslek seçseydi mesleğine uygun bir pozisyonda istihdam edilebileceğini ve yaşadığı sıkıntıların azalacağını söylemesi dikkat çekicidir.

“Her insan neyi daha iyi yapıyorsa bence ona göre o alanlara daha çok yönlendirilmeler sağlanmalı. Hem de bu durum yeteneklerine uygun çalışma hayatının içerisinde yer almalarına katkı sağlar. Mesela bir engelli olarak bir eğitim olsaydı bir işim olurdu. Bu bana daha fazla avantaj sağlardı. Kendi ayaklarımın üstünde durabilirdim. Bir şeyleri başarabilirdim. Ama okuyamadığım için meslek edinmeye dayalı bir eğitimim olmadığı için sıkıntılarım çok oluyor. Bu konuda çok sıkıntılar çekiyorum.”(K5)

Benzer bir şekilde K14 de aldığı eğitime uygun bir iş alanında yer edinebileceğini ifade etmiştir.

“Ben düşünüyorum. Sen kendi yeteneğine uygun bir kursa gidersen veya eğitimleri alırsan insanlar seni önemli olarak görürler. Bilgin vardır, verimin vardır, üretebiliyorsunuzdur. O zamanda kendini geliştirdiğin yerde alanda hani çalışabilirsin. Aldığın eğitime göre işler bulabilirsin.”(K14)

K3 ve K20 ise ilgili sınavlara girerek devlet kurumlarında uygun bir pozisyonda istihdam edilebileceklerini belirtmiştir.

“Okurlarsa, sınavlara girerlerse devlette rahat şekilde alanlarında çalışabilirler bence. Devlette kimi yerlerde kendi mesleklerinde yer alabilirler. Mesela engelli öğretmenler de atanabiliyor.”(K3)

4.4.5. Kurs ve Meslek Okullarının Engelli İstihdamdaki Rolü

Engelli bireylere yönelik mesleki bilgilerin sağlanması yönünde verilen eğitim hizmetlerinin istihdamdaki rolünü değerlendirdiğimizde araştırmaya katılan katılımcılar tarafından farklı değerlendirmelere ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğu engellilere yönelik açılan meslek edindirmeye yarayan eğitim hizmetlerinin varlığını kabul etmişlerdir. Fakat eğitim hizmetlerin istihdamdaki rolü konusunda farklı görüşler olduğu görülmüştür. Engellilerin eğitimde verilen hizmetlerin varlığının

istihdamda etkin bir rolü olduğunu ifade eden katılımcılar bu konuda kursların, mesleki okulların, halk eğitimlerin ya da engelliye uygun birçok okulun var olduğunu ve fayda sağladığını vurgulamıştır. Örneğin K7 ne kadar eğitim alırsan ve bu eğitim hizmetlerinden yararlanırsan o kadar meslekte ileriye katkı sağlayacağını ifade etmiştir.

“...ne kadar eğitimi iseniz o kadar çabuk daha kariyer yaparsınız. Mesleğinizden daha çok ileriye gidirsiniz. Yani bu bir gerçek. Eğitim bir meslek yani ne kadar eğitimliyseniz o kadar ileridesiniz. Bir adım daha öndesiniz yani...” (K7)

K7 gibi K12 ve K18 de engelliye yönelik verilen eğitim hizmetlerinin yeni yeni artış gösterdiğini ve mesleki bilgi ve donanım sunduğunu ifade etmiştir.

“Mesela bu bedensel engellilere yönelik sanat okulları var. Birkaç tane belediye destekli veya vakıf destekli eğitimler var. Örneğin mantar yetiştiriciliği, ne bileyim çiçek yetiştiriciliği, dikiş nakış vesaire.” (K12)

Engellilere yönelik mesleki yeterlilik sağlama anlamında verilen hizmetlerin yetersiz olduğunu düşünen katılımcılar bu durumu okulların kariyer planı yapmamasına, engellilere meslek edindiren okulların azlığına, istihdamda engel durumunun dikkate alınmasından kaynaklı olarak yetersiz kaldığını ifade ettikleri görülmüştür. Örneğin K8 okullarda iş edinebilme anlamında eğitimlerin verilmediğine dikkat çekmiştir.

“...okullarda üniversite haricinde, üniversitede daha çok var, liseye kadar olan dönemde iş anlamında bir bilgi verilmiyor. Bu durumda bir katkı sağlanmadığından eksikler meydana geliyor. Daha fazla beceri, yetenek, bilgi ile eğitimler artabilir.” (K8)

K9 ve K16 engellilere yönelik mesleki yeterlilik sağlayan eğitim hizmetlerinin var olduğunu fakat istihdam edilmede engel durumlarının göz önüne alındığından kaynaklı etkisiz olduğunu belirtmiştir.

“...% 40 üzerine verilen engelli yüzünden herkes aynı statüde olduğu için böbrek yetmezliği de bir engel bedensel engel de bir engel sayılıyor. İnsanlar, işverenler onları tercih ediyorlar. Gerekli eğitimin olup olmamasına pek bakılmayabiliyor. Yani önemli olan engellinin ne olduğu, derecesinin ne olduğu, işe yarayıp yaramadığı, bilgisi var mı yok mu onunla ilgilenmiyorlar.” (K9)

K18 ise diğer katılımcılardan farklı olarak mesleki eğitimlerin olduğunu fakat engellinin kendisinin bilinçsiz olmasından dolayı eğitimlere katılmadığından istihdamda aktif olunamadığını söylemesi dikkat çekicidir.

“...eğitim hayatında olduğum için eğitimi olduğunu biliyorum. Çünkü çok fazla yer var ama engelliler bu konuda bilinçli değil. O yüzden mesleki anlamda bilinç olmadığı için yetersiz kalıyor. Eğitimler engelli bireye ulaşmıyor. Bu bilinç sağlanırsa engelli eğitime ve çalışma hayatına daha hızlı adapte olur.”(K18)

Meslek okulları ve kursların istihdamda nasıl bir rol oynadığı incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların 19’u verilen kursların, meslek okulları gibi eğitim hizmetlerinin istihdamda rol oynayacağını ifade ederken 4 katılımcı ise istihdamda bir faydasının olmadığını belirtmektedirler. Engellilere yönelik verilen eğitim hizmetleri, kurslar, meslek okulları gibi durumların istihdamda rolü olduğunu söyleyen katılımcıların ortak noktası engellilere yönelik mesleki yeterlilik ve donanım sağlamanın önemli olduğu ve bu bağlamda bir istihdam sağlanarak kariyer planlamasını yapılabileceğinin varlığıdır. Bu durumda engelli bireyde mutluluk ve başarı hissinin oluşturduğu ve topluma daha fazla katıldığı da vurgulanmıştır. Örneğin DB2 donanımlı meslek elemanı yetiştirmesi anlamında katkı sunduğunu ve engellilere yönelik açılan mesleki eğitim ve kursların arttırılması gerektiğini ifade etmiştir.

“Engellilere açılan kurslar tabii çok güzel katkıları var. Ben bu kursların ve eğitimlerin daha sık olmasından yanayım. Her bir engelli dostumuz en azından bir, iki tane ya da üç, beş tane kurs alıp engelli camiasında iş hayatına atılması lazım. Yani her engelli belli başlı kursları almalı ve ayrıca bir mesleğe yönlendirme yapılmalıdır. Bunun için verilen kursların meslek okulların var olması bireyin donanımlı olarak yetişmesini sağlayarak çalışma hayatında var olmasını, iş hayatına atılmasını etki edecek.”(DB2)

Benzer bir şekilde K15 de donanım sağlayarak bireyin işverenin karşısına etkin bir şekilde çıkabileceğini ve bu tarz kursların artması beceri kazandırdığı üzerinde durmuştur.

“...eğitim kurulmuş olsa çok güzel olur. Çünkü insanlar hazır bir şekilde çıkmış olur işverenin karşısı veya da devletin kendi bünyesine. Bu şekilde insanları eğitimini alıp da seçip alabilir. Yani insanları çalıştırabilir. Halk eğitim kursları veya bu gibi mesela işçiler için MYK belgeleri var. Engellilere göre bu tarz belgeler çıkarılabilir. Örneğin işe girmek isteyen biri hemen bir kursa yazılıyor. O belgelerini işe girerken kullanıyor. Artıya geliyor engelli bireylere. Yani bizlere göre de uygun meslek alanlarında gerekli kurslar ve beceriler kazandırılması için benzer programlar uygulanabilir.”(K15)

DB1 ise belediyelerin ve yerelin engellilerin yetişmesi için destekleyici kurslar aması veya belli bir alanda beceri kazandırması sayesinde bir iş sahasının yaratılmasını gerekli görmektedir.

“Mesleki okullar, kurslar oluyor ama dediğim gibi işte yerelde yer açıp bir tarafa toplayıp oradaki engellileri iş sahası hazırlamaları gerekiyor. Bunu belediye yapar. Bunu zaten özel sektör yapmaz. Bu belediyelere düşen bir görev. Ne olur el becerilerini çoğaltır, onlara bir yer açar. Oradaki onların yaptıklarını da pazarlar yani. Belediyeye çalışır yaptıkları. Mesela sepet örer, yöresel fındıktı bilmem neydi. Burada belediye büyük ihtimalle pazarlama yapar yani. Bu yerellere düşen bir şey. Yoksa özel sektörde buna bir katkı olmaz.”(DB1)

K6 ise belirli bir alanda eğitim görseydi bir iş ve meslek sahibi olabileceğini söylemektedir.

“Ustalık belgesi olabilir, mimarlık çizim olabilir, bilgisayar olabilir. Bu tarz kurslar çalışma hayatına etki eder. Şimdi benim bir ustalık belgem olsa güzel belki iş bulabilirim. Bir maaşım olabilir, geçimim kolaylaşabilir. Âmâ engelim çalışmama engel oluyor.”(K6)

Engelli bireyler kendilerine uygun bir mesleği kurslar veya meslek okulları gibi eğitim hizmetleri ile bitirip işe girdiklerinde daha kolay sosyalleşebileceklerini, performanslarının artarak kariyer gelişimini olumlu yönde etkileyeceğini ve bunun da psikolojik olarak iyilik sağlayacağı araştırmaya katılan katılımcılar tarafından ortaya konulduğu görülmüştür. Örneğin K21 kendi özgüvenini geliştirmeye katkı sunduğunu belirtmiştir.

“Bir işi sana uygun olarak yapmak, yapabileceğin bir işte çalışmak yani kişinin özgüvenini de geliştirir ve başarılı olması, kariyerini ilerletmesin de rol oynar yani. Herkesin yapabildiği bir meslek vardır sonuçta.”(K21)

Yukarıdaki ifadelerden de görüldüğü gibi meslek okulları, kurslar gibi eğitim hizmetleri bireyin meslek sahibi olmasına, verimli, donanımlı bireyler olmalarına katkı sunmaktadır. Doğan (1997: 233)’a göre de bireyin yeterli bilgi donanımına sahip olma durumu performansını arttırmakta, özgüvenini geliştirmekte ve yeni kariyer imkanları sağlamasını ifade etmesi bakımından araştırma ile paralellik göstermektedir. Güneş ve Akçamete (2014: 9), mesleki eğitimler ve iş analizleri ile engellilere iş becerileri kazandırılabilirliği üzerinde durmuştur. Durkaya ve Hüsnüoğlu (2018: 55-67) ise vasıf kazanarak, performansın geliştiğine ve bunun sonucunda da yüksek kazançlar elde edilebileceğini vurgulamıştır.

Araştırmaya katılan katılımcılardan 5’i engelliye açılan kursların ve meslek okullarının istihdam sağlamada etkisiz bir araç olduğu ifade ederek diğer katılımcılardan ayrılmaktadırlar. Sadece bir belge olarak kaldığını veya kursların para kazanması için açıldığını bu bağlamda da istihdam anlamında bir role sahip olmayabilirler.

“Yani aslında çok iş yaşamında bulunmayı sağlayan bir unsur değil bu kurs, meslek okulları. Çok üst düzey bir eğitim almıyorsunuz. Yine herkesin yapabileceği, bir işin eğitimini alıyorsunuz. Ve belki bunu diğer normal bir sıradan bir insandan biraz daha yavaş biraz daha eksik yapmanıza neden oluyor engeliniz. Tercih edilmeme nedeniniz olur.” (K12)

K17 ise engellilere yönelik açılan kursların sadece açan kişiye para kazandırmak amaçlı bir faydasının olduğunu ifade etmesi dikkat çekmektedir.

“...şu an ki dönemde mesela meslek edindirme kursları şunlar bunlar oradaki ilgili öğretmenin para kazanmasına yönelik yapıldığı ve açıldığı için hiçbir şey ifade etmiyor. Sadece elinde cv de gözüken bir belge olarak kalıyor. Oralarda yeterince bir eğitim verilmiyor.” (K17)

4.5. Engellilerin İstihdamı ve Eğitimine Yönelik Politikalar

Engellilerin insan onuruna yakışır bir hayat sürdürmeleri, eşit koşullar altında yaşamaları ve var olan fiziksel ve sosyal kısıtlamalarının önüne geçebilmek adına temel hakları güvence altına alınmıştır. Bu anlamda engellilerin eğitim ve çalışma hakları da uluslararası ve ulusal yasalarca korunmuş ve hakları iyileştirebilmek adına birçok çalışma ve politikalar üretilmiştir.

4.5.1. Engellilerin Kendi Haklarına İlişkin Bilgileri

Araştırmaya katılan katılımcıların 17’si istihdam ve eğitim alanında sağlanan hakları bilmediklerini, 6 katılımcı ise istihdam ve eğitim alanında sağlanan hakların genelde işine yarayan kısımları bildikleri görülmüştür. Orhan (2015: 88)’ın yaptığı araştırmada da engellilerin kendilerine yapılan istihdam haklarını bilmemekte ve bütüncül bir şekilde değerlendirememektedirler. İstihdam ve eğitim alanındaki hakları bildiğini söyleyen K17 ise engellilerin bir kesiminin bu hakları bildiğini ve haklarının kullanma anlamında araştırmaya gerek görmediklerini dikkat çekici bir biçimde vurgulamıştır.

“Türkiye’deki engellilerin içerisinde kendine ait haklarını bilen kısım % 20’yi geçmezdir. Çünkü onların çoğu buna alışmış. Devlet maaşını veriyor. Benim daha hangi haklarım var diye bakmıyor. Eğitim hakkı, sosyal hayata katılma hakkım var. İstihdam hakkım var. Çalışma hayatına girme hakkım var. Ücretsiz bazı şeylerden yararlanma hakkım var. Suyu, otobüsü ücretsiz kullanma hakkım var. Bilmiyor sadece devlet bana maaş versin diye yaklaşıyor. Araştırmaya gerek görmüyor.” (K17)

K17 ile benzer bir şekilde K1 hakların bilindiğini fakat bu hakların engelli bireylere bir lütuf gibi sunulmasının yanlış olduğunu ifade etmesi bakımından ayrılmaktadır.

“... şimdi istihdam alanında kamuda engelli istihdam hakkı var diyelim. Âmâ bunu bir hak olarak görmüyorum. Çünkü normal bireylerde herkes için hak olduğu gerekiyor. Bunun bir hak olarak, lütuf gibi sunmaları da yanlış.”(K1)

4.5.2. Engelli İstihdamına Yönelik Politikalar

Engelli istihdamına yönelik politikalar değerlendirildiğinde araştırmaya katılan katılımcılar, kota sisteminde problemlerin olduğunu vurgulamışlardır. Kotanın az olduğunu, kotaya uyulmadığını ve devlette ise kotalarda açık olduğunu belirtilerek istihdam politikalarının uygulamaya yansımada problemler yaşandığını dile getirmişlerdir. Araştırmaya katılan katılımcıların 11’i engelli istihdamında kotanın az, yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Örneğin K9 kota az olduğundan kaynaklı iş bulamadığını ve kota oranlarının düzenlenmesi gerektiği üzerinde durmuştur.

“Bence istihdam alanında sağlanan kota yönetimi yeterli bir düzeyde değil. O oranların artması lazım. Çünkü devlet sisteminde belli bir sayı üzerinde engelli çalıştırılıyor bir tane. Örnek veriyorum 500 tane kişi çalışıyor ama iki tane engelliyle bunu geçiştirebiliyorlar. Mesela şurada spor yapmazsak iş bulamayacağız. Kendim evliyim, çocuğum var. Bunları ben bakacağım yani bir spor bir faaliyet olmasa ben nasıl geçineyim. Ben geçen sene mesela burada çalışmıyordum iş bulamadım.”(K9)

K9 gibi K1 de kotaların az olduğunu ve engel oranlarına bağlı olarak düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir.

“Burada kamuya alınan engelli oranlarının yükseltilmesi, sınavların engel grupları arasında dağılımının doğru bir şekilde yapılması genel, görme, işitme ortopedik olarak sınırlandırılması olabilir. Bunun dışında bu kamudaki %4 kota % 10’a çekilmeli.”(K1)

K12, K13 ve DB1 ise kurumlarda kotaların açık olmasına bağlı olarak engelli istihdamında yeterlilik olmadığını belirtmişlerdir.

“Yetersiz, kotalar da açık var. Daha doldurulmadı. Devlet kurumlarında da kotalar dolu değil. Özel sektör bunu istismar edebiliyor. Özel sektörün önü açık. Özel sektör ilana çıkıyor. Açığım var diyor. Alıyor. Kriterlere uymuyor diyor.”(DB2)

K13 ise engelli istihdamında uygulamaya koyulan politikalara uyulmadığı için engellilerin istihdamlarının düşük kaldığını ifade etmesi dikkat çekmektedir.

“Bu çoğunlukla resmi ve büyük kurumlarda işliyor. Bu zaten bilindik kurumlarda daha fazla var. Küçük kurumlarda pek fazla olmuyor. Ama olmak zorunda mı? Evet olmak zorunda. Bir cezası var.”(K13)

K8 ise işverenleri kota sistemine uymaktansa kota sisteminin belirlediği cezai işlemi tercih ettiklerini ifade etmiştir.

“Sayıyı az gösteriyorlar yani bu 49 da kalması engeli ortadan kaldırıyor. Yani 99 koyması engeli ortadan kaldırıyor. Kanunu ortadan kaldırıyor. Belki de bakıyorum maliyetine, işleme bakıyor. Şimdi engelli çalıştırsa maliyeti şu kadar cezai işlemi maliyeti şu kadar. Cezayı mı yesek daha karlıyız. Engelli mi çalıştırsak daha karlıyız. Buna bakıyorlar.”(K8)

Aydınlat, işverenlerin engelli çalıştırmama gerekçelerini incelediğinde kotanın altında işçi çalıştırdığını gösterdiğini incelemiştir (Aydınlat, 2012: 4). Baybora (2006:242) ise kotanın yetersiz kaldığını kota dışında farklı yöntemlerinde kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Görüldüğü gibi istihdam anlamında kota sisteminin uygulamaya yansımalarında sorunlar olduğu ya cezai işlemi ödedikleri ya da istihdam edilen kişileri az gösterdikleri ifade edilmesi araştırmamızı destekler niteliktedir. İstihdamda ‘sağlamcı’ zihniyete dayalı bakış açısının hâkim olması durumuna bağlı olarak araştırmaya katılan katılımcıların tümü yasal zorunluluk olmasa engellilerin istihdamda yer edinemeyeceklerini görüşünü savundukları görülmüştür. K17 engelliler toplum tarafından atıl olarak görüldüklerinden yasa olmadığı vakit engelli istihdamının gerçekleşemeyeceğini vurgulamıştır.

“Türkiye açısından âtil grup olarak görüldüğümüz için kimse engelli çalıştırmak istemez. Çünkü onlara sağlam işgücü lazım.” (K17)

K19 ise engelli istihdam etmenin uğraştırıcı bir süreç olmasından dolayı yasal zorunluluk olmadığı takdirde engellilerin istihdamda etkin bir rol alamayacaklarını belirtmiştir.

“Ben engelli raporu aldım. Aldım ama bu doktora da görüşülecek iş yeri doktoruna. Doktorun çalışabilecek mi çalışamayacak mı onay verdi mi? Bu adama göre uygun bir yer var mı? Yok mu? Bunlara da bakılıyor ve uğraştırıcı bir süreç.” (K19)

K11 ise toplum tarafından engellilere yönelik bir bilincin olmadığından ve istihdam konusunda da yasa olmasa engelli istihdamının gözden kaçabileceğini ifade etmiştir.

“Sadece 10-16 Mayıs, 3 Aralık'ta yapılan belli yemeklerden başka bize ilgi yok. Çünkü vitrin malzemesi olarak görüyor bazı grup. Bunun dışında pek bir tanınırlığımız yok. Yani Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi olmasa ne yapardık bilmiyorum gerçekten. Ben engelli birini almayayım demez. Ama hep gözden kaçıyor. Gözden kaçma. Görmezden yani gelme” (K11)

Bilgin (2000: 7)'e göre de yasal zorunluluk haricinde engelli bireyler alıştırma eğilimine sahip olmayan kişiler olarak görülmektedir. şen (2017: 259) ise işverenlerin yasal zorunluluk harici engelli istihdam etmeyeceğini belirtmiştir. Bu bağlamda yasal zorunluluk olarak ele alınması ile paralellik göstermektedir.

4.5.3. Engellilerin Eğitime Yönelik Politikalar

Engellilere yönelik yapılan eğitim politikaları da istihdam politikaları gibi yasalarla koruma altına alınmıştır. Fakat eğitim anlamında sağlanan politikaların da engelliler için yetersiz kaldığı ve devlet tarafından desteklemesi gerektiği araştırmaya katılan katılımcıların ifade ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda derinlemesine çalışmaların yapılması gerektiğini, erişebilirlik imkanlarının düzenlenerek kapsayıcı eşitliğin sağlanması, iş ve beceri kapıları için gerekli eğitimlerinin artması ve öğretmen ve idarecilerin engelliler hakkında bilgilendirilmesi gerektiğini araştırmaya katılan katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Örneğin kendi de bir eğitimci olan K17 engellilerin eğitime erişimi sağlamak için Ordu ilinde okulların artması gerektiğini bu sayede engellilerin eğitime katılımlarında artışların meydana geleceğini ifade etmiştir.

“Mesela eskiden köy enstitüleri vardı. Onlar yeniden açılıp köydeki engellilerin de oraya katılması sağlanabilir. İlçelerde de engelli bireylere yönelik yerler açılıp oralara kayıt alınabilir. Ordu için bahsedeyim. Atıyorum Ordu'nun nüfusu yedi yüz bin. Yarısı köyde ve yüz yüz eli bin civarında da engelli var. Şehir merkezine çıktığımda hep aynı engellileri görüyorum. Eğitilmiş kısmın dışarı çıkabilen kesimi. Eğitimi ne kadar yerele yayarsak o kadar çok yukarı çıkartırız. Politikaların eğitim alanında tamamen değişmesi, derinleşmesi lazım ki böylece tüm engellilere erişebilsin.”(K17)

K11 ise yapılan eğitim politikaların uygulamaya geçerken sorunlarla karşılaştığını ve bu bağlamda soyut kalmasına sebebiyet vermekte olduğunu vurgulamıştır.

“Eğitimin belli ilkeleri vardır. Kapsayıcılık ve imkân eşitliği gibi. Fırsat eşitliği yeterince sağlanmadığı için kaynadı engelliler. Bugün bireyselleştirilmiş eğitim planları hazırlanıyor. Bunlar için yeterli destek verildiğini düşünmüyorum. Öğretmenler tabi ki çok genel yapıyor ya da baştan savma gibi ama bunların gereklilikleri anlatılmıyor. Ya da kırk kişilik sınıflar koyuyor iki tane kaynaştırma öğrencisinde zaten ders de kırk dakika. Öğrencisiyle ilgilenmeye vakit olmuyor. Yani yine güzel ama uygulamada karşılık bulmuyor. Onun içine girip yapmış olmaları gerekiyor. Ama maalesef soyut kalıyor.”(K11)

DB1 de engellilerin eğitim politikalarının yetersiz kaldığını, öğretmenlerinin bilinçlendirerek okul sayısının ve verilen hizmetlerin artması ile eğitim politikalarının aktifleşebileceğini ifade etmiştir.

“Saatleri çoğaltılabilir. Mesela özel eğitim alanlar günde üç saat alıyor. Haftanın iki günü, üç günü alıyor. Bunlar yetersiz yani. Ben eğitimde yapılan çalışmaları kendi adıma eksik görüyorum. Dernek başkanı olarak kendi içinde de olduğum için eksik olduğunu biliyorum. Yetersiz dediğim gibi bu yerlerin çoğaltılması gerekir. Eğitim alanların artması gerekir. Öğretmenlerin daha bilinçli önce öğretmenlerin bir eğitilmesi lazım. Ondan sonra engellilere eğitim olması gerekiyor. Çünkü bir sürü açıkta olan öğretmenler de var. Özel rehabilitasyon öğretmenleri var. Onları önce kadroya geçirip, engellilere ait okulların çoğaltılıp onların hem kadroya geçmeleri lazım hem de daha faydası olması gerekir. Çünkü şimdi yaşanan depremde de engellilerde artışlar çok fazla. Maalesef bundan sonra devletin bu konulardaki politikalarının daha fazla olması gerekiyor.”(DB1)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Engelli bireyler, fiziksel veya psikolojik yetersizlikleri nedeni ile toplumsal yaşamda kısıtlamalarla karşılaşabilmektedir. Özellikle istihdam ve eğitim alanında yaşadıkları sorunlar bireylerin toplumda yaşam standartlarını etkileyen bir durum olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede engellilik bireysel bir durum değil toplumsal bir durum olarak da kabul edilir. Toplumsal bir durum olarak kabul edilen engellilik farklı deneyimlerle de şekillenebilir. Toplumun engelliye olan bakış açısı, çevrenin engelli bireylere sunduğu koşullar, engellilerin kendi deneyimleri ve engelli bireylerin kendileri hakkındaki düşünceleri de farklı engellilik deneyimleri meydana getirebilir.

Ordu ilinde yaptığımız araştırmanın sonunda elde edilen bulgulara bakıldığında, toplumun engelliliğe yüklediği anlamların toplum içerisinde engellilere daha çok dezavantajlı bir konum yarattığı görülmektedir. Katılımcılara göre toplumda engellilerin tanımlanma biçimlerinde toplumun engelliye algılayış biçimi etkili olmaktadır. Engellilik halinin 'acıma, eksiklik, yardıma muhtaç, sokağa çıkamayan, işe yaramaz, kadercilik, imtihan, dünyanın en kötü durumu' gibi olumlu, olumsuz ve dini kültürel tanımlamalarla ele alındığı görülmektedir. Tüm bu tanımlama biçimleri toplumda engellilere yönelik algıları, yaklaşımları da şekillendirmekte ve benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Engelli bireylere göre toplum engellileri dışlamakta, zayıf ve aşağı konumda görmekte ve ön yargılara maruz bırakmaktadır. Bunun yanı sıra olumlu yaklaşımların da bulunduğunu ve kendilerinin desteklendiklerini de ifade etmektedirler. Toplumda engelliliğe yönelik olumsuz tanımlama ve algılar toplumda sosyal bir engellilik durumu yaratmaktadır. Özellikle engellilere yönelik ön yargılar bireyin topluma karışmasını engellemekte, damgalanmalarına, yok sayılmalarına, kendilerini yetersiz ve eksik hissetmelerine neden olmaktadır. Bu dezavantajlı konum engellilerin toplumda birtakım sorunlarla karşılaşmasına da neden olmaktadır. Ordu ilinde yaşayan engelli bireyler istihdam, ön yargı, ulaşım, politikaların yetersizliği ve özellikle erişebilirlik alanında sorunlarla mücadele etmektedirler.

Araştırmanın çalışma hayatı konusundaki bulgularına bakıldığında engelli bireyler için çalışmanın anlamı önem teşkil etmektedir. Sosyalleşmeye yardımcı olduğu, kendi parasını kazanma imkânı sunduğu, düzenle bir hayat sağlamakla birlikte özgüven aşıladığı, psikolojik olarak iyi geldiği ortaya koyulmuştur. Fakat engelli bireylerin bazı sebepler ile çalışma yaşamına katılımlarının düşük olduğu görülmektedir. Engellilerin

çalışma yaşamına katılımlarının düşük olma nedenlerini kotalarını yetersizliğine, kurumlar arası farklılıklara, engelli bireyin kendisine ve firmaların engelli bireye karşı ön yargısından kaynaklandığı saptanmıştır. Bunun yanı sıra toplumun ve işverenlerin engelli bireylerin çalışması hakkındaki bakış açıları da engellilerin istihdamdaki konumunu belirlediği söylenebilir. Engelli bireylerin iş yaşamında, üstlendikleri işleri yapamayacaklarına, yeterli donanımlara sahip olmadıklarına yönelik inançlar vardır. Bu durum bazı engellilerin külfet olarak görünmesine ve devlet maaş bağladığı için de çalışmalarına gerek olmadığı şeklinde düşünceye sevk etmektedir. Fakat toplum tarafından desteklendiğini ifade eden engellilerin, toplumda daha aktif yer aldıkları görülmüştür. Bu bağlamda engellilere yönelik algılarının değiştirilmesi gerektiği fikri ortaya konmuştur. Benzer bir biçimde özellikle işverenlerin engelliler hakkındaki ön yargıları engelli bireylerin istihdamının önüne bir set kurmaktadır. İşverenler engelli bireylerin kendilerine yük olacaklarını ve sorumluluk alamayacaklarını ve daha çok kota sistemine uymak ve yasal zorunlulukları yerine getirmek için engelli bireyleri çalıştırdıkları görülmüştür. İşverenler kota sistemi nedeni ile çalıştırdıkları engelli bireyler hakkında yeterli bilgilerinin olmamaları, engellileri donanımsız ve yetersiz görmeleri, fiziksel olarak da kötü gözüktüklerini düşündükleri için istihdam etmek istememektedir. Görüldüğü gibi engelli bireyler toplum ve işverenler tarafından olumsuz bir tutuma maruz kalmaktadır. Tüm bu olumsuz tutumlar bireyin topluma katılımını sınırlandıran etmenler olarak da ele alınabilir.

Toplum tarafından olumsuz tutumla yaklaşılan ve dezavantajlı görülen engelli bireyler çalışma yaşamına girme, iş bulma ve çalışma yaşamı içerisinde de birtakım sorunlarla mücadele etmektedir. Katılımcılar engellilerin iş bulmasının zor olduğunu belirtmişlerdir. Özel kurumların engelli istihdam etmekte çekimser kaldıkları görülmektedir. Özel kurumlarının daha çok engel oranı düşük kişileri seçmeleri engel türleri ve engel oranları bağlamında bir ayırım yaptıkları sonucuna ulaşılması dikkat çekmektedir. Devlet kurumlarında ise bir atama yolu ile girildiği için iş bulmanın daha kolay olduğu ve ayırımların olmadığı görülmektedir. Çalışma yaşamında ise karşılaştıkları sorunlar ise farklılıklar taşımaktadır. İş ortamının erişilebilir olmaması, engelliye uygun dizayn edilmemesi, engelliye uygun teknik donanım ve malzemelerin eksikliği gibi sorunlar engelli bireyleri çalışma yaşamında zorluklarla karşılaştırmakta ve bireyi yıpratmaktadır. Görüldüğü gibi engellilerin çalışma hayatına girmelerinin birçok faydası bulunmasına rağmen çalışma yaşamına katılımında birçok problemlerle

uğraşmak veya istenmeyen kişiler olarak yer almaktadırlar. Oysaki her engelli bireyin yapabileceği iş alanları bulunmaktadır. Gerekli olan bu imkanlarının yaratılması ve engellilere yönelik ön yargıların ortadan kaldırılmasıdır. Bu sayede hem engellilerin aktif bir şekilde topluma kazandırılması sağlanırken toplumunda kalkındırılması sağlanabilir.

Ordu'da yaptığımız araştırmada engellilerin eğitim ve meslek edinimlerine bakıldığında engelli bireyler için eğitim çok önemli bir yer tutmaktadır. Eğitim yoluyla engelliler, sosyal hayata katılmakta, kendini geliştirmekte, sosyal ilişkileri kuvvetlenmekte, özgüvenli bir kimlik oluşturmakta ve kendi bağımsızlığını kazanmaktadır. Bu bağlamda eğitiminin birey için birçok anlamı bulunduğu görülmektedir. Ordu'da yaşayan engelli bireyler eğitime katılımların yükseldiğini ve böylece engellilerin topluma katılımlarının artabileceğini vurgulamışlardır. Bunun içinde toplumda engellilerin bilinçlendirilmesinin yanında engelli bireylerin ailelerin de bilinçlendirilmesi ile eğitime katılım oranlarının yükselebileceği vurgulanmaktadır. Ordu'da eğitime katılım oranlarının yükselmesine rağmen engelli bireyler eğitim hayatında birtakım sorunlarla karşılaşmaktadır. Kaynaklara erişim, erişebilirlik, okulların fiziksel koşullarının uygunsuzluğu, öğretmen ve idarecilerin tutumları yaşanan sorunların birkaçıdır. Özellikle görme engelli katılımcılar daha çok kaynaklara erişim anlamında sorun yaşarken bedensel engelli katılımcılar okulların fiziksel koşullarının uygun olmaması anlamında sorun yaşamaktadırlar. Burada dikkat çeken nokta okul idarecileri tarafından bazı durumlarda engellilerin okula kabul edilmeyişi ve eğitim haklarının engellenmesi durumudur. Yaşanan tüm bu problemler eğitimde fırsat eşitsizliklerine yol açmakla birlikte bireyin topluma katılmasını ve yaşam standartlarını yükseltmesi ve kendi bağımsızlığını kazanmasını sekteye uğratmaktadır. Meslek edinimlerini, kariyer planlamalarını ve geleceklerini etkileyebilecek bir durum olarak kabul edilmektedir.

Engelli bireylerin meslek edinimleri incelendiğinde okulların doğru yönlendirmeler yaptıkları takdirde engellilerin meslek edinimlerinin kolaylaşacağı, kendilerine uygun meslek alanlarına yönlendirilebileceği görülmüştür. Yeteneklerine, becerilerine uygun yönlendirmelerin bireyin kariyerde ilerlemesi ve iş yaşamına girmesinde önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda bazı meslek gruplarının engelli bireyler için daha uygun olduğu da belirtilmiştir. Örneğin görme engelli bireyler için duymaya yönelik meslekler ağırlık kazanmaktayken diğer engel grupları için masa başı işlerin daha uygun olduğu vurgulanmıştır. Ancak bu şekilde bir tanımlama biçiminin doğru olmadığı da

görülmektedir. Engelli bireylerinin mesleklerinin sınırlandırılmasına ve ilgilerinin dikkate alınmamasına neden olabilir.

Engelli bireyler için eğitim ve istihdam önemli iki olgudur. Bu bağlamda istihdam edilmede eğitimin önemli rolleri vardır. İş yaşamında engelli bireyleri vasıfsız ve donanımsız olarak görmeleri nedeniyle iş hayatında yer alamamaları eğitim ve istihdam ilişkisini gözler önüne sermektedir. Bu alandaki bulgulara bakıldığında istihdam alanında eğitimin önemli bir rolü olduğu ortaya konmuştur. Eğitimin engellilerin iş bulmasını kolaylaştırdığı, mesleki yeterlilik ve uzmanlaşma sağlayarak kariyerleri gerçekleştirme imkânı sunduğu ve EKPSŞ girerek devlet kurumlarına atanma şansı elde etmede rol oynadığı görülmüştür. Engelli bireylerin aldıkları eğitimle donanımlı olması, iş yaşamında performansını arttırdığı ve daha verimli olduğunu görülmesinin yanı sıra sosyal ilişkilerini geliştirdiği, özgüven kazandırdığı da vurgulanmaktadır. Kısacası bireyin eğitim seviyesi yükseldikçe çalışma yaşamında yer edinme imkanlarının da arttığı ve yaşam standartlarını yükselterek toplum içinde avantajlı bir konuma gelebilecekleri görülmektedir. Benzer bir biçimde araştırmaya katılan katılımcılar kurs, meslek okulu gibi eğitim hizmetlerinin engelli bireyin donanım kazanmasında, vasıflı olmasında katkı sağlayabileceğini ifade etmiştir.

Fakat bazı durumlarda eğitim ve istihdam birbirinden bağımsız ele alınabilmektedir. Özellikle engelli bireylerin aldıkları eğitime uygun bir şekilde istihdam edilememe durumlarının olduğunun ifade edilmesi dikkat çekmektedir. Bunun nedeni bazı durumlarda engelli bireylerin eğitimlerinden ziyade engel durumlarının çalışma hayatında dikkate alınmasıdır. Firmalar daha çok engel durumlarına uyan yerlerde engelli bireyleri işe yerleştirmektedir. Örneğin hukuk mezunu bir görme engellinin santral memuru olarak çalıştığı ifade edilmiştir. Bu ekseninde eğitimin arka plana atılması söz konusu olabilmektedir. Ancak engellilerin kendi eğitimleri, yetenekleri doğrultusunda bir pozisyonda çalışması bireyleri daha aktif olmasını sağlamaktadır.

Son olarak engellilere yönelik eğitim ve istihdam alanında sağlanan politikalar değerlendirildiğinde engelli bireylerin kendilerine ait hakları bilmedikleri görülmüştür. Engellilerin politikaların öznesi konumunda yer almamalarına karşın, pratiğe ve deneyime dayalı haklarını bildikleri ve bu hakları talep ettikleri belirlemiştir. Fakat istihdam ve eğitim alanında gerekli politikaların yetersiz olduğu ya da uygulamaya yansımada anlamında sorunlarla karşılaşıldığı dile getirilmektedir. Örneğin istihdam anlamında devletin uyguladığı kota yönetiminin ise uygulamaya yansımalarında

sorunlar olduğu ve uygulanmadığı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Benzer şekilde eğitim alanındaki politikalarda da yetersizlikler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıda yer verilen sonuçlar ışığında engelli bireylerin toplum içerisindeki deneyimlerinde hep bir mücadelenin varlığı dikkat çekmektedir. Engelliler, bir yandan topluma karışmak istemekte fakat diğer yandan toplum tarafından engellenmelere maruz kalabilmektedir. Özellikle istihdam ve eğitim alanında yetersizliklerin oluşu, onların toplumla bütünleşmeleri anlamında önemli engeller arasında yer aldığından araştırma da bu konu üzerinden sürdürülmüştür. Engellilerin tüm bu deneyimler ışığında bu çalışma sonrasında farklı öneriler verilebilir.

Toplumun engelliye dair oluşan olumsuz algısını değiştirebilmek adına devlet, belediyeler veya sivil toplum kuruluşları, medyalar aracılığı ile topluma kazandırma ve başarılarına dair çalışmaların gösterilmesi ve ön planda tutulması adına çalışmalar yapılabilir. Engelli bireylerin toplumda sosyalleşebilmesi hem de toplumun engelliye yönelik algısının değişebilmesi adına birlikte sosyal organizasyonlar düzenlenebilir. Eğitimde eşitsizlikleri gidermek adına erişebilirlik anlamında düzenlemelerin yapılması, kaynaklara erişimlerin artırılması, okulların engellilere uygun koşullarının sağlanması adına çalışmalar hız kazanabilir. Ordu ilinde kırsalda yaşayan kesimin ağırlıklı olması gibi engelli bireylerin eğitime erişiminin sınırlandırıldığı durumların azaltılması adına faaliyetler gerçekleştirilebilir. Ordu ilinde yaşayan engellilerin temel haklarını bilmedikleri görülmüştür. Engellilerin temel haklarını öğrenmeleri konusunda devlet, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları birlikte hareket ederek çalışmalar yürütülebilir. İstihdam ve eğitim alanındaki politikaların uygulamaya yansımalarında sorunları çözmek için daha sıkı denetimlerin gerçekleşmesi önerilebilir. İstihdamda engellilerin yer edinimini arttırabilmek adına çalışma yaşamının dizayn edilmesi, eğitim donanımlarının artırılması, işverenlerin tutumlarının değiştirilebilmesi adına çalışmalar yapılabilir.

Öte yandan bu çalışmaya benzer çalışmalar farklı illerde uygulanarak engelli bireylerin deneyimleri sosyolojik olarak analiz edilebilir. Ordu ilinde ise engellilere yönelik çalışmaların az olduğu görülmektedir. Özellikle işverenlerin engelli tutumuna yönelik çalışmaların arttırılarak, onların engellilerin istihdamı hakkındaki fikirlerinin ortaya konması, olumlu yönde değiştirilmesi ve istihdam konusunda çözüm yolları bulmaya çalışmak gerekmektedir. Bunun yanı sıra engellilerin eğitime katılımları ve eğitim deneyimleri ayrıca tek bir araştırma konusu olarak da sosyolojik olarak incelenebilir. Bu

çerçeve de hem engelli bireylerin toplumsal deneyimleri ortaya koyularak çözüm önerilerin geliştirilmesine katkı sağlanırken hem de engellilik sosyolojisinin literatürüne katkı sağlanabileceği düşünölmektedir.

KAYNAKLAR

- Abberley, P. (1998). The Spectre at the Feast: Disabled People and Social Theory, in. The Disability Reader: Social Science Perspectives. T. Shakespeare(ed.). New York: Cassel Pub.
- Alaca, H. (2021). Engelli Kadınların Çalışma Hayatı (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Altan, Ö. Z. (2007). Sosyal Politika. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Anıl, A. (2019). İşverenlerin engellilere yönelik tutumları ile engelli çalışanların çalışma alanına yönelik görüşlerinin incelenmesi, Necmettin Erbakan Üniversite Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Alvar, B. (2014). Isparta'da Engelli İstihdamı ve Sorunları. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Arıkan, Ç. (2002a). 'Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım', *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 2 (1), 11-25
- Arslan, D. A., & Sözer, Z. (2016). Eğitim ve Toplum. D. A. Arslan, & M. Çağlayandereli (ed.) içinde, *Sosyoloji Günlük Yaşamı Anlamak* (s. 239-269). İstanbul: Paradigma Akademi.
- Arslan, H., Altıntaş G. (2014). Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılımını Arttırarak Toplumla Kaynaşmalarını Sağlamayı Hedefleyen Bir Model Önerisi, *Çankırı Karatekin Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 165-186.
- Aslan, H., & Karaalp Orhan, H. S. (2021). Türkiye İşgücü Piyasasında Engelli İstihdamına Yönelik Ayrımcılık: Talep Yönlü Bir Analiz. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 12(1), 24-54.
- Aydın, Y. (1991). Sakatların istihdamı hakkında tüzük uygulaması açısından sakatların çalışma sorunlarının incelenmesi ve Zonguldak örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, A. (2012). Görme Engelli Üniversite Öğrencilerinin Bilgi Erişim Sorunları Üzerine Yapılmış Bir Araştırma. *Bilgi Dünyası*, 13(1), 93-116.
- Aydınonat, N. E. (2012). Engelli İstihdamını Artırmanın Yolları. *Türkiye Ekonomi Politikalarını Araştırma Vakfı Değerlendirme Notu*. Haziran: 1 – 13.

- Balcı, S. (2019). Engellilerin sosyal dışlanma durumu: Araklı örneği. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane.
- Barnes, C. (1998). The Social Model of Disability: A Sociological Phenomenon Ignored by Sociologists?, in. The Disability Reader: Social Science Perspectives. T. Shakespeare (ed.), New York: Cassell Pub.
- Barton, L. (1998). Sociology, Disability Studies and Education: Some Observations, in. The Disability Reader: Social Science Perspectives, T. Shakespeare (ed.), New York: Cassell Pub.
- Baybora, D. (2006). Çalışma Hayatında Özürlülere Karşı Ayrımcılık. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 229-270. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/893/9977>
- Bedir, E. (2002). Yirmibirinci Yüzyılda İstihdamın Artan Önemi ve Eğitim-İstihdam İlişkisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 53-64. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziuiibfd/issue/28348/301349>
- Berbercioğlu, Ş. (2012). Özel Eğitim. S. Kızılkaya, & O. Gündüz içinde, Özürlüler Yerel Hizmet Rehberi İSÖM Modeli. İstanbul: İBB Basımevi.
- Berg, B., L. Lune, H. (2019). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (9.baskı) Asım Arı (çev). Eğitim Yayınevi. Konya.
- Besiri, A. (2009). Yoksulluk Ekseninde Engellilerin Eğitimi. *TBB Dergisi*, 353-374.
- Bilgin, K. U. (2000). Özürlülerin Çalışma Hayatındaki Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Kamu-İş hukuku ve İktisat Dergisi*, 5(4), 21-38.
- Burcu, E. (2002). Üniversitede Okuyan Özürlü Öğrencilerin Sorunları: Hacettepe- Beytepe Kampüsü Öğrencileri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 19(1), 83-103.
- Burcu, E. (2007). Türkiye’de özürlü birey olma: Temel sosyolojik özellikleri ve sorunları üzerine bir araştırma. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Burcu, E. (2015). Türkiye’de Yeni Bir Alan: ‘Engellilik Sosyolojisi’ ve Gelişimi. *Sosyoloji Konferansları*, 319-341.
- Burcu-Sağlam, E. (2020). Engellilik Sosyolojisi. (2.baskı) Anı Yayıncılık, Ankara.

- Burcu Sağlam, E., Eker, H. (2020). Engellilik ve Sosyal Organizasyon İlişkisi Üzerinden Dezavantajlılık ve İnşası. F. Arık, & L. Taş (Ed) içinde, Dezavantajlılar ve Dezavantajlılık Sosyolojisi (s. 85-112). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77–101.
- Coşkun vd., R. (2019). Engelliler ve İstihdam. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Çalışkan, Ş. (2007). Eğitim-İşsizlik ve Yoksulluk İlişkisi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7 (13), 285-308.
- Çarkçı, Ş. (2011). Engellilerin mesleki eğitimi ve istihdamı. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çavuş, H.Ö., Tekin, A. (2015).Türkiye'de Engellilerin İstihdam Yöntemi Olarak Korumalı İşyeri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30 (1), 145-165.
- Çetin, B. I. (2016). Antik Çağ'dan Sanayi Devrimi'ne Batı Dünyasında Engellilik Tarihi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (36-1), 167-184.
- Çetin, B. I. (2017). Sanayi Devrimi'nden 21. Yüzyıla Batı Dünyasında Engellilik. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(1), 91-121.
- Çınarlı, S. (2010). Türkiye ile Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde Engellilik Kavramı ve Engelli İstihdamı ile ilgili Düzenlemelerin İncelenmesi. *T.C. Başbakanlık Öz-veri Dergisi*, 7 (1), 32-48.
- Çitil, M. (2020). Özel Eğitim Alanının Kavramsal, Tarihsel ve Yasal Temelleri . Uğur Sak & Seyfettin Toraman (ed.) içinde Türkiye'de Özel Eğitim Hizmetleri. Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Çolak, M. ve Çetin, C. (2014). Öğretmenlerin Engelliliğe Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29 (1), 191-211.
- Demir, P. (2022). Etnisite ve engellilik: Bir çifte dezavantajlılık durumu mu? (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Demirtaş, Z. (2019). Uluslararası Antlaşmalar Çerçevesinde Engellilerin Eğitim Hakkı. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu*, 2, 39-59.
- Doğan, Ü. (1997). İstihdam- Verimlilik - Eğitim İlişkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 229-235.
- Dökmen, Z., Kışlak, Ş. (2004). Engelli Olan ve Olmayan Üniversite Öğrencilerinin Demografik ve Psikolojik Özellikleri İle Sorunların Karşılaştırılması. *Kriz Dergisi*, 12 (2), 33-47.
- Duman, A.N., Doğanay, G. (2017). Toplumsal Dışlanma Pratikleri Üzerinden Trabzon'da Engelli Kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20 (2), 1-48.
- Durkaya, M., Hüsnüoğlu, N. (2018). İstihdamda Eğitimin Rolü. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19 (41), 51-70.
- Dünya Engellilik Raporu (2011). Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB).
- Eco, U. (2009). Çirkinliğin Tarihi. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık.
- Engelliler ve İstihdam. (2019). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması (2010). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK).
- Engelliler Konfederasyonu (2020). Engelliler Konfederasyonu 2020 yılı genel değerlendirme. <https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/engelliler-konfederasyonu-2020-yili-genel-degerlendirme/#:~:text=Yasal%20zorunluluktan%20dolay%C4%B1%20engelli%20i%C5%9F%C3%A7i,%25%2078'ler%20seviyesinde%20seyretmektedir.>
- Engelliler Hakkında Kanun (2005). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf>.
- Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni (2023). Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB).
- Engels, F. (1969). Condition of the Working Class in England.
- Esen, F.M. (2018). Türkiye'de engelli bireylerle ilgili veriler. Selma Arıkan ve Emine Aydılız (ed.) içinde. Engelli bireylerin destekli istihdamı. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Eratay, E., Eldeniz, M. (2013). Bolu İlinde İşverenlerin Engelli Çalışanlara Yönelik Tutumları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21 (4), 1681-1694.

- Ercan, M. (2018). Engelliliğin iktidarla ilişkisi: Sosyolojik bir çözümleme (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Konya.
- Erdiken, B. (2005). Anadolu Üniversitesi Engelliler Yüksekokuldan Mezun Olmuş Engelli Öğrencilerin İstihdamı, İş durumları ve Ayrımcılık. *Öz-Veri Dergisi*, 2(1), 377-503.
- Eren, A., (2010), Engellilerin İşyerlerinde Çalıştırılması İçin Yapılabilecekler Üzerine Bir Araştırma (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ergün, M. (2005). Ayrımcılık ve Özürlüler. *Öz-Veri Dergisi*, 2(1): 377-388.
- Ertürk, B. (2003). İşitme engelli çocukların ailelerine öneriler. *Ankara, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı*.
- Foucault, M. (1992). Hapisanenin doğuşu Büyük Kapatılma. Mehmet Ali Kılıçbay (çev.) İmge Kitapevi.
- Foucault, M. (2007). Cinselliğin Tarihi. Hülya Uğur Tanrıöver (çev.) Ayrıntı Yayınları.
- Genç, Y. (2016). Engellilerin Sosyal Sorunları ve Beklentileri. *Sosyal politika çalışmaları dergisi*, 15 (32/2), 65-92.
- Genç, Y., Çat, G. (2013). Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 8 (1), 363-394.
- Goffman, E. (2014). Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar. (Ş. Geniş, L. Ünsaldı, & S. N. Ağırnaslı, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Gökmen, F. (2007). "Türkiye'de Özürlü Haklarının Gelişimi", *Özveri Dergisi, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı*, 4 (2), 1085-1106.
- Gönülaçan, A. (2016). Türkiye'de engelli istihdamı ve işverenlerin engelli istihdamına yönelik tutumları: Trabzon Örneği (Yayınlanmış Yüksek Lisans tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Güneş, N. ve Akçamete; G. (2014). Özel Gereksinimi Olan Bireylerin Mesleki İstihdamı Çorum İli Örneği, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, *Özel Eğitim Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 3., 1- 15.

- Hasırcıoğlu, A., (2006). İşverenlerin Özürlü İstihdamına Yaklaşımı: Sakarya Örneği. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- İş Kanunu (2003). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857-20140910.pdf>.
- Kahraman Güloğlu, F. (2021). Tarihi Süreçte Dünyada ve Türkiye'de Engelliliğin Değişimi ve Gelişimi. T. Güloğlu, & E. S (ed.) . içinde, Değişen Dünyada Sosyal Politika (s. 187-212). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Karamercan, A. (2021). Ortopedik Engelli Memurların İş Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlar: Ankara İli Örneği (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Karataş, K. (2002). Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları: Bir Sosyal Politika Yaklaşımı. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*. 2 (2), 43-55.
- Karataş, K., Gökçearslan, Çiftçi, E. (2010). Türkiye’de Engelli Kadın Olmak: Deneyimler ve Çözüm Önerileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(13), 147-153.
- Kavak, Y. (1997). Eğitim, İstihdam ve İşsizlik İlişkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21-26.
- Kılıç, M. (2019). Çalışma Yaşamında Engellilerin Karşılaştığı Sorunlar ve Sosyal Hizmet. Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa.
- Kızıлтаş, M. (2017). Engellilerle 360 Derece İletişim: İnsan Kaynaklarında Engellilerle Doğru İletişim Metodları, Elma Yayıncılık.
- Kozan, İ., Bozgeyikli, H., Kesici, Ş. (2018). Engelsiz Kent: Görme Engelli Bireylerin Kentlerde Yaşadıkları Problemler. *İdeal kent dergisi*, 9 (23), 216-235.
- Köksal, A. (2010). Türkiye’de engelli istihdamı ve bir araştırma (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Köse, E. (2022). Türkiye’ de engelli mültecilerin toplumsal uyum düzeylerinin değerlendirilmesi ve sosyal politika önerileri. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Köse,H. (2014). Kronik Engelli Tarihi ve Eğitimi. Engelliler Eğitiminin Tarihsel Gelişimi (56-100). İstanbul: İstanbul MEB Yayınları
- Köten, E., ve Erdoğan, B. (2014). Sanaldan Gerçeğe Ağlara Tutunmak: Engelli Gençlerin Facebook'ta Sosyalleşme Deneyimleri. *Alternative Politics/Alternatif Politika*, 6 (3).
- Longmore,p.1995, ' The Second Phase: From Disability Rights to Disability Culture', *Disability Rag& Resource*, 16(5),s.4-11.
- Lordoğlu, Kuvvet, Özkaplan, N. (2003). Çalışma İktisadı, İstanbul: Der Yayınları.
- Mamatoğlu, N. (2015). Türkiye'de Engelli İstihdamının Genel Görünümü İşveren Gözüyle Engelli İstihdamı Araştırma Konusunda Önerilen Politikalar. *Alternatif Politikalar Dergisi*: 514-561.
- Mamatoğlu, N, Tasa, H. (2018). Engelliye Yönelik Ayrımcılık ve İş Yerinde Engelli. *Türkiye Klinikleri J Psychol-Special Topics*, 3(1):1-10.
- MEB. (2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği.
- Mengi, A. (2019). Engelli Öğrencilerin Üniversite Eğitimi Sürecinde Karşılaştığı Güçlükler: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Örneği. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 147-170.
- Meşhur, H. Alkan, F. (2004). "Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılmalarının Gereği ve Uygulanan İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi", *Öz-Veri Dergisi* 1(2), 174-193.
- Meşhur A., H. F. (2011). "Ortopedik Engellilerin İstihdamında Tele Çalışmaya İlişkin Tutumlar Açısından Bir Uygulama", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 72-118.
- Nayır,F., Kepenekçi, Y. (2013). Kaynaştırma Öğrencilerinin Haklarına İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri. *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3 (2), 69-89.
- Neuman, L.W. (2012). Toplumsal araştırma yöntemleri. Sedef Özge (çev.), Yayın Odası, Ankara.
- Nüfus Konut Araştırması (2011). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK).
- Odabaşı, H. (2009). Yoksullukla mücadelede istihdamın rolü. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Oliver, M. (1990). The individual and social models of disability. Research Unit of the Royal College of Physicians.
- Oliver, M. (1996). Understanding Disability: From Theory to Practice. Basingstoke; Macmillan.
- Orhan, S. (2013). Türkiye’de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları (Durum Analizi ve Öneriler). Ankara: ÇSGB Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Orhan, S. (2015). Türkiye’de Engellilerin Bilinç Düzeyi: Engellilere Sunulan İstihdam Hakları Üzerinden Bir Araştırma. *Bilgi Dergisi*, 73-98.
- Özbey, F. (2015). Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilere İş Analizi Temelinde Tekstil İşçiliği Becerilerinin Öğretilmesi: Eylem Araştırması (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Özbey, F. (2018). Türkiye’de Engellilerin Eğitimi (Genel-Mesleki). S. Arıkan, & E. Ayyıldız içinde, Engelli Bireylerin Destekli İstihdamı (s. 39-59). İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Özdil, Ö. (2021). İstihdam Edilen Engelli Bireylerin Değişen Sosyo-Kültürel İletişimleri: Konya Örneği. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özgökçeler, S., Alper, Y. (2010). Engelliler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 33-54.
- Özsoy, Y., Özyürek, M., & Eripek, S. (1998). Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş (3 b.). Ankara: Karatepe Yayınları.
- Öztürk, M. (2011). Türkiye’de Engelli Gerçeği. İstanbul: MÜSİAD.
- Özürlüler Şuarası, (1999). Çağdaş Toplum Yaşam ve Özürlüler Komisyon Raporları Genel Kurul Görüşmeleri, Ankara.
- Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2011). İşgücü Piyasasının Engelliler Açısından Analizi. Ankara. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Platon. (2019). Devlet (13 b.). S. Eyüpoğlu ve M. A. Cimcoz (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Partici, R. (2018). Üniversitelerde eğitim gören engelli öğrencilerin eğitimleri sırasında karşılaştıkları problemler (Kırıkkale Üniversitesi örneği)(Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Polat, E., Bacak, B., Kiroğlu,F.(2020).Çalışma Yaşamında Görme Engelli Bireyler: Çanakkale Örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları dergisi*, 20 (49), 917-960.
- Samav, F. D., & Sallan-Gül, S. (2021). Sakatlığın Değişen Yüzü ve Engellilik Sosyolojisi. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Sevinç,İ, Çay, M. (2017).Fiziksel Engelli Bireylerin Üniversite Eğitimi Sırasında Karşılaştıkları Sorunlar: Akdeniz Üniversitesi Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 219-238.
- Seyyar, A. (2000), Uluslararası Boyutuyla Özürlüler Kota Sistemi, Kamu İş Dergisi, Sayı: 1, Cilt: 6. http://www.sosyalsiyaset.net/documents/ozurlu_kota_sistemi.htm
- Shakespeare, T. (2004). Social Models of Disabilit and Other Life Strategies. *Scandinavian Journal of Disability Research-SJDR*, 6(1), 8-21.
- Siebers, T.(2008). Disability Theory. University of Michigan Press
- Şahan, C.E. (2018). Çalışma hayatına katılımında engellilerin yaşadıkları sorunlar: Tekirdağ Süleyman Paşa Örneği (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Şen, M. (2017). Çalışma Yaşamında Engelliler. S. Dursun, & S. Aytaç (ed). içinde, Çalışma Yaşamında Özel Gruplar (s. 211-276), Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Şener, B., Tanrısever,C. (2017). Lise Düzeyinde Turizm Eğitimi Alan Hafif Düzeyde Zihin Engelli Öğrencilerin Staj Süreçlerine İlişkin İşveren Tutumları, *Akademik Bakış Dergisi*, 380-403.
- Şimşek, K. (2017). II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Devletinde Engelliler ve Engelli Politikaları 1876 -1909 (Yayınlanmış doktora tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Denizli.
- Şimşek, K. (2020). Osmanlı Devleti'nde Engelli Eğitimi. A. R. Aydın, İ. Keskin, & N. Z. Yelçe(ed.) içinde, Engellilik Tarihi Yazıları (s. 385-396). İstanbul Üniversitesi Yayınevi.

- Şişman, Y.(2011). Türkiye'de özürllürelere yönelik yasal düzenlemeler. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 169-221.
- Şişman, Y., (2012). Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Değerlendirme. *Sosyal Politikalar Çalışmaları Dergisi*. 7 (28), 69-85.
- Şişman, Y., Yazıcı, B., Kocabaş, F. (2011). Özürlülerin çalışma yaşamına katılma gereği ve Türkiye'de bu bağlamda uygulanan sosyal politikaların genel bir değerlendirilmesi. Anadolu Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi, Eskişehir.
- Şiriner Önver, M. (2017). Çalışma Yaşamında Mekânsal Esneklik ve Sakatlar. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 7(1), 32-44.
- Taş,L., Arık, F. (2020). Dezavantajlı gruplar ve dezavantajlılığı ilişkin sosyolojik bir çerçeve (Levent Taş ve Ferhat Arık (ed.) içinde Dezavantajlılar ve Dezavantajlılık Sosyolojisi.Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tezcan, M. (1993). Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No:170.
- Tınar,Y. (2020). Yerel Yönetimlerce Engellilere Sunulan İstihdam Hizmetleri: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Müdürlüğü Örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 429-453.
- Topgül, S., & Yıldırım, M. (2018). Tokat İli İşgücü Piyasasında Engelli Çalışanlara Yönelik Tutumlar. Ankara: Iksad Publications.
- Toplum Engelliliği Nasıl Anlıyor? (2013). Ankara: Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA).
- Turner, B.S. (2011). Tıbbi güç ve toplumsal bilgi. Ümit Tatlıcan (çev.). Sentez yayıncılık, Ankara.
- Turner, H.J, Beeghley, L., Powes H.C. (2013). Sosyolojik teorinin oluşumu. Ümit Tatlıcan (çev.) Sentez yayıncılık, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (2023). Türk Dil Kurumu sitesi: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Türkiye Engelliler Araştırması (2002). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK).
- Türkiye Sağlık Araştırması (2019) Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK).

- Uzun, Y. (2010). Özürlülerin Çalıştırılmasına Dair Bir Uygulama Örneği: İngiltere Sayıştayı. *Öz veri Dergisi*, 22-31.
- Üçüncü, M., & Kütükçü, Ş. (2017). Özel Eğitimde Araç ve Materyal Geliştirme. Ankara: İzge Yayıncılık.
- Ünal, V.(2018). Engellilerin Engelliliğe Bakışı ve Dine Yaklaşımları. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22 (3), 1457-1482. ISSN: 2528-9861
- Ünder, H. (1993). Platon'un Devletinde Eğitim ve İnsan Doğası. AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 185-201.
- Ünlü, S., Bağcıvan, A., Kara, B. (2022). Geçmişten Günümüze Türk Kültüründe Engelli Anlamlandırmaları. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 96-130.
- Yardımcı, S. (2015). "Sakatlığın Tarihsel İnşası" Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler için Temel Metinler ve Örnek Dersler içinde, K. Çayır, M. Soran, M. Ergün (der.), İstanbul: Karekök Akademi, 2015.
- Yazıcıoğlu, T. (2018). Kaynaştırma Uygulamalarının Tarihsel Süreci ve Türkiye’de Uygulanan Kaynaştırma Modelleri, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE dergisi*, 8(1), 92-110
- Yergin, H., Günsan, N. (2022). Eğitim ve İstihdam arasındaki ilişki: dualist işgücü piyasası kuramı perspektifinden değerlendirilmesi Halil İbrahim Özkok (ed.) içinde Eğitimde yeni sorunlar ve cevaplar. Palme Yayınevi. Ankara.
- Yılmaz, V. (2015). "Engellilerin Eğitime Erişiminde Kamusal Sosyal Destek Programlarının Önemi" Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler için Temel Metinler ve Örnek Dersler içinde, K. Çayır, M. Soran, M. Ergün (der.), İstanbul: Karekök Akademi.
- Yılmaz, V., Yentürk, N. (2017). Türkiye’de Engellilere Yönelik Kamu Harcamalarının On Yıllık Seyri. *Çalışma ve Toplum*. 59-74.
- Williams, G. (1998), *The Sociology of Disability: Towards a Materialist Phenomenology*, in. *The Disability Reader: Social Science Perspectives*, T. Shakespeare(ed.), New York: Cassell Pub.
- 4857 sayılı İş Kanunu (2003). R.G. Tarih: 10/6/2003 Sayı: 25134, Kabul Tar: 22/5/2003.

EKLER

GÖRÜŞME FORMU

Sayın Katılımcı,

Bu çalışma, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında 'Engellilerin Yaşadıkları Deneyimler Üzerine Sosyolojik Bir Analiz: Ordu İli Örneği' adlı yürütülmekte olan yüksek lisans tezine veri sağlamak amaçlı tasarlanmıştır. Vereceğiniz bütün bilgiler gizli tutulacak ve başka yerde kullanılmayacaktır. Katılımınız için teşekkür ederiz.

Hüdanur Eyigün

ARAŞTIRMAYA KATILAN KATILIMCILARIN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Yaş: Meslek: Çalışma Durumu:

Cinsiyet: Eğitim Durumu: Engel türü ve Engel Oranı:

TEMA 1: DEZAVANTAJLI BİR DURUM OLARAK ENGELİLİK

1. Diğer insanlar engelliliği ve engelli bireyleri nasıl tanımlamaktadır?
 - a) Bu tanımlamalar ve söylemler nasıl bir etki yaratmaktadır?
- 2) Size göre toplum / diğer insanlar engelli bireylere nasıl yaklaşıyor?
 - a) Engellilere karşı ön yargı ve dışlanmaların var olduğunu düşünüyor musunuz?
- 3) Sizce engelliler toplumda hangi sorunlarla karşılaşmaktadır? Yaşanılan bu sorunlar toplumsal ilişkiyi nasıl etkilemektedir?

TEMA 2: ENGELLİLERİN ÇALIŞMA HAYATINA KATILIMI

- 1) Engelli çalışmalı mı, çalışmasının kendisine ve topluma/ devlete katkısı nasıldır?
- 2) Engel durumları çalışma hayatını, iş yaşamını nasıl etkilemektedir?
- 3) Toplum / diğer kişilerin engellilerin istihdam edilmesi hakkında düşünceleri nelerdir?
- 4) Size göre işverenler engelliye karşı nasıl yaklaşmaktadırlar?
- 5) Sizce engelli bireyin iş yaşamına girişte / iş bulma sürecinde ne gibi durumlarla karşılaşmaktadırlar?
- 6) Engellinin istihdamda karşılaştığı temel sorunlar nelerdir?
 - a) Bu sorunlar hakkında neler düşünüyorsunuz?
 - b) Size göre engelli çalışanların oranları nasıldır?

TEMA 3: ENGELLİLERİN EĞİTİMİ VE MESLEK EDİNİMİ

- 1) Engellilerin eğitimi gerekli midir?
 - a) Engellilerin eğitim almasının nasıl sonuçlar ortaya çıkarır? Engellilerin eğitime katılımı hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 2) Engellilerin uygun meslekler nelerdir?
 - a) Size göre engelliler yeteneklerine uygun meslek alanlarına nasıl yönlendirilmelidir?
- 3) Engellilerin eğitim hayatında yaşadıkları sorunlar nelerdir?

TEMA 4: ENGELLİ İSTİHDAMINDA EĞİTİMİN ROLÜ

- 1) Engellilerin eğitim düzeyi ve istihdama katılma arasında nasıl bir ilişki vardır?
- 2) Size göre eğitim, istihdam edinmeyi sağlamada nasıl bir rol oynar?
- 3) Eğitimde yaşanan eşitsizlikler, sorunlar istihdam alanına nasıl yansır?
- 4) Engellilerin aldıkları eğitime uygun işlerde çalışabildiklerini düşünüyor musunuz?
 - a) Size göre engellilerin uygun meslek seçimi ve eğitimi istihdamı nasıl etkiler?
- 5) Engellilere yönelik açılan meslek edindirmeyi sağlayan kurslar, meslek okulları gibi hizmetlerin istihdamda nasıl bir rol oynamaktadır?

TEMA 5: ENGELLİLERİN İSTİHDAMI VE EĞİTİMİNE YÖNELİK POLİTİKALAR

- 1) Engellilerin istihdam ve eğitim alanda sağlanan haklarını biliyor musunuz?
 - a) Devletin engelli istihdamı hakkındaki politikalarını nasıl değerlendirirsiniz?
- 2) Engelli istihdamında yaşanan sorunların giderilmesi için nasıl bir politika/ yol izlenmektedir?
 - a) Yasal zorunluluk olmasa engelli bireylerin istihdamda yer edinebileceğini düşünüyor musunuz?
- 3) Eğitim alanında sağlanan hizmetlerden haberdar mısınız?
 - a) Bu eğitim hizmetlerinin yeterliliği hakkında düşünceleriniz nelerdir?

EKLER 2

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Görüşmeci Kodu	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Mesleki Durumu	Çalışma Durumu	Engel Türü	Engel Oranı
K1	26	Erkek	Lisans	Öğrenci	Çalışmıyor	Görme	% 90
K2	30	Erkek	Ön lisans	Halkla ilişkiler	Çalışmıyor	Görme	% 90
K3	27	Kadın	Lise	Ev hanımı	Çalışmıyor	Bedensel	% 41
K4	25	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Çalışmıyor	Süreğen hastalık	% 40
K5	29	Kadın	Eğitim yok	Ev hanımı	Çalışmıyor	Bedensel	% 48
K6	26	Erkek	İlkokul	Serbest meslek	Çalışmıyor	Süreğen hastalık	% 40
K7	28	Erkek	Ortaokul	Müzişyen	Çalışmıyor	Görme	% 90
K8	30	Erkek	Lise	Sağlık teknikeri	Çalışıyor	Bedensel	% 90
K9	30	Erkek	Lise	Sporcu	Çalışıyor	Bedensel	% 84
K10	18	Erkek	Lise	Öğrenci	Çalışmıyor	Bedensel	% 85
K11	30	Kadın	Lisans	Öğretmen	Çalışıyor	Görme	% 100
K12	29	Erkek	Ön lisans	Görevli	Çalışıyor	Görme	% 90
K13	25	Erkek	Lise	Özel sektör	Çalışıyor	İşitme	% 52
DB1	54	Kadın	Lise	Dernek Başkanı	Çalışıyor	Bedensel	% 42
K14	25	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Çalışmıyor	Görme	% 94
K15	26	Erkek	Lise	İşçi	Çalışıyor	Süreğen hastalık	% 50
K16	30	Erkek	Lisans	Muhasebe	Çalışıyor	Bedensel	% 84
K17	30	Erkek	Lisans	Eğitmen	Çalışıyor	Bedensel	% 55
K18	28	Kadın	Yüksek lisans	Öğretmen	Çalışıyor	İşitme	% 60

K19	21	Erkek	Ön lisans	İşçi	Çalışıyor	Bedensel	% 52
DB2	54	Erkek	Lise	Dernek başkanı	Emekli	Bedensel	% 60
K20	26	Kadın	Lisans	Öğrenci	Çalışmıyor	Görme	% 87.2
K21	27	Erkek	Lisans	Öğretmen	Çalışmıyor	Görme	% 85

YASAL/ÖZEL İZİN BELGESİ

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

OTURUM TARİHİ	OTURUM SAYISI	KARAR SAYISI
01/06/2023	05	2023-115

KARAR NO: 2023-115

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOCA'nın "Engellilerin İstihdamında Eğitimin Rolü" başlıklı çalışması etik yönden incelendi.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOCA'nın "Engellilerin İstihdamında Eğitimin Rolü" başlıklı çalışmasının etik yönden uygun olduğuna, toplantıya katılanların oy birliği ile karar verildi.

Doç. Dr. Fuba ACAR ERDOL
Başkan

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Hüdanur Eyigün
Yabancı Dili	İngilizce
Orcid Numarası	0000-0002-0179-2922
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	
Lisans	Gazi Üniversitesi- Sosyoloji
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi- Sosyoloji

